Verslag van een openbaar verhoor

De parlementaire enquêtecommissie aardgaswinning Groningen heeft op 13 oktober 2022 **de heer Rutte** als getuige gehoord, die werd bijgestaan door de heer Pool.

Voorzitter: Van der Lee
Griffier: Israel

Aanwezige leden van de commissie: Van der Graaf, Kat, Kathmann, Kwint, Kuik, Van der Lee en Tielen.

Aanvang 14.15 uur.

De **voorzitter**:
Aan de orde is het verhoor van de heer Rutte. Ik verzoek de griffier om hem en zijn steunverlener binnen te geleiden.

(De griffier geleidt de getuige naar zijn plaats in de Enquêtezaal.)

De **voorzitter**:
Welkom, meneer Rutte, en dat geldt ook voor u, meneer Pool, hier bij de parlementaire enquêtecommissie aardgaswinning Groningen.

De heer **Rutte**:
Goedemiddag.

De **voorzitter**:
60 jaar aardgaswinning heeft Nederland veel gebracht, maar kent zeker voor gedupeerden schaduwkanten. Deze schaduwkanten hebben geleid tot het besluit om de aardgaswinning in Groningen te stoppen. Wij onderzoeken als commissie hoe de besluitvorming hierover op cruciale momenten is verlopen. Ook kijken we naar hoe private en publieke partijen hebben samengewerkt bij de gaswinning. Wij onderzoeken de aardbevingen en de ontwikkeling van kennis daarover, de afhandeling van schade veroorzaakt door de bevingen en het proces van het versterken van gebouwen in Groningen.

U, meneer Rutte, bent al ruim twaalf jaar premier en eigenlijk door de hele geschiedenis van het dossier sinds Huizinge betrokken bij het onderwerp. Daarom willen wij u horen als getuige. U heeft ervoor gekozen de eed af te

leggen en daarmee de gehele waarheid en niets dan de waarheid te zullen zeggen. Om die reden verzoek ik u te gaan staan.

(In handen van de voorzitter legt de heer Rutte de eed af.)

De **voorzitter**:
Dan staat u onder ede en mag u weer plaatsnemen. Het verhoor met u wordt afgenomen door mevrouw Van der Graaf en de heer Kwint en mogelijk heeft mevrouw Kathmann op het eind ook nog enkele vragen aan u. Helder?

De heer **Rutte**:
Helemaal.

De **voorzitter**:
Dan gaan we beginnen.

De heer **Kwint** (SP):
Meneer Rutte, u bent sinds 2010 minister-president van Nederland. Collega Van der Lee zei het net al: in dit verhoor willen we met u stilstaan bij de gaswinning zelf, de veiligheid in het gebied, de afhandeling van schade, de versterking van huizen en investeringen in de regio als compensatie voor de nadelige gevolgen van de gaswinning. We willen beginnen helemaal aan het begin of in ieder geval aan uw begin: het kabinet-Rutte I. U treedt aan als minister-president in 2010. Op dat moment zijn er in het Groningse gaswinningsgebied al meerdere zware aardbevingen geweest, zoals de aardbeving in Westeremden in 2006. Het is dan zeventien jaar bekend dat deze aardbevingen daadwerkelijk door gaswinning worden veroorzaakt. U presenteert op 30 september 2010 samen met het CDA het regeerakkoord Vrijheid en verantwoordelijkheid. Daarin staat niets over de gaswinning. Welke rol speelden Groningen en de gasproductie in uw eerste kabinet?

De heer **Rutte**:
Nauwelijks tot niet. Nee. Ik heb het nog eens nagekeken, maar het antwoord is: niet.

De heer **Kwint** (SP):
Er speelden op dat moment geen belangrijke politieke discussies op dat gebied?

De heer **Rutte**:
Nee.

De heer **Kwint** (SP):
Los van de batenkant uiteraard, de inkomstenkant.

De heer **Rutte**:
Ja, maar ook dat is dan onderdeel van de normale jaarlijkse discussie over de begroting. Dus nee, het heeft eigenlijk tot de aardbeving bij Huizinge en de effecten daarvan daarna … Ik heb het nog eens allemaal nagekeken: dan kom je eigenlijk niks tegen.

De heer **Kwint** (SP):
In de zomer van 2012 vindt die aardbeving bij Huizinge plaats. Wat kreeg u daarvan mee?

De heer **Rutte**:
Ik heb dat nog eens precies gereconstrueerd en eigenlijk pas in 2013 zie je dat de discussie in het kabinet op gang komt over hoe daarmee om te gaan.

De heer **Kwint** (SP):
Begin 2013, neem ik aan.

De heer **Rutte**:
Begin 2013. Als ik dan terugkijk naar die aardbeving, in augustus 2012 … Ik heb ook nog eens gekeken wat erover in het nieuws was die dag, wat je erover kunt hebben meegekregen. Het is absoluut in het nieuws geweest en het zal me ongetwijfeld ook toen zijn opgevallen. We zullen daar ongetwijfeld wel met elkaar bij hebben stilgestaan, maar ook in de ministerraad zie je niet dat er discussies over zijn geweest.

De heer **Kwint** (SP):
De significantie was op dat moment misschien niet meteen duidelijk?

De heer **Rutte**:
Ik denk dat je dat moet zeggen. Tegelijkertijd zie je, als je erop terugkijkt, dat er ontzettend veel schademeldingen komen na Huizinge en dat het, met hindsight, een heel grote verandering tot stand heeft gebracht in de hele gaswinning.

De heer **Kwint** (SP):
Over dat "hindsight" had uw toenmalige collega Verhagen het ook tijdens zijn verhoor. Die zei dat hij er spijt van had dat hij toen niet direct naar het aardbevingsgebied is gegaan. Heeft u op dat moment overwogen om daar naartoe te gaan of was dat simpelweg toen niet op de radar?

De heer **Rutte**:
Nee, niet op de radar.

De heer **Kwint** (SP):
Wanneer nam u uiteindelijk kennis van de adviezen zoals Staatstoezicht op de Mijnen die ging doen? Je hebt de beving in augustus. Dan komt het Staatstoezicht, de toezichthouder, met redelijk verregaande adviezen.

De heer **Rutte**:
Ja.

De heer **Kwint** (SP):
Wat is het eerste moment dat u daarover geïnformeerd werd?

De heer **Rutte**:
Begin 2013. Ik heb terug kunnen vinden dat er ambtelijk wel even contact is geweest in december al. Dat zou met mij besproken kunnen zijn, maar ik zie het echt terugkomen inderdaad -- zo beleef ik dat ook --- als we die rapporten krijgen of althans de eerste adviezen krijgen van het Staatstoezicht en anderen, begin '13.

De heer **Kwint** (SP):
Dus dat betekent dat de aardbeving zelf eigenlijk geen invloed heeft gehad op de coalitieonderhandelingen voor uw tweede kabinet die toen liepen?

De heer **Rutte**:
Nee. Je ziet het ook niet terug in het regeerakkoord bij mijn weten.

De heer **Kwint** (SP):
Dat was inderdaad ook onze conclusie na het lezen van het regeerakkoord. U herinnert zich ook niet dat er toen al gesprekken over gevoerd zijn, ook niet over de schadeafhandeling?

De heer **Rutte**:
Nee, in die formatie heeft dat geen rol gespeeld.

De heer **Kwint** (SP):
Duidelijk.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Nadat de Inspecteur-generaal der Mijnen, de heer De Jong, in december 2012 zijn bevindingen deelt met minister Kamp, zo verklaarde hij in zijn verhoor hier, zou minister Kamp die in de top van de coalitie gaan bespreken. Wat heeft u daarover meegekregen van minister Kamp?

De heer **Rutte**:
Wat je ziet, is dat dat uiteindelijk eind januari terugkomt in de ministerraad. Dat is een ministerraad waar ik zelf niet bij was, maar ik wist uiteraard wel wat daar besproken werd. Je krijgt natuurlijk wel die agenda mee.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Is de ministerraad het eerste moment dat minister Kamp dat wisselt of heeft hij daarvoor al met de coalitietop gesproken?

De heer **Rutte**:
In mijn reconstructie is dat die ministerraad van eind januari. Het zou kunnen zijn dat daar in de coalitie over is gesproken, maar ik kan dat niet reconstrueren. Wat ik kan terugvinden, is eind januari.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
In januari 2013 ontvangt minister Kamp dan het definitieve advies van het Staatstoezicht om de productie uit voorzorg zo veel als realistisch en mogelijk is te beperken. Wat vond u van dat advies van het Staatstoezicht op de Mijnen?

De heer **Rutte**:
Heftig natuurlijk, omdat dit voor ons allemaal een compleet nieuw onderwerp was. Uiteraard merk je vanaf het begin in de discussies dat drie dingen een rol spelen: de veiligheid, de leveringszekerheid, maar ook zorgen over de financiën. We zitten natuurlijk op dat moment midden in een economische crisis en dan is toch ook de bezorgdheid: wauw, wat komt er op ons af in financiële zin als je de gaswinning gaat terugbrengen? Ook op dat moment, in die discussie, is er een gevoel van: we weten nog heel veel niet. De discussie tussen deskundigen, hebben we nou alle informatie, et cetera. Dat is echt, vind ik, de toon van de discussie op dat moment. Je ziet eigenlijk vanaf dat moment ook dat de discussie, de eerste jaren daarna, heel erg in

het kader staat van uiteraard veiligheid, de leveringszekerheid, die ook een veiligheidsaspect in zich heeft, maar ook de financiën.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
De minister van Economische Zaken zit na het advies van het Staatstoezicht van januari 2013 op de lijn van doorgaan met produceren en nader onderzoek doen.

De heer **Rutte**:
Ja.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Hoe zijn die overwegingen in de ministerraad besproken?

De heer **Rutte**:
Daar ben ik zelf dus niet bij geweest, bij die ministerraad. Daar heeft iemand anders voorgezeten. Wat ik in ieder geval reconstrueer, ook aan de hand van de notitie die de vicepremier kreeg ter gebruik, ter discussie in de ministerraad -- ik kan natuurlijk niet alles hier bespreken wat ik daarvan teruglees -- is dat het ook wel langs deze lijnen ging, namelijk heftig, grote zorgen over veiligheid. Op dat moment wordt natuurlijk ook zichtbaar welke directe schade de aardbeving in Huizinge met zich mee heeft gebracht. Er is ook grote bezorgdheid over alle verplichtingen die er zijn in binnen- en buitenland, waar heel veel mensen en bedrijven, vooral mensen, afhankelijk zijn van het laagcalorisch gas dat uit Groningen komt, dat specifieke Groningse gas. Duitsland, België, Nederland. Er is ook een gevoel van: weten we genoeg, hebben we nou alle feiten op tafel? Daarbij zie je hier en daar, als je het nog eens even terugleest, dat er ook wel discussie tussen deskundigen is. Dat is dus aanleiding geweest om een hele reeks vervolgonderzoeken te starten.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
In hoeverre zat het kabinet daarin op één lijn?

De heer **Rutte**:
Nogmaals, ik was niet bij die ministerraad. Ik heb in die dagen niet gemerkt, ook niet buiten die ministerraden, dat daar grote politieke verschillen van opvatting over waren. Hier was echt een gevoel: dit is partijpolitiek overstijgend. Er zijn echt wel momenten, later in het dossier, dat je ziet dat er ook wel politieke discussie is, maar dat is toch eigenlijk door de hele

periode heen, vanaf 2012, beperkt. Het is toch grotendeels inhoud. Wat overkomt ons, natuurlijk in de eerste plaats wat overkomt de Groningers, en hoe gaan we daarmee om?

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
U zegt "heftig". Er waren grote zorgen over veiligheid.

De heer **Rutte**:
Ja.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Er waren ook zaken over leveringszekerheid en financieel: wat is de impact van productieverlaging?

De heer **Rutte**:
Ja.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
We weten heel veel niet. Het Staatstoezicht adviseerde om uit voorzorg maar in ieder geval de kraan wat verder dicht te draaien.

De heer **Rutte**:
Ja.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Waarom is daar niet voor gekozen? Was dat een zorg van Staatstoezicht die u ook was opgevallen?

De heer **Rutte**:
Ja, ik denk dat we dat allemaal zagen. Die onderzoeken werden natuurlijk breed gepubliceerd. Die zijn ook bekend en besproken in allerlei overleggen. Ik ga een paar dagen later zelf naar Groningen voor een gepland bezoek. Dat ging niet over de aardbeving in Huizinge, maar dat was natuurlijk toen ook wel een onderwerp van dat bezoek. Dat was een paar dagen later. Wat je dus ziet, is dat deze zorgen over veiligheid en leveringszekerheid daar ook doorheen lopen, maar tegelijkertijd ook het besef dat we met iets totaal nieuws worden geconfronteerd en echt moeten weten wat te doen. Dus het vraagstuk van de voorzorgsgedachte. Er is toen voor gekozen om eerst meer onderzoek te doen, om echt te weten hoe het zat.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Dat hebben we gezien, maar ik vraag u naar uw overwegingen destijds. Heeft u gedacht: dan is het toch verstandig om uit voorzorg alvast een stap te zetten?

De heer **Rutte**:
Ik vond het verstandig om echt eerst te achterhalen wat er precies aan de hand was en welke stappen nu verstandig waren. Er waren heel veel zaken die we op dat moment nog niet wisten, waar we misschien nog in het verhoor over te praten komen, zoals vlakke winning of niet en allerlei andere kwesties. Heel veel was niet bekend, dus we wilden echt meer weten.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
U verwees al even naar de voorbereidende notitie voor de ministerraad. Daarin staat nadrukkelijk wat het gevolg is voor de staatskas: bij een productieverlaging van 10 miljard kuub is dat 2 miljard euro. Speelde dat een rol voor u bij het steunen van de lijn van minister Kamp?

De heer **Rutte**:
Nee, niet doorslaggevend, maar in die eerste jaren spelen financiën wel een rol. Niet doorslaggevend. Doorslaggevend was steeds de balans tussen leveringszekerheid en veiligheid, waarbij naar mijn overtuiging leveringszekerheid ook een veiligheidsaspect in zich heeft. Als bepaalde regio's zonder gas zouden komen te zitten, heeft dat natuurlijk ook allerlei gevolgen voor de veiligheid van mensen. Maar feit is wel dat in het dilemma waar het kabinet voor stond op dat moment ook financiën een rol zijn blijven spelen.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
In hoeverre heeft dat op dat moment deel uitgemaakt van de overwegingen, de potentiële impact van dit advies als dat naar buiten zou komen en de reactie in Groningen? In hoeverre heeft dat meegewogen?

De heer **Rutte**:
Nogmaals, ik was niet bij de ministerraad. Ik moet dat reconstrueren, want ik was daar niet bij. Als ik mij het bezoek aan Groningen een paar dagen later in herinnering roep: daar was het een onderwerp, maar ik moet heel eerlijk zeggen dat het ook daar niet het dominante onderwerp was. Het dominante onderwerp bij dat bezoek aan Groningen … Ik heb toen onder andere een gesprek gehad met de commissaris. De andere thema's die toen

speelden, rondom economie en andere vraagstukken, die al gepland waren voor dat werkbezoek, gingen toch door. Het is nu eigenlijk ondenkbaar dat ik naar Groningen zou gaan en gaswinning niet 80% van het bezoek is, maar daar zie je eigenlijk nog dat het bezoek grotendeels over andere onderwerpen ging en maar voor een stukje over gaswinning. Dat is denk ik iets wat in ieder geval in Den Haag en ik denk breder geleidelijk aan pas die enorme betekenis heeft gekregen.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
U gaf al aan dat u niet aanwezig bent bij die bespreking in de ministerraad. De voorbereidingen voor de ministerraad worden wel getroffen en daarin zien wij dat er vooral veel zorgen zijn over hoe dat nieuws zou landen in de streek. Ik citeer: "De "landing" van het nieuws in de streek dient juist perfect voorbereid te zijn met afspraken over ieders rol, verantwoordelijkheden en woordvoeringslijn. (…) Niet onderschat moet worden dat er een afbreukrisico is voor het voltallige kabinet." Was dat de hoofdzorg op dat moment?

De heer **Rutte**:
Het is een ambtelijk stuk en ik heb dat op dat moment niet gelezen. Die ambtelijke stukken gaan naar de vicepremier die voorzit. Ik heb het nu gezien en ik snap het wel. Ik snap best dat men zegt: joh, je moet al die aspecten in ogenschouw nemen en ook de vraag hoe de politiek ermee omgaat. Niet de vraag of de politici populair blijven. Dat is niet de discussie. De discussie is wel de competentie van de politiek om met zo'n situatie om te gaan.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Hoe wilde het kabinet dan draagvlak krijgen in de regio voor dat besluit?

De heer **Rutte**:
Nogmaals, dat reconstrueer ik nu als ik teruglees wat er in de ministerraad besproken is, waar ik dan niet bij was. Ik snap ook wat daar besproken is, namelijk dat we natuurlijk -- precies, wat u zegt, dat is een van de zaken die daar aan de orde is -- heel eerlijk en open moeten zijn over dat dit heftig is, dat het een grote gebeurtenis is en dat -- in de loop van de tijd is dat natuurlijk nog veel pregnanter geworden -- de aardgaswinning van iets wat prachtig leek in de jaren zestig inmiddels stap voor stap begint te veranderen in een nachtmerrie.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
U refereerde al even aan het werkbezoek dat u brengt aan Groningen. Dat is inderdaad een paar dagen later. De ministerraad vergadert op 25 januari. Op 29 en 30 januari, een week later, bent u in Groningen.

De heer **Rutte**:
Ja.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Ik citeer even wat De Telegraaf over dat bezoek schrijft, over wat u tijdens dat werkbezoek heeft gezegd: " Premier Rutte heeft gisteren in gasprovincie Groningen benadrukt dat hij er alles aan zal doen om het geschonden vertrouwen van de Groningers weer terug te winnen. (…) Zelf is hij niet bang voor dreigend onheil door de inzakkende bodem: Ik ben daar niet van, wel ben ik van de aanpak. Rutte wil dat er onderzoek komt naar veiliger manieren van gaswinning." In hoeverre heeft u het advies van het Staatstoezicht op de Mijnen op waarde geschat?

De heer **Rutte**:
Want? Omdat ik zeg dat ik niet onder de indruk ben van bodemdaling, bedoelt u? Ik denk dat dat gewoon een verkeerde opmerking is, want dat is natuurlijk, met alle kennis die we nu hebben, onjuist. Daar zie je dus ook dat je in een fase zit dat we nog heel veel niet weten en dat ook het advies van het Staatstoezicht nog echt aan het doordringen is. Tegelijkertijd zijn de gesprekken ook daar gericht op: we moeten dit met elkaar oplossen.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Ik neem aan dat u tijdens dat bezoek heeft geproefd hoe dat nieuws was geland?

De heer **Rutte**:
Ja, wat ik u zeg, dat heb ik gedaan. Als ik nu terugdenk aan dat bezoek en ook nog een bezoek in 2015 … Je ziet dat het eigenlijk vanaf '16, '17 bij bezoeken ondenkbaar is dat het niet 80% over gas gaat. Hier ging het er maar voor een stuk over. Het bezoek ging eigenlijk nog door zoals gepland, over andere onderwerpen.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Ik herhaal nog even mijn vraag: in hoeverre heeft u dan het advies van het

Staatstoezicht op de Mijnen en ook de waarschuwing die daarin zat voldoende op waarde geschat, op dat moment?

De heer **Rutte**:
Die uitspraak is daar in ieder geval mee in strijd. Ik vermoed dat ik bedoeld heb -- dan moet ik het natuurlijk ook zelf reconstrueren -- te zeggen "dit kunnen we ook met elkaar weer onder controle krijgen", in die zin dat er een manier is om veilig gas te winnen zonder risico voor de mensen. Ik bedoel daarmee naar mijn overtuiging niet te zeggen "er is geen risico van bodemdaling", maar wel "we moeten dit bestuurlijk en menselijk met elkaar onder controle krijgen".

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
U zegt daar er alles aan te willen doen om het vertrouwen van de Groningers te herstellen. Hoe dacht u op dat moment dat te doen?

De heer **Rutte**:
Door met het kabinet -- dat is natuurlijk in de eerste plaats ter ondersteuning van de bewindslieden die erover gaan -- ervoor te zorgen dat wij die onderzoeken zo snel mogelijk krijgen en op basis daarvan verstandige besluiten nemen. Wat je toen kon zien aankomen, is dat dat zou gaan ten minste over hoeveel gaswinning mogelijk is op een veilige manier. Er was toen nog helemaal geen idee om terug te gaan naar nul. Dat is pas veel later. Dus wat is een veilig niveau van gaswinning in combinatie met: wat kun je doen aan zo snel mogelijk schade herstellen? Versterken zie je eigenlijk pas later echt op de radar komen. Dat is op dat moment nog niet zo sterk. Het is vooral schadeherstel.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Op dat moment dacht u: om het vertrouwen te kunnen stellen, moeten we eerst meer weten.

De heer **Rutte**:
Ja, echt meer weten voordat je de verstandige stappen kunt zetten. Dat was echt de overtuiging van het kabinet.

De heer **Kwint** (SP):
Dan wil ik toch wel even kort stilstaan bij wat Staatstoezicht op de Mijnen in januari adviseert. Die doet een belangwekkende constatering, namelijk "de zwaarst denkbare beving in Groningen zou weleens een stuk zwaarder

kunnen zijn dan wij tot nu toe gedacht hebben" en die geeft een belangwekkend advies, namelijk "zo veel als mogelijk zo snel als mogelijk minder gaan winnen". Op welke manier herstel je dan vertrouwen door een jaar van onderzoeken aan te kondigen?

De heer **Rutte**:
Nogmaals, bij ons was de overtuiging ook dat niet alle deskundigen op één lijn zaten. Je ziet ook debatten tussen deskundigen. We hadden op dat moment natuurlijk ook te maken met allerlei verplichtingen, ook aan het buitenland, die je niet zomaar kon afbouwen. De vraag was ook: wat is een veilig niveau van gaswinning? Heel veel wisten we op dat moment niet. Dat is echt de reden geweest dat we die vervolgonderzoeken hebben laten doen en dat vind ik ook verdedigbaar. Natuurlijk, achteraf denk je "hadden we allemaal dingen maar sneller en anders gedaan", maar op dat moment vind ik dat een verdedigbare positie. Laat ik op één aspect wijzen. SodM komt -- ik weet niet zeker of dat op dat moment al was -- vrij consistent tot begin 2018 tot de conclusie dat een vlakke winning nodig was.

De heer **Kwint** (SP):
Dat komt later.

De heer **Rutte**:
Dat komt later. Stel nou eens dat we op dat moment gezegd zouden hebben dat we zouden gaan kijken of we heel snel terug zouden kunnen, en je later weer meer zou moeten gaan winnen vanwege het feit dat er wellicht vraagstukken zijn rond een koude winter of extra leveringsnoodzaak, dan zou je wisselend zijn gaan winnen. Vrij kort daarna komt het inzicht naar voren dat je vlak moet winnen. Dat is ook de frustratie geweest later, bijvoorbeeld bij de formatie van 2017, dat het in teruggang niet altijd zo snel ging als je misschien had gewild. Dus je ziet dat er echt op dat moment nog veel kennis afwezig was.

De heer **Kwint** (SP):
Vanaf dat moment, vanaf begin 2013, vinden alle belangrijke besluiten over de gaswinning direct in de ministerraad plaats. Dat laat u in 2015 aan de Kamer weten in reactie op het rapport van de Onderzoeksraad voor Veiligheid. Wat betekent dat voor de besluitvorming, om mensen een beeld te geven van wat het betekent als iets een onderwerp is dat alleen in de ministerraad plaatsvindt?

De heer **Rutte**:
Het is een zaak van het hele kabinet. We hebben er overigens later voor gekozen om in de ministeriële onderraad die we hebben over allerlei vraagstukken rondom economie, financiën en infrastructuur dit onderwerp vast te agenderen. Dat is later gebeurd. Zeker in deze fase was het besef: dit is zo groot, dit raakt het hele kabinet, we moeten dit allemaal met elkaar weten en iedereen moet die discussie kunnen volgen. Dan moet je dat dus in de hele ministerraad doen, waarbij het natuurlijk onvermijdelijk is dat heel veel besluiten worden voorbereid tussen groepjes ministers. Maar uiteindelijk heb je dan die hele discussie in de hele ministerraad.

De heer **Kwint** (SP):
Dan zitten we in het jaar 2013, het jaar waarin alle onderzoeken gedaan worden naar de risico's van de gaswinning, het jaar na het SodM-advies, het jaar na de beving bij Huizinge. In dat jaar wordt een recordhoeveelheid gas uit het Groningenveld geproduceerd. Op welk moment werd u ervan op de hoogte gebracht dat die winning in 2013 zo hoog zou liggen?

De heer **Rutte**:
Ik besefte me dat eigenlijk … Dat is geen Nederlands, geloof ik. Ik realiseerde me dat eigenlijk pas begin 2018, na een interview met Jan de Jong. Ik ben gaan nakijken wanneer dat voor het eerst op de radar is gekomen. Dan zie je dat het voor het eerst in een vragenset komt die ik meekrijg voor een persconferentie eind november 2013 en dat het twee keer terugkomt in een ministerraad begin 2014. Maar als je nu zou vragen "wanneer heb je je eigenlijk pas echt gerealiseerd wat een bizar hoog winningsniveau dat was", dan praat je over: naar aanleiding van dat interview met Jan de Jong in 2018.

De heer **Kwint** (SP):
In 2018?

De heer **Rutte**:
In 2018 geeft hij een interview. Dan komt hij daarop terug en toen heb ik me eigenlijk pas gerealiseerd hoe bizar hoog dat was. Het zat in 2013 in ieder geval in die vragenset. Die krijg ik op vrijdag mee bij de persconferentie, omdat daar allerlei vragen komen en er in het Dagblad van het Noorden bericht was over die hoge gaswinning. Ik heb nog eens gekeken. Ik kon het niet terugvinden in de ministerraad van die dag. Het zit wel in die vragenset, want er zou een vraag over kunnen komen. Begin '14

zie je het dan eigenlijk voor het eerst twee keer geadresseerd worden, waarvan één keer, op 24 januari, zeg ik uit mijn hoofd, wat indringender. Maar als je mij nu zou vragen "wat staat je het meest bij hiervan", dan is dat de dreun die je in het gezicht krijgt als je dat interview met Jan de Jong leest begin '18.

De heer **Kwint** (SP):
Ik zit even te kijken, begin '18. We hebben het nu over 2013. Heeft u niks meegekregen van wat er in 2014 gebeurde aan onvrede in Groningen, in de regio, toen daar bekend werd dat de winning zo hoog was geweest in 2013?

De heer **Rutte**:
Ja, zeker. Alleen, nogmaals: de grote maatschappelijke discussie heb ik pas echt waargenomen in '18. Die was er ook in '14, absoluut, maar die was er in zijn heftigheid pas in '18. En dat was omdat Jan de Jong daar een indringend interview over geeft en ook een paar heel grote verwijten maakt, die denk ik niet terecht waren, maar wel heel stevig.

De heer **Kwint** (SP):
Ik wilde u vragen of u bekend was met het feit dat de strategie van GasTerra er specifiek op gericht was om zo veel mogelijk Groningengas te verkopen.

De heer **Rutte**:
Nee, dat weet ik niet. Nee, nee, nee. De spreeklijn was -- dat is ook hoe je het terugziet in de discussies in het kabinet begin '14 -- de argumenten van de strenge winter, het vullen van opslagen en dat er minder gas was gewonnen in kleine velden. Ik zag terug in het interview dat u had met Henk Kamp dat daar ook nog wel wat anders over te zeggen is, maar dit is wat mij bekend is.

De heer **Kwint** (SP):
In augustus 2013 bent u aanwezig bij een diner van Shell. Daar wordt ook het onderwerp gaswinning besproken. Ik ga er dan maar van uit dat op dat moment ook niet de hoogte van de winning besproken is.

De heer **Rutte**:
Nee, en het is zelfs onzeker of daar de gaswinning is besproken. Het stond in de voorbereiding op het diner, maar ik kan zelf niet reconstrueren of de gaswinning daar besproken is. Het stond wel in de voorbereiding.

De heer **Kwint** (SP):
Wij lezen in die voorbereiding ook dat u wel meegegeven wordt dat er toenemende onvrede is over de gaswinning.

De heer **Rutte**:
Ja, maar dat is natuurlijk zo. Dat is vanaf januari natuurlijk helder. Huizinge 2012 en vanaf januari 2013, SodM-rapport. Er was natuurlijk kritiek op het feit dat het kabinet eerst onderzoeken liet doen. Mijn bezoek aan Groningen was eind januari. Dat was natuurlijk op zichzelf een oplopend gegeven, dat op dat moment -- dat snap ik ook heel goed -- daar heel veel discussie over was.

De heer **Kwint** (SP):
Oud-minister Dijsselbloem verklaarde in zijn verhoor dat hij minister Kamp meerdere malen gevraagd zou hebben naar de hoge winning in 2013 en dat hij dat ook in de ministerraad gedaan heeft. Als ik u zo hoor, als pas in 2018 de omvang daarvan landde ...

De heer **Rutte**:
Nee, in de ministerraad zie je het pas terug in de notulen -- dan kom ik het voor het eerst tegen -- op 17 januari, dat daarover gesproken wordt.

De heer **Kwint** (SP):
In 2014?

De heer **Rutte**:
Ja, in 2014. Ik probeer ze natuurlijk zo goed mogelijk te scannen. Als u het eerder gevonden heeft, dan zal dat kloppen, maar ik kom het voor het eerst tegen op 17 januari.

De heer **Kwint** (SP):
Dat correspondeert redelijk met wat wij gevonden hebben. Heeft u zelf daar toen ook om uitleg gevraagd?

De heer **Rutte**:
Nee, dat kan ik daar niet terugvinden. Op 24 januari zie je het ook terugkomen. Ik kan hier natuurlijk geen namen noemen, wie wat zegt. Ook daar ontstaat een discussie en daar zie je in ieder geval dat Kamp toelicht -- dat mag ik hier herhalen, omdat het ook in het openbaar is gebeurd -- dat het in het licht is van de verplichtingen aan het buitenland en de kleine

velden die uitgeput raken. Dus de bekende argumenten werden genoemd, die ook nog in 2018, toen dit feit weer zo groot werd in de media, werden genoemd.

De heer **Kwint** (SP):
Hoe verhoudt nou zo'n recordwinning in het jaar van onderzoeken, in het jaar na de zwaarste beving ooit, zich tot uw ambitie om dat vertrouwen te herwinnen in Groningen?

De heer **Rutte**:
Dat is op zijn zachtst gezegd niet zo behulpzaam. Tegelijkertijd is de overtuiging steeds geweest -- nogmaals, uit dit onderzoek kunnen andere feiten komen -- dat daar, voor zover ik de feiten tot op dit moment ken, op zichzelf verklaringen voor waren, niet zijnde "nog even snel gas winnen". Als dat wel zo is, dan zou dat zeer ernstig zijn. Wat we in ieder geval toen aan verklaring kregen, waren deze argumenten en die zijn op zichzelf nog voorstelbaar. Als het een strenge winter was, de opslagen moesten worden gevuld en er was een probleem met kleine velden, met het onderhoud en stilleggen daarvan, dan is het ook nog wel weer denkbaar dat het zo kan. Dan kun je het ook nog uitleggen. Maar als je gaat kijken naar winning van gas door de jaren heen, is 53 wel heel erg veel. 53,7 was het geloof ik zelfs, of 53,9.

De heer **Kwint** (SP):
Het meeste in 30 jaar.

De heer **Rutte**:
Het was altijd onder de 50. Het was 45, 46, 47 max in de jaren daarvoor. Het ligt ineens 6 bcm daarboven. Dat is wel heel fors.

De heer **Kwint** (SP):
We zijn bekend met de argumenten die de minister toen gedeeld heeft. De afgelopen weken hebben wij ook meerdere mensen mogen horen die verklaard hebben: wacht even, als ons iets gevraagd was, dan hadden wij wel degelijk kunnen schakelen. We hebben GTS gesproken. We hebben GasTerra gesproken. Op meerdere momenten is aangegeven dat er nog mogelijkheden waren, ook bij het ministerie van Economische Zaken.

De heer **Rutte**:
Maar goed, die zijn bij Algemene Zaken, bij mij, niet bekend. Dat kan zo zijn.

Ik kan alleen maar zeggen dat ik het voor het eerst tegenkom in die vragenset in november en dan is de pap redelijk gestort natuurlijk.

De heer **Kwint** (SP):
Was u bekend met bijvoorbeeld de argumenten van GTS en GasTerra, achteraf, dat het wel degelijk mogelijk was geweest om eerder terug te gaan met de winning?

De heer **Rutte**:
Nee. Ik heb niet alle verhoren kunnen kijken, maar uiteraard wel de persweerslag. Als je zo laat in het verhoor zit, moet je jezelf wel steeds voorhouden: dat is nieuwe kennis die ik nu heb uit de verhoren. Op dat moment was dat ons niet bekend, mij niet bekend. Maar nu wel, omdat ik dat natuurlijk terugzag in de verhoren.

De heer **Kwint** (SP):
In juni 2013 wordt de naderende hoogte van de winning gedeeld met minister Kamp, zo hebben twee ambtenaren verklaard. Had dat ook met u besproken moeten worden?

De heer **Rutte**:
Met een minister wordt ontzettend veel gedeeld en die moet op dat moment natuurlijk iedere keer besluiten: wat deel ik ook met de premier. Dat is natuurlijk altijd een heel beperkte selectie daaruit. Achteraf zeg je natuurlijk altijd "had maar met elkaar gezeten, dan hadden we nog iets kunnen doen", maar dat is achteraf. Daar zijn minder parlementaire spreekwoorden voor. Op 31 mei, daar vlak voor, was er ook nog een suppletoire begroting van Economische Zaken -- die kom ik tegen -- waarin wordt gezegd: de raming wordt verhoogd. Er wordt nog niet gewezen op hogere winning, maar wel op een hogere raming. Dat zijn natuurlijk pakken met stukken die als je daar niet naar kijkt specifiek door de bril van op dat moment kennis hebbend van "er is mogelijk een hogere winning aan de gang", ongetwijfeld niet zijn opgevallen. Ik verwijt het Kamp geen seconde als hij dat niet met mij gedeeld heeft. Dat is iedere keer keuzes maken, wat je vervolgens in het kabinet bespreekt.

De heer **Kwint** (SP):
Ik had het net over een brief, die in 2015 naar de Kamer ging. Daarin zegt u: vanaf 2013 is de gaswinning het soort besluit dat wij in de ministerraad bespreken. Daarin wordt als argument gegeven: ook biedt de ministerraad

ruimte voor een open discussie die kan bijdragen aan het voorkomen van gesloten en technocratische besluitvorming.

De heer **Rutte**:
Ja, maar hier moet ik erop wijzen dat de gaswinning in 2013 natuurlijk nog viel onder het systeem van voor tien jaar, een tienjaarsperiode waarin niet ieder jaar opnieuw de gaswinning werd vastgesteld. Dat was een bevoegdheid op zich van de uitvoerders. Daarna, vanaf '14, stellen we natuurlijk ieder jaar als kabinet die gaswinning vast. Het is wel belangrijk om die notie daar ook wel naast te leggen, dat dat op dat moment nog in de administratie plaatsvond. Ik denk ook dat er begin dat jaar geen reden was om te zeggen: nou moeten we wel voorkomen dat we dit jaar plotseling meer gaan winnen. Achteraf zeg je "hadden we het maar gedaan", maar aan het begin van dat jaar, ook op basis van de ervaringen van de jaren daarvoor met redelijk gemiddelde gaswinningen, was daar geen reden voor.

De heer **Kwint** (SP):
De reden was het SodM-advies, zo snel mogelijk zo veel mogelijk …

De heer **Rutte**:
Nee, om naar beneden te gaan. We hebben het net gehad over waarom we ervoor hebben gekozen om eerst nog een aantal vervolgstudies te doen. Je zou ook nog de vraag kunnen stellen of je had moeten zeggen: ik wil het ook weten als je meer gaat winnen. Dat zeg je achteraf. Dat zou je jezelf kunnen afvragen. Achteraf denk je dat dat een goed idee was geweest, maar op dat moment lag dat niet voor de hand. Als je kijkt naar de gemiddelde gaswinning in de jaren daarvoor, was er geen aanleiding om aan te nemen dat er ineens pieken zouden ontstaan.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Heeft u in die tijd zelf ooit overwogen om opheldering te vragen aan minister Kamp over hoe die hoge winning nou had plaatsgevonden?

De heer **Rutte**:
Nee, want ik vond wat ik daarover las bij de vraag die ik krijg, die conceptvraag -- ik weet niet of die gesteld is in de persconferentie -- naar aanleiding van het artikel in het Dagblad van het Noorden logisch. Ik begrijp achteraf dat er ook nog andere argumenten zijn, maar wat daarbij gezegd werd, die drie argumenten, begreep ik. Dus dat was op zich geen reden om te zeggen: hé, hoe zit dat?

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Op 17 januari 2014 presenteert minister Kamp het besluit over de reductie van de gaswinning in 2014 tot 42,5 miljard kuub en daarbij ook een bestuursakkoord met de regio, getiteld Vertrouwen op herstel en herstel van vertrouwen, waarin bijna 1,2 miljard euro voor de regio beschikbaar wordt gesteld. Wat was de reden dat deze twee zaken op dezelfde dag werden gepresenteerd?

De heer **Rutte**:
In ieder geval was dat al een hele tijd in wording. Ik had al in januari 2013 dat gesprek met Max van den Berg, de commissaris. In 2013 zijn die gesprekken in voorbereiding om parallel aan, laten we maar zeggen, het oplossen van het probleem door de gaswinning terug te brengen -- naar alle waarschijnlijkheid was dat nodig; dat moesten we nog gaan besluiten in '14 -- plus schadeherstel en versterken, een pot te maken, een plan te maken met elkaar, met de regio. Daar is dus een jaar lang aan gewerkt. In dat plan zitten ook elementen van schadeherstel en versterken.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Zeker, maar laat ik het dan even zo zeggen: er komt een reductiebesluit over de gaswinning, maar nog niet op een hoog niveau, van 42,5 miljard, en daarbij komt er, laat ik zeggen, goed nieuws voor de regio, want er komt een bestuursakkoord. Waarom is dat …

De heer **Rutte**:
Ik vermoed dat we op dat moment bedacht hebben: we moeten alles wat we hebben nu ook naar buiten brengen. Dat bestuursakkoord was natuurlijk al heel lang in wording.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Is het toeval dat dat op dezelfde dag naar buiten komt? Is dat wat u hier nu aangeeft?

De heer **Rutte**:
Dat zou ik nog eens even heel precies moeten nalezen in de notulen, of daar bewust voor gekozen is, omdat dat in de communicatie … Dat kan ik hier zo gauw niet reconstrueren. Wat ik wel weet, is dat dat bestuursakkoord al heel lang in wording was. Op zich gingen we natuurlijk ook fors terug in gaswinning. Het is niet zo dat die doorging. Achteraf had je nog verder terug

moeten gaan en in de praktijk is die veel verder teruggegaan, maar het was natuurlijk wel een grote stap terug.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
In de verhoren van de oud-ministers Kamp en Dijsselbloem is verklaard dat omwille van de aardgasbaten besloten is om naar 42,5 miljard kuub te gaan in plaats van naar 40 miljard. Dat besluit wordt pas in de ministerraad genomen. Wat was uw positie in die discussie?

De heer **Rutte**:
Ik heb daar natuurlijk kennisgenomen van wat ze met elkaar hadden afgesproken. Als ik het ook nu weer allemaal zo teruglees, zie ik dat eerst de gedachte was: het Groningenveld kan terug naar 30, maar dat gaat niet, want je moet vlak winnen, dus 40. Er was de discussie over het sluiten van het hele cluster rond Loppersum. Als je dat helemaal sluit, zit je op 40, maar als je daar nog een stukje op de waakvlam zet, blijft er 2,5 tot 3 over. Dus dan kom je op 42,5. Wat ik weet, is dat dat de belangrijkste onderbouwing is van de 42,5 van 2014. In 2015 zie je dat ook financiën een grotere rol spelen om dat nog een jaar door te trekken op 42,5.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Ik onderbreek u even. We willen heel graag dit moment weten. We zien dat minister Kamp aangeeft "we zouden terug moeten gaan naar 40", maar dat minister Dijsselbloem zegt "nee, vanwege de aardgasbaten 42,5". Het wordt uiteindelijk 42,5. Hoe stond u daarin?

De heer **Rutte**:
Nogmaals, dat is een discussie geweest, voor zover ik kan nagaan, tussen die twee. Ik heb wel een gesprek gehad op 10 januari met Kamp, maar niet met Kamp en Dijsselbloem. Op 10 januari zie je dat zij met elkaar die mailwisseling hebben die besproken is in het verhoor. Ik heb een gesprek met Kamp, ook op die tiende. Zoals ik het reconstrueer en zoals het mij helemaal bijstaat, was dat vanuit de inhoud. Dat was voor 2014, maar het was een besluit voor drie jaar. Het element van geld speelde wel degelijk een grotere rol voor 2015, om niet dan al naar 40 terug te gaan. Maar voor '14 is het voor mij de optelsom van 40 plus 2,5.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Mag ik hieruit concluderen dat u eigenlijk de lijn van de heer Dijsselbloem hierin volgde?

De heer **Rutte**:
Die twee hebben -- tenzij ik bij zo'n gesprek ben geweest, maar dat kan ik nergens terugvinden -- met elkaar gezegd: we gaan naar 42,5. Dat zie je ook terug in het verhoor dat u met beiden heb gehad, ook dat Kamp zegt: ik neem dat voor mijn kap, dat is nou ook mij besluit. Dat is overigens ook wel hoe het gaat in de ministerraad, dat betrokken ministers natuurlijk heel veel vooroverleg hebben en met elkaar tot een conclusie komen. Soms ook niet. Dan vecht je het uit in het hele kabinet. Soms komen ze tot overeenstemming. Ik vond die 42,5 in elk geval verklaarbaar vanuit de gedachte: je hebt 40 plus 2,5. Ik ben vervolgens gaan zoeken, omdat het natuurlijk terugkwam in het verhoor, of ik zelf nog een rol heb gehad in die gesprekken tussen Dijsselbloem en Kamp. Ik kan dat niet terugvinden.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
U zei net: 42,5, dat is toch een grote stap terug. Was dat echt zo'n grote stap?

De heer **Rutte**:
Dat denk ik wel. Je vaart daarmee -- dat doen we eigenlijk vanaf dat moment altijd al -- op het kompas van het Staatstoezicht, maar ook op het kompas van de leveringszekerheid, van GTS. In die combinatie kom je op 40. Dus je had naar 40 terug gekund. Daaronder werd op dat moment als onverstandig beoordeeld. Nogmaals, er was een aparte discussie over het cluster Loppersum, waar we -- ik zeg het uit mijn hoofd -- van 17 naar 0 konden of van 17 naar waakvlam. Die waakvlam verklaart voor mij die laatste 2,5.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Er werd met het besluit van 42,5 miljard kuub afgeweken van het advies van het SodM. Had u daar zorgen over?

De heer **Rutte**:
Nee, omdat ik begreep dat het nodig was om Loppersum wel op een waakvlam te houden voor het geval het nodig was om daar uiteindelijk toch weer meer te winnen in geval van problemen rondom koude winters of onvoldoende gevulde opslagen. Dat was voor '14. Voor '15 zie je wel degelijk dat tegen mij gezegd wordt -- dat is op zich ook wel passend in die hele periode -- dat er financiële argumenten een rol spelen om niet in '15 al meteen naar 40 te gaan, maar om dat pas in 2016 te doen. Het is natuurlijk een besluit voor drie jaar dat daar genomen werd.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Het zijn niet de forse stappen die eigenlijk in 2013 al werden geadviseerd.

De heer **Rutte**:
I beg to differ. SodM zegt 40 en we gaan naar 42,5. De discussie is denk ik over die 2,5, maar niemand zegt op dat moment: je moet onder de 40.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Het is om even in perspectief te plaatsen wat u net zei: het is een forse stap terug. Dat is relatief.

De heer **Rutte**:
Dat is dan …

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Provincie en gemeenten starten al begin 2013 met een pleidooi voor compensatie voor het Noorden. Commissaris van de Koningin Max van den Berg houdt onder andere een pleidooi voor een bedrag van 1 miljard euro.

De heer **Rutte**:
"Het miljard van Max" is dat gaan heten.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Het miljard van Max. Ja, we hebben het over hetzelfde. Hoe keek u daartegen aan?

De heer **Rutte**:
Het leek me volkomen logisch dat je ervoor moet zorgen dat je breder kijkt dan alleen het vraagstuk van gaswinning, het vraagstuk van schadeherstel en het vraagstuk van woningversterking.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
U vond dat logisch?

De heer **Rutte**:
Het klinkt mij logisch. Ik weet dat hij dat ook met mij besproken heeft, al in dat ontbijt in januari. Goed, dan zit je wel even aan te hikken tegen de bedragen, maar op zichzelf is het natuurlijk geen gekke gedachte om met elkaar te kijken naar hoe je ook breder het vraagstuk gaat aanpakken.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Wat was uw betrokkenheid dan bij dat bestuursakkoord?

De heer **Rutte**:
Dat zijn echt de vakministers.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Maar u ontbijt met de commissaris van de Koning, of de Koningin op moment.

De heer **Rutte**:
Dat is helemaal aan het begin. In 2013 ontbijt ik met Max van den Berg.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
2014. Of zit ik verkeerd? Sorry. Ik haal het door elkaar. Dit is begin 2013, het ontbijt, en het akkoord is van 2014.

De heer **Rutte**:
Exact. Die akkoorden worden echt gesloten door de vakministers. Het kan hoogstens een keer zo zijn dat ze, als het ergens vastloopt, mij bellen, van: bel die nog eens even op om een duw te geven. Dan doe ik dat braaf en vraag ik: wat moet ik zeggen? Dit zit echt heel erg bij de vakministers en de bestuurders in de regio, die daar met elkaar natuurlijk goed overleg over hebben. Het was ook volgens mij, als ik het zo allemaal teruglees, niet controversieel dat dit moest gebeuren.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
U heeft net aangegeven dat u het logisch vond dat daarnaar gekeken werd, maar dat je een aanhikt tegen de bedragen. U heeft dat proces gesteund. In een voorbereidende notitie op de ministerraad lezen we dat er wordt geadviseerd om met het oog op de budgettaire gevolgen de productie niet verder te verlagen dan stikt noodzakelijk, maar minister Kamp wel het mandaat te geven om naar beneden te bewegen met de productie mocht het overleg met de regio mislukken.

De heer **Rutte**:
Ja, dus hij had die ruimte.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
In hoeverre zag u nu een lagere productie als onderdeel van de onderhandelingen over dat bestuursakkoord?

De heer **Rutte**:
Dat is onderdeel van die discussie geweest in de ministerraad, wat u daar terecht leest. Dat is ook wel weer verklaarbaar. Je moet proberen om met elkaar op één lijn te blijven. De zorg in het kabinet was dat dilemma tussen leveringszekerheid, veiligheid en financiën. Daarbij geven naar mijn overtuiging de eerste twee steeds de doorslag, maar staan die financiën ook wel als een soort stressfactor op de achtergrond steeds. Dat zie je ook terug in dat niveau van '15. Tegelijkertijd wil je natuurlijk ook breed proberen er met de bestuurders samen uit te komen. Er is dus gezegd tegen Kamp: dit is hoe wij ertegen aankijken, ga die gesprekken voeren -- zo lees ik het -- en je hebt natuurlijk altijd mandaat om wat verder te gaan.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Dan zit er dus wel een verbinding tussen de onderhandelingen over een winningsniveau en het bestuursakkoord dat voor de regio beschikbaar komt. Dat hangt dan met elkaar samen.

De heer **Rutte**:
Nou ja, in het kabinet is er in '15 -- dat zie je in mijn voorbereidende notitie ook staan -- wel degelijk ook een discussie over dat er naast veiligheid en leveringszekerheid ook grote zorg is over de financiën. Anders had je misschien wel meteen kunnen zeggen: we gaan in '15 terug naar 40.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Maar dat er ook iets voor de regio gedaan zou worden, dat hangt daar dan mee samen?

De heer **Rutte**:
Het lastige is dat de marges heel smal waren. Het SodM-advies zegt: het brede Groningenveld moet terug naar 40 en Loppersum moet eigenlijk uit. Loppersum moet je dan op waakvlamstand zetten, was onze overtuiging. Dat komt op die 42,5. Vervolgens gaat Kamp naar de regio. Dan had de regio kunnen zeggen: kan je niet helemaal naar die 40? De vraag is dan even: had je onder de 40 kunnen zakken met die 2,5 Loppersum en wat waren dan de risico's geweest? Ik neem aan dat als hij was teruggekomen en had gezegd dat de regio echt heel precies het SodM-advies wilde volgen, we opnieuw met elkaar hadden moeten kijken wat dan potentieel risico's voor de leveringszekerheid zouden zijn als je toch een koude winter zou hebben.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Het wekt de indruk dat minister Kamp de ruimte krijgt om op het winningsniveau nog wat naar beneden te bewegen om daar draagvlak voor te vinden bij de regio. Is dat de opzet geweest?

De heer **Rutte**:
Nee, nee. Het was in dit geval wel onderdeel van het gesprek, omdat wij afwijken, voor dat stuk 2,5, van het SodM-advies. Dat zit 'm in mijn reconstructie dus op het openhouden van Loppersum voor een stukje. Tegelijkertijd zie je in de verhoren hier dat ook voor 2014 financiën al een rol speelden. Tegelijkertijd zou, denk ik, als hij had gezegd, terugkomend naar ons, "jongens luister, we moeten toch naar 40", dat wel gedaan zijn. Dan had je wel opnieuw een discussie moeten voeren over wat het risico zou zijn als je Loppersum helemaal uitzet, want dan kan je het ook niet meer zomaar opstarten.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Er vindt bestuurlijk overleg in de regio plaats. Onder andere wordt er gesproken over het bestuursakkoord. Hangt dat dan met elkaar samen?

De heer **Rutte**:
Hoe bedoelt u?

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Dat de minister bewegingsruimte, manoeuvreerruimte, krijgt om met de winning toch nog iets lager, misschien toch naar die 40, te gaan in de onderhandeling met de regio over dat bestuursakkoord?

De heer **Rutte**:
Ik vermoed dat u het iets te groot maakt. Volgens mij is het meer in algemene zin, dat je zegt: "Jongens, dit vinden wij. Je gaat nu naar de regio. We wijken een stukje af van het SodM-advies." Ik vind het dus heel verdedigbaar dat je zegt: "Je kunt natuurlijk met elkaar nog een hele boom opzetten over de laatste 2,5. Als dat leidt tot grote wensen in de regio, dan is daar ruimte." Maar dan hadden we daar ongetwijfeld weer opnieuw over moeten praten en naar mijn beleving ging die 2,5 vooral over de vraag of je Loppersum wel of niet kon uitzetten. Als je met het brede Groningenveld op dat moment onder de 40 was gezakt, had je mogelijk, als je het zo allemaal reconstrueert, daar een risico gelopen. Het is in de praktijk allemaal een stuk lager geworden, maar dat is denk ik wel de context waarin het staat. Het is

dus niet een hoofdpunt van het gesprek. Het hoofdpunt van het gesprek was natuurlijk: hoe gaan wij financieel proberen te ondersteunen?

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Eind januari 2014 bent u in Hoogeveen op een partijbijeenkomst. De aanwezige media noemen het bestuursakkoord een steunpot voor het Noorden, een zak geld. U spreekt dat tegen. Hoe keek u op dat moment aan tegen steun voor Groningen of compensatie voor Groningen?

De heer **Rutte**:
Wat zeggen de media? Die zeggen: het is een pot voor het Noorden?

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Die noemen het bestuursakkoord, eind januari 2014, "een steunpot voor het Noorden", "een zak geld".

De heer **Rutte**:
Voor mij was het wezenlijk -- dat was het voor het hele kabinet -- dat we vanaf zeker januari 2013, toen Huizinge in zijn volle omvang ook door de SodM-adviezen naar binnen kwam, er in het vervolg voor moesten zorgen dat we dat samen zouden doen met de regio. Het is natuurlijk volstrekt logisch dat dat geldt kost, want je moet dan met elkaar dingen doen. Vergeet niet dat een paar jaar daarvoor de ambitie in Groningen nog was om de energieprovincie van Europa te worden, toen aardgas nog geen probleem leek te zijn, in 2008/2009. Daar was ook een heel stuk van het economisch perspectief voor Groningen toen op gebaseerd. Het besef vanaf 2012/2013 was: dit is eindig en dit is een nachtmerrie aan het worden in plaats van een enorme kracht van Nederland. Daarbij hoort ook nadenken over de economische transitie. Dat zit ook allemaal in die gedachte. Het is ook een tijd waarin Nederland nog door een zware economische recessie ging. Dat raakte Groningen ook hevig in die tijd, het wegvallen van aardgas als plek waar mensen aan het werk zijn en ook de toekomst voor het kenniscluster. Het is logisch dat je daar met elkaar over praat. Dat zie ik dan niet als een zak geld, van "er is een probleem en doe er maar wat leuks mee". Nee, dit was echt nadenken met elkaar over wat een logische weg voorwaarts is. Zo zat ook Max van den Berg, de commissaris, erin.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
We zien inderdaad dat er in het jaar 2013 onderzoeken worden uitgezet. De regio komt zelf met het onderwerp leefbaarheid en de toekomst van de

provincie, dat daarover nagedacht moet worden. Dat is niet een van de onderzoeken die bij de eerste onderzoeken van minister Kamp zitten, maar daar komen ze zelf mee: de commissie-Meijer. Daaruit volgt dan dat bestuursakkoord.

De heer **Rutte**:
Ja, precies. De commissie-Meijer is eigenlijk de basis.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Dat klopt, daar ligt een basis. Beluister ik u nou goed dat u het op dat moment heel voorstelbaar vond en ook goed vond dat er zo'n akkoord zou komen en dat dit een belangrijk aspect was om voor de regio aan een vorm van compensatie te doen?

De heer **Rutte**:
Heel eerlijk: hier is in het kabinet niet eindeloos over gesproken. Het grote punt was de gaswinning. Tegelijkertijd was er het besef: we moeten met elkaar praten over de toekomstige relatie met Groningen en vooral over wat de toekomst is van Groningen. Wat ik steeds in mijn hoofd had, was het pad voor Groningen Vooruit, namelijk dat het een energieknooppunt zou worden voor Europa, de wereld, een kenniscluster, et cetera. Dat wordt nu veel moeilijker. Het is niet weg, want ook nu nog zit er heel veel kennis op energie in Groningen die we nog steeds met elkaar goed kunnen gebruiken, ook zonder gaswinning. Het feit is dat daar die heel grote organisaties staan, zoals NAM, Gasunie en de gasmarkt, GTS en noem maar op. Je ziet hetzelfde nu bij het Europees Medicijnagentschap in Amsterdam. Daar ontstaat ook een heel cluster van bedrijven omheen. Rond dat hele gascluster ontstond ook een heel cluster van bedrijven en dat was natuurlijk aan het wegvallen, met het idee: dit is eindig.

De heer **Kwint** (SP):
Op 30 september 2014 is er een aardbeving bij Ten Boer, 2,8 op de schaal van Richter. In navolging daarvan komt op 16 december Staatstoezicht met het advies om het winningsplafond, waar we het net al zo lang over hadden, alsnog bij te stellen naar beneden, naar 39,4 miljard kubieke meter. Hoe is er in het kabinet gesproken over het eventueel opvolgen van dat advies?

De heer **Rutte**:
Dat zie je in een aantal stappen gebeuren. Ten Boer was geloof ik niet boven de 3.

De heer **Kwint** (SP):
2,8.

De heer **Rutte**:
2,8, precies. Het is wel een van de grote, iconische aardbevingen geweest: Huizinge, Ten Boer en later natuurlijk Zeerijp en Westerwijtwerd. Dat waren van die momenten waarop ook de hele besluitvorming een bepaalde kant op ging. Ten Boer was absoluut in die reeks de tweede aardbeving die leidt tot verandering. Dat zie je dus ook terug in de besluitvorming in het kabinet, dat we met elkaar zeggen: we moeten nu terug met die gaswinning, verder terug. U zegt 39,4. Ik meen inderdaad dat SodM dat adviseert. Uiteindelijk zie je dat we dat jaar een stuk lager komen, omdat er ook een discussie ontstaat in de coalitie over hoever je teruggaat, ook tussen Partij van de Arbeid en VVD, ook in het coalitieoverleg. Dan kiezen we er uiteindelijk voor om het voor een halfjaar vast te zetten, zeg ik nog even heel precies, en om in de tweede helft van het jaar de tweede helft te bepalen. Dan kom je volgens mij voor het hele jaar uit op 30 of 33. Ik dacht 30. Dus dan ga je zelfs een heel stuk onder die 39,4 zitten. Dat was echt zo'n iconische aardbeving. Heel erg. Verschrikkelijk voor de mensen die het meemaken, maar in de besluitvorming ook eentje, Ten Boer, die je niet meer vergeet.

De heer **Kwint** (SP):
Je merkt dan ook dat behalve het advies van Staatstoezicht op de Mijnen ook de maatschappelijke druk toeneemt. Er wordt een fakkeltocht georganiseerd in Groningen en de organisatoren roepen daar op om op dat moment het besluit te nemen om niet meer dan 30 miljard kubieke meter te winnen. Dat komt overeen met wat GTS op dat moment aangeeft wat de minimale hoeveelheid te winnen aardgas is voor de leveringszekerheid, waar u het net over had.

De heer **Rutte**:
Ja.

De heer **Kwint** (SP):
Hoe echoën dan dat soort geluiden vanuit Groningen in de besluitvorming hier?

De heer **Rutte**:
Ik kan natuurlijk niet alle vertrouwelijke gesprekken noemen, maar je ziet op

dat moment wel discussie, ook tussen partijen. Het is eigenlijk een van de weinige momenten dat er ook partijpolitiek discussie ontstaat.

De heer **Kwint** (SP):
Binnen de coalitie.

De heer **Rutte**:
In de coalitie. Er wordt uiteindelijk gezegd: 39,4 zegt SodM, de leveringszekerheid ligt een stuk lager. Uiteindelijk wordt vrij snel besloten: laten we het voor een halfjaar vastleggen en dan kijken hoe het zich verder ontwikkelt in dit jaar. Dan komt er, zeg ik uit mijn hoofd, nog een nieuw advies van het SodM tegen de zomer, want er was ook nog een discussie om een marge van 2 bcm te houden voor het geval er dingen mis zouden gaan of toch ineens de weersverwachtingen helemaal zouden veranderen. Uiteindelijk is het, uit mijn hoofd, 16,5 en voor de tweede helft 13,5, dus 30 voor het hele jaar.

De heer **Kwint** (SP):
Er is inderdaad uitstel tot juli. Het is het eerste halfjaar 16,5 miljard kuub. In de week voorafgaand aan dat besluit vindt er overleg in het Torentje plaats, onder meer met de fractievoorzitters. U zei: ik kan daar niet alles over zeggen. Ik hoop wel dat u er iets over kunt zeggen.

De heer **Rutte**:
Dan praat u over juni, hè?

De heer **Kwint** (SP):
Volgens mij is het de week voorafgaand aan het besluit van februari.

De heer **Rutte**:
Ja, daar zie je dus … Ik kan dat helaas -- dat is echt partijpolitiek -- niet allemaal in een openbaar verhoor vertellen. Wat wel zo is, is dat er gewoon -- dat zie je volgens mij ook in de media terug -- discussie is. Er is ergens gezegd "crisissfeer". Dat heb ik nergens herkend.

De heer **Kwint** (SP):
Dat was de heer Moorlag. Die zei dat.

De heer **Rutte**:
Dat zag ik in de verhoren nergens terug. Dat kan ik op geen enkele manier zien. Daar is zeker geen sprake van geweest, maar er was wel discussie.

Hoever kan je terug? Wat zijn de implicaties daarvan? Hoever moet je terug? Het SodM zegt natuurlijk 39,4. Dat is vanuit veiligheid. Degene die gaat over leveringszekerheid, zegt: je kunt een stuk lager. Uiteindelijk volgen we dus, met discussie, het tweede.

De heer **Kwint** (SP):
U zei al: er was geen crisis.

De heer **Rutte**:
Nee, dat was echt niet zo.

De heer **Kwint** (SP):
Dat komt overeen met wat de vakminister, minister Kamp, hier verklaard heeft. Wat was nou uiteindelijk het doorslaggevende argument om voor die tussenoplossing te kiezen, waarbij het uiteindelijke besluit vooruit wordt geschoven naar juli?

De heer **Rutte**:
Zoals ik het reconstrueer, zit het antwoord in uw vraag: je schuift het dan vooruit en je neemt geen onomkeerbare stap. Want met die 16,5 kon je nog steeds ook hoger gaan zitten in de tweede helft van het jaar als dat nodig was. Je kon ook lager uitkomen. Uiteindelijk kon je de tweede helft natuurlijk minder pompen, maar ook nog wat meer als dat nodig zou zijn geweest. Er was natuurlijk ook nog wel zorg over de vraag: kun je het redden met die 30, is dat zeker? Er zit ook die marge van 2 niet in. Dus er waren echt nog wel een paar technische vragen, maar ook politieke op dat moment. In die combinatie, in mijn wijze van zien, is toen gezegd: laten we het voor een halfjaar doen. Dat geeft je even de ruimte om op basis van het nieuwe SodM-advies later dat jaar dat besluit definitief te nemen voor de tweede helft.

De heer **Kwint** (SP):
Waarom wordt er niet gekozen voor het minimale niveau dat vanuit leveringszekerheid noodzakelijk is? Dan kun je halverwege het jaar toch ook nog opschalen?

De heer **Rutte**:
Nou ja, nogmaals. Iedere keer zie je het dilemma in de discussie tussen leveringszekerheid en veiligheid, maar ook natuurlijk de paniek over geld. Op dat moment, in 2015, zit je nog in een buitengewoon moeilijke financiële

situatie. Dus in het achterhoofd speelde dat altijd mee. Niet doorslaggevend, maar het was een factor. Ook hier is die uiteindelijk niet doorslaggevend geweest, maar wel een factor. Dat vind ik ook verdedigbaar. Het kabinet moet natuurlijk steeds al die belangen en al die dilemma's afwegen.

De heer **Kwint** (SP):
Ja, zeker. Maar als we nou die twee momenten, de reactie naar Huizinge en de reactie na Ten Boer, naast elkaar leggen, dan zien we na Huizinge dat het advies over de veiligheid niet doorslaggevend is omdat er ook nog leveringszekerheid is. Nu zitten we in Ten Boer. Dan kan het vanuit de leveringszekerheid wel, maar dan is dat argument weer niet doorslaggevend.

De heer **Rutte**:
Mag ik het oneens zijn? Na Huizinge zaten we met de SodM-adviezen met het punt dat we moesten weten: hebben we genoeg informatie? Er moest vervolgonderzoek plaatsvinden. Dat hebben we net ook even besproken. In 2014 zie je natuurlijk, bij die eerste 42,5, de tweede 42,5 voor '15 en de 40 voor '15, wel die balans tussen leveringszekerheid, veiligheid en geld, waarbij in de discussie steeds -- dat is ook logisch -- veiligheid en leveringszekerheid vooropstaan. Maar het blijft ook natuurlijk gewoon een politieke weging, een keuze maken in schaarste. Je kunt dus niet zeggen dat geld helemaal geen rol speelt. Dat speelt natuurlijk altijd ergens ook nog een rol, maar niet doorslaggevend. Ook hier is dat uiteindelijk niet zo geweest, maar er was natuurlijk wel zorg bij sommigen in de coalitie, van: ja, maar dat is wel een heel groot gat tussen wat het SodM adviseert en waar je dan gaat zitten, en wat betekent dat dan weer voor … Deels was er ook een oprechte zorg over dat misschien de basis 35 is. Dat was ook nog een punt. Als je echt naar het SodM kijkt, zeggen ze: 33 plus 2 is 35. Die 16,5 was daar dan weer de helft van. Van die 33 althans, zonder die plus 2. In ieder geval van die basis-bcm. Uiteindelijk is toen gezegd: laten we het gewoon een halfjaar vastzetten. Deels is dat natuurlijk het politieke probleem doorschuiven.

De heer **Kwint** (SP):
Ja, precies.

De heer **Rutte**:
Dat klopt ook, maar dat hoort ook soms bij de politiek. Dan heb je in ieder geval geen onomkeerbaar besluit genomen en kun je nog steeds nog verder terug.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Waarom heeft u niet gepleit voor een minimaal niveau van leveringszekerheid?

De heer **Rutte**:
Uiteindelijk is dat gebeurd, maar in de discussie moeten we natuurlijk steeds de afweging maken tussen de verschillende belangen, ook het financiële belang. Als het vanuit de veiligheid nodig is om -- dat is op dat moment de inschatting, aan het begin van het jaar -- naar 39,4 te gaan en je gaat daar zo ver onder zitten met enorme gevolgen voor de begroting en bezuinigingen, is dat natuurlijk een afweging die je moet maken. Nogmaals, dat is uiteindelijk denk ik op een verstandige manier geëindigd in die 30.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Begin 2015 presenteert de Onderzoeksraad voor Veiligheid haar onderzoek naar de gaswinning in Groningen. Zij presenteert stevige conclusies. Ze concludeert dat de overheid en de oliemaatschappijen niet zorgvuldig zijn omgegaan met de veiligheid van de inwoners van Groningen. Vanaf dat moment wordt er binnen het gasgebouw, maar ook in de politiek in Den Haag, in de coalitie, druk nagedacht over de vraag hoe maatschappelijk draagvlak kan worden herwonnen in de Groningse samenleving. Welke manieren om dat draagvlak terug te winnen achtte u nou verstandig?

De heer **Rutte**:
Voor mij stond voorop, voor het hele kabinet, dat het hoofdspoor moest zijn het terugdringen van de gaswinning en de twee kernproblemen die met gaswinning samenhangen. Dat zijn dus schadeherstel en versterken. Proberen om die zo goed mogelijk vorm te geven. Eerst schadeherstel. Versterken komt daar natuurlijk heel snel bij als een heel groot onderwerp. Eigenlijk vanaf het begin al, maar in de politieke discussie was het aanvankelijk vooral schadeherstel. Daarnaast goed overleg met de regio, draagvlak met elkaar zoeken. Hoe bouw je naar een regio die economisch weer perspectief heeft, weg van wat aanvankelijk toch een pilaar was onder de toekomstige economie van Groningen, namelijk die bredere energieambitie, die aan het wegvallen is? Daarnaast, tot slot, een heel lastige discussie: als er zo veel huizen moeten worden versterkt en schade moet worden hersteld, hoe zorg je er dan voor dat je ook de bredere ruimtelijke inrichting van Groningen daarin betrekt? Dat was uiteindelijk ook een factor die natuurlijk complexiteit met zich meebracht, maar wel een belangrijke discussie.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Wat bedoelt u met dat laatste?

De heer **Rutte**:
Wat je natuurlijk ziet, is dat er naast schadeherstel en versterken een eindeloze discussie is geweest door de jaren heen: doe je het gebiedsgericht of doe je het risicogericht of een mix?

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Dat gaat over de manier waarop je de versterking aanpakt.

De heer **Rutte**:
Ja, precies.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Maar als het gaat om de manieren om draagvlak vinden op dat moment, dacht u: dan moeten we ervoor zorgen dat schadeherstel en versterken goed lopen, dus dat er actie in de tent is?

De heer **Rutte**:
Ja, dat is heel belangrijk. Dat ging overigens niet goed, hè. Laten we eerlijk zijn. Dat was heel moeizaam.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
En dat er ook wordt ook wordt gekeken naar het bredere toekomstperspectief van de regio. Dat waren de twee ankers waarvan u dacht …

De heer **Rutte**:
En het terugbrengen van de gaswinning als hoofdpunt, natuurlijk.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Goed dat u die nog even aanhaalt.

De heer **Rutte**:
Die noemde ik ook net, hoor. Ik noemde er drie. Steeds waren er drie hoofdstukken die je tegelijkertijd in ogenschouw moest noemen: gaswinning terug, schadeherstel en versterken.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Ja, dat is helder. In december 2016 heeft u een afspraak met Ben van

Beurden van Shell om te spreken over de toekomst van het Groningenveld. Shell komt met het voorstel voor een new deal. We hebben er net in het verhoor met de heer Van Beurden veel aandacht voor gehad. Heeft u dat kunnen volgen?

De heer **Rutte**:
Nee, ik heb alleen de media-uitingen daarvan gezien. Ambtelijk is het gevolgd en ik ben er voordat ik hiernaartoe ging even over bijgepraat, omdat jullie iets later begonnen. Dus ik denk dat ik het ongeveer weet, maar ik heb het niet helemaal letterlijk kunnen volgen.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
U bent er even over bijgepraat, goed. De new deal.

De heer **Rutte**:
De new deal zegt me dan net even weer niets. Dan moet u me even helpen.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Daar kom ik op. Shell wil draagvlak krijgen voor een stabiel winstgevend winningsniveau voor enkele jaren door onder andere een groter deel van de gasbaten te delen met de regio Groningen. Hoe reageerde u op dat voorstel?

De heer **Rutte**:
Allemaal mooi, maar uiteindelijk is dat niet doorslaggevend. Doorslaggevend was natuurlijk toch in die hele discussie, ook met Shell -- dat realiseerden zij zich gelukkig wel -- wat er vanuit veiligheid en leveringszekerheid nodig was. Maar prima natuurlijk als Shell bereid is om meer geld in de regio te steken. Altijd mooi.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Altijd mooi.

De heer **Rutte**:
Maar dat kan geen onderdeel van je beleid zijn. Ik zag het ook een beetje terug in: je moet maar een beetje wennen aan het idee dat er aardbevingen zijn, want dat hoort erbij. Zo zat het kabinet er natuurlijk niet in.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
In hoeverre zag u dat dan als lobby van Shell?

De heer **Rutte**:
"Lobby" weet ik niet. Kijk, Shell is een fatsoenlijk bedrijf. Jarenlang het grootste bedrijf van Europa. Een fatsoenlijke firma, die ook werd geconfronteerd met alle problemen die zich hier voordeden, maar die een commercieel belang heeft. Ze hebben natuurlijk een commercieel belang -- dat moet je natuurlijk wel steeds in je achterhoofd houden -- om zo lang mogelijk zo veel mogelijk gas te winnen op een denk ik -- zo ken ik het bedrijf wel -- fatsoenlijke manier. Zij zullen ongetwijfeld hebben gedacht, als ik zo dat stuk van het verhoor terugzie: als je meer investeert in de regio, ontstaat er misschien meer draagvlak voor aardbevingen. Dat is natuurlijk niet hoe het werkt, want aardbevingen leiden tot risico's en die moet je gewoon sec in ogenschouw nemen en dan moet je op basis van dat aardbevingsrisico bepalen wat je winningsniveau is. Anders zeg je: we accepteren grote risico's, want we hebben verder zulke mooie investeringen in de regio. Dat gaat niet. Die investeringen in de regio moeten losstaan van het hoofdspoor en het hoofdspoor is: gaswinning terug, versterken en schadeherstel.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Hoe woog u de inbreng van Shell over de noodzaak van een stabiel winningsniveau, wat hun oogmerk was, tegen de wens om de gaswinning te minimaliseren tot een niveau van leveringszekerheid?

De heer **Rutte**:
Nou ja, kijk. Het kabinet zei: het SodM is leidend, dus wat nodig is vanuit veiligheid. Vervolgens kijk je steeds naar GTS: wat is nodig vanuit leveringszekerheid? In de meeste gevallen zit dat heel dicht bij elkaar. Eigenlijk alleen in 2015 zie je daar een groot gat. In 2014/2015 -- daar had ik net discussie over met de heer Kwint -- zie je daar een groot gat. De rest van de tijd zie je eigenlijk dat het heel dicht bij elkaar zit. We hebben dat eigenlijk na de discussie in '14 altijd heel precies gevolgd, dat hele pad. Op dat moment is ook die Raad van State-uitspraak net geweest. Ik denk dat dat ook meespeelde bij Shell, als ik zo het verhoor teruglas. Althans in de media-uitingen, want ik kon niet het hele verhoor volgen. Ik heb wel even mediaberichten gezien, dat we net die Raad van State-uitspraak hadden gehad die zei: je moet terug naar 27.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Het is twee weken daarvoor dat de Raad van State een uitspraak doet. Zij adviseren dan in een voorlopige voorziening een winningsniveau van 27

miljard kuub, terwijl de NAM op dat moment meent dat 33 miljard kuub veilig is volgens hun risicoanalyse, mits er voldoende huizen versterkt zijn. Hoe woog u die twee af?

De heer **Rutte**:
Daar gold vooral het SodM-advies. Hier was de Raad van State helder. Je ziet ook eigenlijk dat we in een paar rondjes in het kabinet toch eigenlijk heel snel ook op die 27 uitkomen. Ik deel dat volgens mij ook mee. Althans, dat kom ik in de voorbereiding tegen, dacht ik. Of het was mevrouw Van Loon die dat zegt, dat het in het diner op 26 januari aan de orde kwam, die 27? Dat zal het zijn, dus niet die 33.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
We hebben net in het verhoor met de heer Van Beurden vrij uitvoerig stilgestaan bij het gesprek dat hij in december met u heeft. Dan gaat het over de new deal. Hij zegt met zoveel woorden: die new deal heb ik in 2015 al bij de mp op tafel gelegd.

De heer **Rutte**:
Hij zal bedoeld hebben de zorg bij Shell: hoe gaan we nou in de toekomst met de verhoudingen om? Dat denk ik. U was bij het verhoor, ik niet.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Het gaat ook al over die 27. Dit gesprek vindt dus plaats twee weken na die uitspraak van de Raad van State dat de winning naar 27 bcm zou moeten, 27 miljard kuub. De heer Van Beurden verklaarde daarover dat u al vrij snel in de reassurance mode zat: 27 is goed. U sprak daarover geruststellende woorden. Heeft u dat zo gedaan?

De heer **Rutte**:
Dat zag ik ook. Dat was natuurlijk wat we op dat moment wisten. Die uitspraak van de Raad van State lag er in november. We hadden daar toen al, voor dat gesprek, in het kabinet over gesproken en er was toch eigenlijk geen discussie anders dan dat we die 27 gingen accepteren. Ik weet niet of dat reassuring was. Zij wilden meer, dacht ik. Ze zeiden: het kan meer.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Dat klopt. Zij gaven aan dat 33 veilig was. Heeft u in dat gesprek op een of andere manier een toezegging gedaan richting Shell?

De heer **Rutte**:
Nee. Dat kan ik ook niet doen. Dat is niet mijn bevoegdheid. Nee, dit zijn natuurlijk relatiegesprekken waarbij je alle thema's met elkaar bespreekt, maar ik kan geen bindende toezeggingen doen. Maar goed, die 27 week af van wat zij wilden. De gesprekken vanaf dat moment, zeker ook in '16 en '17, stonden veel meer in het teken van de nieuwe relatie overheid-oliemaatschappijen, omdat zij zich grote zorgen maakten over de terugloop. Daar begreep ik één ding heel goed. Dat was ook een toenemende zorg bij het kabinet. Ze zeiden: als je steeds verder teruggaat, wordt het steeds kostbaarder om dat gas te winnen, de kans dat we er iets aan verdienen, neemt af en we lopen ook allerlei juridische risico's. Nou, dat wordt in '16 en '17 nog veel groter. Dat leidt uiteindelijk natuurlijk in '18 tot een nieuw Akkoord op Hoofdlijnen, dat ook echt nodig was. Ik vond het ook heel logisch dat zij dat wilden, dat ze zeiden: we moeten toch echt weten waar we aan toe zijn.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Dacht u op dat moment, in dat gesprek, dat 27 miljard kuub meerjarig het niveau kon blijven of verwachtte u nog verdere vermindering van de gaswinning?

De heer **Rutte**:
Dat kon je op dat moment niet zeggen. Op dat moment was het in het kabinet die 27. Dat was natuurlijk een heel forse teruggang. Je denkt dan iedere keer: dan zal dit het wel voor een paar jaar zijn. Als je in de praktijk kijkt, zie je dat we natuurlijk al heel snel daarna -- wat is het? -- in mei '16, alweer het advies krijgen om nog verder te zakken. Dat gaat echt heel snel terug, dus je kunt er nooit harde toezeggingen over doen. Je kunt alleen die 27 … Als ik het verhoor teruglees in de media-uitingen, heeft hij iets gezegd als: ja, dat was wel een beetje het laagste niveau waarop je nog geld kon verdienen. Dat bleek later overigens wel mee te vallen, want op lagere niveaus hebben ze ook nog wel wat dubbeltjes verdiend. Iedere keer als wij zo'n niveau prikken, denk je: dan zal dit het voorlopig wel zijn, afwachten tot het volgende SodM-advies komt. Ook met steeds in je achterhoofd: als het nog verder teruggaat, leidt dat ook weer tot effect op de staatsfinanciën. Maar ja, op dat moment, vanaf '15, '16, was dat geen overweging meer. Dan zie je eigenlijk dat we altijd helemaal volgen wat het SodM adviseert.

De heer **Kwint** (SP):
Als we kijken naar wat er gewisseld wordt in de verslagen van die

gesprekken, zien we inderdaad dat er discussie ontstaat over de hoogte en dat Shell hogere wensen heeft dan op dat moment toegestaan is, maar ook vooral dat zij op zoek zijn naar meerjarige zekerheid, zeg maar.

De heer **Rutte**:
Voor mezelf heb ik dat niet in mijn beleving van die gesprekken. Hoogstens zou je kunnen zeggen, als ik probeer om een beetje naar Ben van Beurden toe te redeneren, dat je natuurlijk iedere keer als er nieuw niveau wordt vastgelegd, denkt: dan zal dit het voorlopig wel even zijn. Je weet ook dat iedere keer als het weer lager werd -- dat was natuurlijk de stress al jaren -- dat altijd weer leidde tot een direct gevolg voor de staatsfinanciën. Dus je hoopt dan eigenlijk: misschien kan er op dit niveau dan veilig gewonnen worden. Maar ja, dat bleek helaas van korte duur te zijn.

De heer **Kwint** (SP):
Hoe vaak sprak u elkaar eigenlijk?

De heer **Rutte**:
U heeft het lijstje gehad, denk ik. We hadden de traditie van een aantal gesprekken die we voerden tussen een deel van het kabinet, niet de top per se, en het Executive Committee van Shell als dat in Den Haag vergaderde. Dat ging over allerlei onderwerpen, vooral geopolitiek. In de voorbereiding kregen wij natuurlijk ook de aardgaswinning mee. Dat is, zag ik in het verhoor met mevrouw Van Loon, in ieder geval besproken, in het gesprek zelf of misschien en marge van het gesprek, begin 2016. Toen ging het ook over die 27. Dat meldde zij in het verhoor, begreep ik. Die diners gingen niet per se over aardgas. Daarnaast zijn er gesprekken vanuit EZK vooral met de directeur Nederland, met Van Loon. Zelf houd ik door de jaren heen -- dat doe ik tot op de dag van vandaag -- mijn relaties goed met de top van de grote bedrijven, omdat die voor Nederland van essentieel belang zijn, of dat nou Peter Wennink van ASML is of de baas van Unilever, Shell of andere bedrijven. Er zijn dus heel regelmatig contacten. Een aantal keren hebben die een wat formeler karakter, bijvoorbeeld als het diner niet doorgaat. Dat ziet u ook in de stukken. Dan krijg ik een wat uitgebreidere voorbereiding. Soms zijn ze ook heel informeel.

De heer **Kwint** (SP):
Hoe verhoudt zich dat tot de hoeveelheid contacten die u met ExxonMobil had?

De heer **Rutte**:
Eigenlijk niet. Ik ben één keer geweest, toen zij een commissarissenvergadering hadden in Delft. Daar heb ik alleen gesproken. Voor zover ik kan nagaan, is het daar niet specifiek over Groningen gegaan. Daar waren ook meer de commissarissen dan de top. De baas van Exxon is twee keer bij een gesprek geweest, eerst met Kamp erbij en de tweede keer met Wiebes. Dat waren echt de gesprekken die heel erg gingen over: nu móét het stoppen, wat jullie aan het doen zijn. Tegen ons, hè. Dat zeiden ze tegen ons. "We kunnen niet door op deze voet." Onze angst was: dadelijk stoppen ze helemaal met gas winnen en dan hebben we een heel groot probleem. Shell liet wel doorschemeren: we snappen onze maatschappelijke verplichting, dat dat niet kan. Want zomaar helemaal stoppen met gaswinning betekent natuurlijk ook dat hier de gasstellen en het licht uitgaan. Dat was in '17, voor de kabinetsformatie of tijdens de kabinetsformatie, en nog een keer begin '18. Dat leidt dan eigenlijk vrij snel tot het nieuwe akkoord. Of, nou, "vrij snel". Het is in elk geval de opmaat tot het nieuwe Akkoord op Hoofdlijnen. Dat was ook nodig, want zij wilden natuurlijk af van het juridische risico van de gaswinning.

De heer **Kwint** (SP):
Dat hebben we uitgebreid gehoord van de heer Van Beurden. Kort samengevat: voor de vakminister is mevrouw Van Loon of de landendirecteur van Shell het eerste aanspreekpunt, voor u is de heer Van Beurden het eerste aanspreekpunt en in geval van nood nemen zij ook iemand van ExxonMobil mee, zeg maar.

De heer **Rutte**:
Dat is twee keer gebeurd. Althans, twee keer kan ik terugnemen. En ik was een keer op een bijeenkomst in Delft, waar we niet echt gezeten hebben. Ik heb daar een verhaaltje gehouden. Dat was met de commissarissen en die zijn natuurlijk niet fulltime. Die besturen niet dat bedrijf. Ik merkte wel dat Shell -- dat straalde Van Beurden ook uit -- zich verantwoordelijk voelt voor die relatie, als Nederlands bedrijf. Inmiddels ook niet meer, maar in ieder geval toen nog. Trouwens, dat zijn ze nog steeds tot op zekere hoogte, want ze zitten heel groot in Nederland. Terwijl Exxon er toch meer naar keek als een van hun investeringen.

De heer **Kwint** (SP):
Hij voegde er ook nog een persoonlijke component aan toe -- die zal ik bij

dezen even doorgeven -- namelijk dat hij het altijd als zeer vriendschappelijk heeft ervaren.

De heer **Rutte**:
Ja, dat is ook zo. Ik vind het een heel fatsoenlijke man. Ik heb hem altijd als zeer betrouwbaar ervaren en die contacten zeer plezierig gevonden. Ja, zeker. Hij gaat nu weg als topman, dus we gaan kijken.

De heer **Kwint** (SP):
In april 2016 dient NAM dan een nieuw winningsplan in.

De heer **Rutte**:
Sorry, nog één keer. Wanneer?

De heer **Kwint** (SP):
In april 2016. In juni spreekt u opnieuw met de heer Van Beurden en in voorbereiding op dat gesprek wordt een memo persoonlijk aan uw raadsadviseur overhandigd. Boven dat memo staat dat het alleen voor u bedoeld is.

De heer **Rutte**:
Ja. Dat is het grote geheim van deze enquête, want wij kunnen dat memo niet terugvinden. Het is natuurlijk ook in het besloten verhoor opgekomen. We hebben weer alle archieven omgedraaid, maar we kunnen het nog steeds niet vinden.

De heer **Kwint** (SP):
Dat beantwoordt in ieder geval de vraag of u het memo ontvangen hebt.

De heer **Rutte**:
Ik sluit niet uit dat ik het ontvangen heb, maar dan zou ik het aan de raadsadviseur hebben gegeven en dan zou het in een archief moeten zitten.

De heer **Kwint** (SP):
Was dat een gebruikelijke manier van …

De heer **Rutte**:
Nee, nee. Dat zou ook de eerste keer zijn geweest en de enige keer, als dat zo ware geweest, waarop ik een vertrouwelijk memo krijg alleen voor mij. Dat zou ook niet werken, want ik ben geen president van Nederland. Het is

niet zo dat ik, zoals Macron in Frankrijk, exclusief besluiten kan nemen. Alles is natuurlijk collegiaal in Nederland, dus dat zou ook weinig zin hebben.

De heer **Kwint** (SP):
Als het nou zo'n slecht idee is om op deze manier te communiceren en de banden zijn zo goed, waarom gebeurt het dan?

De heer **Rutte**:
Ik weet niet of het gebeurd is. Ik kan het gewoon niet vinden. Wie beweerde dat, dat het er zou zijn?

De heer **Kwint** (SP):
De heer Van Beurden herkende het.

De heer **Rutte**:
Wat ik wel weet … Misschien bedoelde hij -- daar hebben we het de vorige keer ook even over gehad -- het manifest dat ze hadden opgesteld voor politieke partijen, maar dat was openbaar, lijkt mij.

De heer **Kwint** (SP):
Wat wij via Shell kunnen halen, is dat het een aantal bespreekpunten zijn vooruitlopend op een gesprek dat u 6 juni zou hebben.

De heer **Rutte**:
Wacht even, maar 6 juni was het gesprek.

De heer **Kwint** (SP):
Ja.

De heer **Rutte**:
En wanneer was die notitie dan?

De heer **Kwint** (SP):
Voorafgaand aan dat gesprek wordt die notitie bezorgd bij het ministerie van Algemene Zaken. In april 2016.

De heer **Rutte**:
U heeft die notitie?

De heer **Kwint** (SP):
Ja, die hebben wij.

De heer **Rutte**:
Nou, dan wil ik 'm ook weleens zien.

De heer **Kwint** (SP):
Dat kunnen we straks regelen, denk ik. Dan zou ik even moeten kijken wat daar de precieze regels voor zijn, maar dat lijkt me haalbaar.

De heer **Rutte**:
Het maakt niet uit. Staat er iets spannends in?

De heer **Kwint** (SP):
Een van de punten die zij daar graag onder de aandacht willen brengen, is dus dat eerdergenoemde commitment aan die 27 miljard kubieke meter, inclusief de toevoeging dat ze hopen dat dat commitment nog steeds van kracht is en dat ook EZ hierachter staat. Want ze ontvangen zowel vanuit EZ als vanuit de VVD signalen dat het ondertussen naar beneden moet.

De heer **Rutte**:
Dat klopt, denk ik. Als dat commitment … Nogmaals, dan heeft hij … Het advies van SodM uit mei van dat jaar zegt al: je moet naar 24 terug. Dus we waren alweer verder aan het zakken.

De heer **Kwint** (SP):
Een van de ander zaken waar het gesprek over gaat, is het optreden van PvdA-Kamerlid Henk Nijboer, die kritiek had geuit op het verkiezingsmanifest van Shell waarin de connectie wordt gelegd tussen het geld voor de versterkingsoperatie en het winningsniveau. Wat was uw reactie op zijn kritiek daarop?

De heer **Rutte**:
Ik weet niet of hij dat zo besproken heeft. Ik kom het wel tegen in de voorbereidende notitie.

De heer **Kwint** (SP):
We zien het ook in het gespreksverslag.

De heer **Rutte**:
Nee. Wat u gehad hebt, is de notitie ter voorbereiding op dat diner. Wacht even, ik moet even kijken. Dit is het diner, het gesprek van 6 juni.

De heer **Kwint** (SP):
Ja, van 6 juni.

De heer **Rutte**:
Daar is geen gespreksverslag van. In de ingangsnotitie wordt genoemd dat zij het manifest met politieke partijen hebben gedeeld, dat dat vooral bij de Partij van de Arbeid, Henk Nijboer, helemaal verkeerd valt en dat de Partij van de Arbeid stelt dat Shell ten onrechte het meewerken aan herstel en preventie koppelt aan toekomstige gaswinning.

De heer **Kwint** (SP):
U voert met zijn tweeën een gesprek en dan kan er natuurlijk wel aan de andere kant een gespreksverslag gemaakt worden.

De heer **Rutte**:
Ja, ja. Oké.

De heer **Kwint** (SP):
En wat wij lezen, is dat u zegt: als er nou weer politieke problemen zijn, laat het dan weten, want dan kan ik misschien een bijdrage leveren om iets aan de gespannen sfeer …

De heer **Rutte**:
Dat is altijd goed. Ik vind het belangrijk dat die grote bedrijven ook gewoon een goede relatie hebben met alle politieke partijen in Nederland. Ja, dat klopt.

De heer **Kwint** (SP):
Wat vond u ervan dat er zo expliciet kritiek werd geleverd op specifieke Kamerleden? De heer Bosman werd ook genoemd.

De heer **Rutte**:
Het is een vrij land. Dat mogen ze doen. Die zijn toch in staat om dat te negeren, neem ik aan? Ik zou daar niet zo heel moeilijk over doen. Het staat Shell vrij om van alles te vinden en het staat de Kamerleden dan weer vrij om dat dan soeverein naast zich neer te leggen, lijkt me. Ik ken de heer Kwint ook zo dat hij dat zou hebben gedaan.

De heer **Kwint** (SP):
Ik kan dat niet uitsluiten. Kort voor dit gesprek heeft minister Dijsselbloem aangekondigd dat er 244 miljoen extra naar het aardbevingsgebied gaat. We

lezen in verschillende stukken van de oliemaatschappijen dat dit onderdeel was van een deal in de coalitie om een hoger winningsniveau te kunnen handhaven. Hoe is deze deal tot stand gekomen?

De heer **Rutte**:
Dat zegt mij zo gauw … Dat moet ik even nakijken. Wanneer was dat dan?

De heer **Kwint** (SP):
Dat is kort voor het gesprek. Dan hebben we het over mei 2016. Dan kondigt de heer Dijsselbloem aan dat er extra geld naar het aardbevingsgebied gaat. In de stukken van de olies lezen wij de analyse: "Dijsselbloem is op tv. Dat is een onderdeel, dat de PvdA geld voor de regio mag presenteren en dat de VVD dan als prestatie terugkrijgt dat de winning overeind blijft."

De heer **Rutte**:
Dat is ook feitelijk niet wat er gebeurt. Dat lijkt me eerlijk gezegd ook onzin, als ze dat dachten. Wat een naïviteit. U citeert, dus ik neem aan dat ze dat zo bedacht hebben. SodM heeft toch al in mei van dat jaar gezegd: je moet verder terug, naar 24? En dat doen we ook.

De heer **Kwint** (SP):
Het nieuwe winningsplan wordt in april ingediend. Dit gaat inderdaad over een notitie van mei 2016.

De heer **Rutte**:
Toen lag er al een advies van SodM: je moet terug. Uiteindelijk doen we dat ook. We besluiten nog voor de zomer -- ik kom een Kamerbrief van Kamp tegen van 24 juni -- dat we naar 24 gaan.

De heer **Kwint** (SP):
Ja.

De heer **Rutte**:
Dus dan is het in ieder geval niet zo gelopen als ze hoopten, blijkbaar. Dat is ook logisch, want de lijn van het kabinet was: we houden de sfeer goed met iedereen, maar we gaan wel terug in winning als dat veilig kan voor de leveringszekerheid. Dus dat heeft gelukkig geen invloed gehad op de besluitvorming.

De heer **Kwint** (SP):
Nee. Oké.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Dan gaan we naar 2017.

De heer **Rutte**:
Yes.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
In de aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen wordt in februari weer een grote fakkeltocht georganiseerd in Groningen. Heel veel mensen gaan dan door de straten van de stad Groningen. U gaat in die maand in een uitzending van Pauw & Jinek in gesprek met een aantal mensen uit Groningen.

De heer **Rutte**:
Op de avond van de fakkeltocht zit ik bij Jinek alleen, herinner ik me zelfs. Dus het komt twee keer terug, inderdaad. In februari zit ik volgens mij bij het programma Jinek en in de campagne zit ik bij Pauw & Jinek.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Op 7 februari is de fakkeltocht.

De heer **Rutte**:
Ja, 7 februari ben ik bij Jinek.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
En 6 maart bent u bij Pauw & Jinek, dus bij allebei. Dan zitten er ook veel Groningers in de uitzending. In hoeverre was u op de hoogte van de onvrede over de schadeafhandeling?

De heer **Rutte**:
Dat was wel iets wat natuurlijk ook in discussies langzaam echt zichtbaar begon te worden. Dat ik me er echt veel intensiever mee ben gaan bemoeien, is vanaf mijn bezoek in juni '17. Dan ga ik op bezoek. Daarna laat dat onderwerp me niet meer onberoerd. Niet dat het zoveel beter gaat doordat ik me ermee bemoei, maar ik probeer het in ieder geval te versnellen. Er was op dat moment in het kabinet ook discussie over de grote onvrede over bijvoorbeeld de rol van de NAM en het feit dat het een privaat conflict is eigenlijk, dus tussen private partijen. Dat uit zich eigenlijk vrij snel daarna. Dan zegt de Nationaal Coördinator Groningen: ik zet dat

schadesysteem stop en ik ga werken aan een protocol. Dat is allemaal de opmaat. In die opmaat zit dit: onvrede over snelheid …

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Wist u dit in het begin van het jaar al, dat er zo veel onvrede was over de schades?

De heer **Rutte**:
Nou ja, dat bleek wel uit die fakkeltocht en andere dingen die we hoorden, ook dingen die ik in mijn partij hoorde. Je hebt natuurlijk allemaal je voelsprieten. Kijk, dat het voor mij echt "bam" op mijn netvlies stond, was in juni, toen ik op bezoek ging daar. Vanaf toen ben ik er ook een, twee per jaar heen gegaan. Het was niet zo dat het mij of het kabinet onbekend was. Nogmaals, dat vindt uiteindelijk zijn uitweg in het stopzetten van de op dat moment gehanteerde schadeafwikkeling.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Ja, dat klopt. De minister van Economische Zaken is dan met de NAM en de Nationaal Coördinator Groningen aan het onderhandelen over een nieuw schadeprotocol. Twee weken na de verkiezingen kondigt de heer Alders aan dat het schadeprotocol wordt stilgelegd. Dat is een groot besluit. U heeft eerder aangegeven dat alle grote beslissingen rondom Groningen ook in de ministerraad aan de orde komen. Wat is hierover gewisseld in de ministerraad?

De heer **Rutte**:
Dat zou ik moeten nakijken. Dat heb ik nu niet gecheckt, eerlijk gezegd. Ik zou het moeten nakijken. Op 31 maart wordt het stilgelegd, maar er is ook een Kamerbrief daarvoor van Kamp, van 24 maart, die daarover gaat: dat het schadeprotocol niet meer door de NAM, maar door de NCG wordt vastgesteld en dat hij zich laat adviseren. Dan is uiteindelijk het stopzetten op 31 maart. Ik kan hier zo gauw niet nagaan of dat ook in het kabinet is besproken, maar op dat moment is dat natuurlijk een grote kwestie.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Wat vond u ervan dat het werd stopgezet?

De heer **Rutte**:
Het past natuurlijk in een tijd waarin we probeerden te gaan van een situatie waarin mensen in een privaatrechtelijke relatie zitten met de NAM, met de

oliemaatschappijen en niet het publieke belang zelf, naar een publieke afwikkeling, het publiekrechtelijk zo goed mogelijk borgen van deze hele zaak. Daar paste dit in. Zijn bedoeling was niet om het stop te zetten en niks nieuws te doen. De bedoeling van Alders was natuurlijk stopzetten en dan zo snel mogelijk komen tot een nieuwe aanpak. Dat beschrijft Kamp ook weer in zijn brief van 13 april daarna.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Op 16 juni 2017 -- u gaf het al aan -- bracht u een werkbezoek aan de provincie Groningen met de Nationaal Coördinator, aan Appingedam. Wat zag u daar als de belangrijkste pijnpunten?

De heer **Rutte**:
Dat was een verschrikkelijk bezoek. Dat was de eerste keer dat het mij, los van alle voelsprieten die ik probeer te hebben in de samenleving en alle contacten in en buiten de partij, natuurlijk die indrukwekkende fakkeloptochten en het indrukwekkende gesprek dat ik had met Groningers tijdens die uitzending van Pauw & Jinek in die aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen … Dit bezoek staat bij mij in de top twee van momenten -- er is nog een moment, dit jaar -- waarop ik me realiseerde, door er zelf te zijn en zelf mensen in de ogen te kijken, wat een ongelofelijke hoop pijn er is, maar ook hoe complex het is. Ik heb toen mensen buiten het kantoor van de NCG gesproken in Appingedam, die echt letterlijk ten einde raad waren. Het was een bizarre dag, was ik was 's morgens op kennismakingsbezoek geweest bij Macron en ik was 's middags in Groningen. De tegenstelling kon niet groter zijn. Dat prachtige Élysée en dan die verschrikkelijke paniek in de ogen van mensen die zeggen: we raken totaal de controle over ons leven kwijt. Daarna ook het gesprek met Alders en de mensen die met hem bezig waren, ontzettend goede mensen die probeerden hem daar zo goed mogelijk in te ondersteunen. Dat ging vooral over een stuk versterkingsoperatie daar in Appingedam. Je realiseert je dan dat als je een rij van vijf huizen hebt, er niet een huis hetzelfde is. Het huis misschien wel, maar niet de mensen die er wonen en de situaties, wisselwoningen en de hele complexiteit ook daarvan. Toen dacht ik, pfff … Dat was echt voor mij een heel belangrijk bezoek.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Toen drong het echt tot u door wat er aan de hand was?

De heer **Rutte**:
Ja, nee. Het drong al eerder tot mij door, maar het is het moment dat het niet alleen hier helemaal tot je doordringt, maar dat je het nog meer dan ooit hier voelt. Buik en hart. Dat was dat bezoek.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Op dat moment ligt er een conceptschadeprotocol van de Nationaal Coördinator, met als belangrijkste pijler de verantwoordelijke Staat. Kon u zich toen vinden in de ambities die daarmee gepaard gaan?

De heer **Rutte**:
Na dat bezoek aan Appingedam en dus ook breder -- ik ben ook in andere delen van Groningen geweest -- van 16 juni ben ik me er nog eens wat meer mee gaan bemoeien, nog eens een keer extra -- dat kunt u misschien vinden -- in contacten met Kamp en anderen. De gedachte was bijvoorbeeld: moeten we ook niet een schadefonds instellen?

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Was u daar voorstander van?

De heer **Rutte**:
Ja. Dat is er uiteindelijk niet gekomen, overigens. Dat hebben we natuurlijk anders opgelost, maar op dat moment was de gedachte: kun je een schadefonds instellen? Omdat ook meespeelde: hoe zorgen we ervoor dat de NAM verder op afstand komt te staan? Uiteindelijk is dit een zoektocht die negen maanden duurt en die leidt tot het Instituut Mijnbouwschade Groningen. Het heeft gewoon negen maanden geduurd, maar op dat moment hoop je en denk je: dit gaat weken tot een paar maanden duren. Dat blijkt in de praktijk niet zo te zijn. Het heeft natuurlijk veel te lang geduurd. Dat heeft ook geleid -- dat vind ik een van de grote schandvlekken in dit hele dossier, dat het negen maanden heeft geduurd -- tot een enorm stuwmeer aan schadeafwikkeling.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Het principe van de verantwoordelijke Staat, dat de Staat zijn verantwoordelijkheid moet nemen in die schadeafhandeling, was iets wat op steun kon rekenen?

De heer **Rutte**:
Ja, natuurlijk. Dat uitte zich natuurlijk in zo'n schadefonds, dat je zegt: laten

we nou kijken of we het, nog veel meer dan we al doen, op afstand kunnen plaatsen van de NAM. We hadden natuurlijk intussen het Centrum Veilig Wonen ertussen, maar wat ik merkte bij mijn bezoek aan Appingedam en in andere gesprekken die dag, is dat mensen nog steeds het gevoel hadden dat het de NAM was die overal achter zat en dat zij dus met een private partij aan het strijden waren. Dat speelt natuurlijk allemaal een rol op dat moment: hoe organiseren we het zo dat je een meer publiekrechtelijke uitvoering gaat krijgen en mensen dus meer kunt beschermen?

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Op het moment dat u in juni op bezoek bent, ligt dus dat schadeprotocol er met vier pijlers, van de verantwoordelijke Staat, rechtvaardige schadebepaling, menselijke maat en onafhankelijkheid. Waarom kon het kabinet zich niet scharen achter dat schadeprotocol dat er lag?

De heer **Rutte**:
Mijn beleving is dat er op dat moment nog veel gesprekken met de regio gaande waren over de precieze vormgeving. Ik geloof niet dat een van de partijen zei: we zien het niet zitten. Die gesprekken waren op dat moment gaande en die duurden gewoon langer dan je zou hopen. Dat is volgens mij niemand te verwijten, alleen heeft het, als je erop terugkijkt, natuurlijk bizar lang geduurd. Bijvoorbeeld dat instellen van dat schadefonds was ook een wens van de regio. Volgens mij zat dat eerst niet in het pakket. Dat is iets wat de regio dan suggereert. Dan zegt Kamp: we moeten goed bestuderen hoe dat dan werkt. Ik heb zelf ook nog, in aanvulling op dat bezoek aan Appingedam, een gesprek in het Torentje met maatschappelijke organisaties. Er zat namelijk een diner aan het eind van die dag, maar dat konden we door de tijdsdruk niet goed afronden. Toen zei ik: laten dat gesprek dan in Den Haag voortzetten, met de maatschappelijke organisaties die zich bezighouden met de gaswinning en de vreselijke gevolgen daarvan. Daarmee heb ik er ook over doorgepraat. Ik heb ook tegen hen gezegd in dat gesprek: wij willen echt naar zo'n schadefonds en dat willen we ook waarmaken.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Dat komt er niet. In hoeverre was er nou steun binnen het kabinet voor dat schadefonds. Hoe lag dat?

De heer **Rutte**:
Volgens mij is het niet zozeer een kwestie geweest van geen steun in het kabinet. De zomer komt en dan zie je na de zomer dat de NCG intensief

overleg heeft, ook met allerlei maatschappelijke organisaties in Groningen. Ze hebben dan nog geen overeenstemming bereikt op enig moment over dat schadeprotocol, maar iedereen is het er wel over eens dat er iets moet komen dat op veel grotere afstand van de NAM staat. Maar dan zit je alweer in september. Dan ben je alweer twee maanden verder.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Nog even over dat schadefonds.

De heer **Rutte**:
In het kabinet staat mij niet bij dat wij ruzie hadden over een schadefonds wel of niet.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Wij zien dat er met name op het ministerie van Financiën wordt gedacht dat de delen die over het schadefonds gaan, wel heel erg ver gaan, dat het wel heel ver gaat wat daarover is opgenomen in dat conceptschadeprotocol dat er in juni al ligt. Zij vinden dat ook iets wat aan een volgend kabinet is. Dit is op het moment dat het kabinet demissionair is.

De heer **Rutte**:
Het kan natuurlijk dat daar binnen Financiën ambtelijk gedachten over zijn en misschien zelfs politiek. Ik zie toch in de tijdlijn dat er ook in september -- dan zit je nog voordat het nieuwe kabinet aantreedt -- nog een Kamerbrief van Kamp is waarin hij beschrijft dat wij bezig zijn om dat schadefonds in te richten, maar dat er inderdaad nog geen overeenstemming is bereikt tussen alle niveaus over hoe we dat precies gaan doen.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
We zien ook wel en dat hebben we ook terug gehoord in verhoren … De heer Alders, Nationaal Coördinator op dat moment, geeft aan: er zaten op moment ook vertegenwoordigers vanuit het Rijk, vanuit de ministeries, aan tafel. Ze gaven op een gegeven moment aan -- ik probeer het even terug te halen, uit mijn hoofd -- dat ze eigenlijk niet meer stappen konden zetten daar aan tafel, dat ze niet een akkoord konden bereiken en dat dat te maken had met de demissionaire status ook.

De heer **Rutte**:
Dat is niet mijn beleving en dat zie ik ook niet terug in de stukken zoals ik ze allemaal weer heb bestudeerd.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Nee, dat heeft de heer Alders hier in het openbaar verklaard.

De heer **Rutte**:
Dat weet ik. De vraag is of ik het ook zo heb beleefd. Als ik probeer naar al die stukken te kijken, dan zie je toch dat er nog geen overeenstemming is bereikt in september. Daar zit niet in: we gaan het vertragen vanwege de formatie. Er is discussie over hoe je het schadefonds inricht. De regio zegt op een gegeven moment -- dat snap ik ook heel goed -- dat je ervoor moet zorgen dat zo'n conceptschadeprotocol juridisch goed getoetst wordt. Dat zijn op zichzelf begrijpelijke stappen. Dan praat je over september. Dat is een maand voor het nieuwe kabinet aantreedt. Dan wordt daar gewoon over doorgepraat. Ik snap dat Alders het zegt, hoor. Dat accepteer ik, maar dat kan ik zo niet zelf reconstrueren.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Ik verwees net even naar ambtelijk Financiën. We zien een notitie van ambtelijk AZ, uw departement, over het bijpraten met minister Kamp over uw bezoek aan Groningen en meer specifiek over het instellen van een schadefonds. Daarin staat opgetekend dat ambtelijk Financiën zich ook lijkt te kunnen vinden in het idee van een schadefonds, maar dat er twijfel is of Dijsselbloem dat deelt.

De heer **Rutte**:
Dat heb ik niet gecheckt op dat moment.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
U heeft dat niet besproken met minister Dijsselbloem?

De heer **Rutte**:
Nee, niet voor zover ik dat nu kan achterhalen. Nee. Ik was er heel erg voor in ieder geval. Dat was echt een van de dingen die ik meenam uit dat bezoek, dat je snelheid kon maken -- je ziet het ook steeds in de hele opzet van dat nieuwe schadeprotocol …

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Maar het komt er niet.

De heer **Rutte**:
Nee, het komt er niet omdat het vastloopt in de vertraging van de

gesprekken. Alders zegt dat het door de formatie komt, maar dat haal ik er niet uit. Hij is erbij geweest, dus ik accepteer absoluut zijn opvatting daarover, maar zoals ik het reconstrueer, zijn we tot eind september nog bezig geweest om er wel uit te komen.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
In het Dagblad van het Noorden van 17 juni 2017 -- dat is een dag na uw bezoek -- wordt er ook aandacht voor gevraagd. " Nogmaals, we moeten tempo maken om het gebied veiliger te maken." Dat heeft u aangegeven. "Dat dit een probleem is met een demissionair kabinet en de slakkengang in de formatie, noemt Rutte "staatsrechtelijk geleuter". We kunnen gewoon besluiten blijven nemen hoor. Als Groningen iets nodig heeft waar wij achter staan, dan krijgt het dat."

De heer **Rutte**:
Ja, dat is een wat minder chique formulering.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Dat schijnt u gezegd te hebben. Dat herkent u?

De heer **Rutte**:
Ja hoor, dat vind ik ook echt.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Niet alles wat in de krant staat, is altijd waar, maar dit is een uitspraak die u van uzelf herkent?

De heer **Rutte**:
Ik zou het achteraf bezien wat staatrechtelijker geformuleerd willen hebben, maar een demissionair kabinet kan gewoon alle besluiten nemen die nodig zijn. Kijk, het duurt allemaal veel te lang. Het duurt uiteindelijk tot januari tot het er komt en het duurt nog twee maanden tot het IMG, althans de voorloper daarvan, up en running is. Je ziet tegelijkertijd dat in die maanden die gesprekken gewoon aan de gang zijn, inclusief het schadefonds.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Wat heeft u op dat moment in de tijd gedaan om uit die impasse over de schadeafhandeling te komen?

De heer **Rutte**:
Ik heb dus zelf na dat bezoek een aantal gesprekken gehad met Kamp en

ook met anderen over: hoe gaan we dit doen? Ik heb toen ook dat gesprek gehad met mensen uit de regio, met maatschappelijke organisaties. De onderhandelingen zelf vinden echt plaats door de vakminister. Dat doe ik niet zelf, dat doet de vakminister. Nogmaals, in zijn brief aan de Kamer van september schrijft hij dat het nog niet is gelukt, mede omdat -- dat snap ik ook wel weer -- de regio zegt: we willen nog eens even goed kijken naar de juridische kant van zo'n schadefonds. Dat is niet gek. Dat hoort er natuurlijk bij als je iets verandert. Op dat moment is gelukkig wel weer begonnen met de opname van schades. Die had natuurlijk stilgelegen sinds maart. Dus dat gebeurt dan gelukkig weer, maar dat stuwmeer werk je er niet mee weg. Dat ontstaat dan. Nogmaals, ik vind het een van de grote zwarte bladzijden in dat hele dossier dat het zo lang duurt na het stoppen van het oude schadeprotocol voordat het je lukt om tot een nieuw te komen.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Dan puzzelt me hier een andere vraag. U geeft aan, ook in dat interview met het Dagblad van het Noorden: "We kunnen gewoon besluiten blijven nemen hoor. Als Groningen iets nodig heeft waar wij achter staan, dan krijgt het dat."

De heer **Rutte**:
Ja, zeker.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Ook hier geeft u aan: demissionair of niet, dit kan gewoon doorgaan. Toch zien we dat dat ambtelijk wel aan de orde is. We zien ook in een Kamerbrief, die in diezelfde periode, rond de zomer, naar de Kamer komt, uiteindelijk dat wordt aangegeven dat dit aan een volgend kabinet wordt gelaten. Hoe moet ik dat rijmen, die demissionaire status: dat u aangeeft dat wat er nodig is, gewoon gaat gebeuren, of we nou demissionair zijn of niet, en wat er dan achter de schermen en ambtelijk gedaan wordt?

De heer **Rutte**:
Juni, juli, augustus en september lopen die gesprekken door. Sterker nog, de brief van Kamp in september beschrijft: die gesprekken zijn gaande, maar we zijn er nog niet uit met de regio en die heeft ook nog een paar vragen, logische vragen, die ook volkomen te begrijpen zijn, over hoe je dat schadefonds inricht. Dat is op 19 september. Dan zit je wel vlak voor de start van het nieuwe kabinet, dus dan ga je wel langzamerhand naar een wisseling.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Was het voor u op dat moment de verwachting dat er voordat er een nieuw kabinet aan zou treden al duidelijkheid zou zijn over een nieuw schadeprotocol?

De heer **Rutte**:
Ja. Volgens mij van ons allemaal. Ik kan niet precies terughalen waar de zin staat: we wachten op het nieuwe kabinet. Is dat die brief van 19 september? Dat haal ik er niet uit.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
De datum van die Kamerbrief heb ik hier nu niet. Het is wel de brief die vlak na de zomer naar de Kamer gaat, dus het zou goed kunnen zijn dat het die brief is.

De heer **Rutte**:
Daar is wel de conclusie -- ik kan het zo gauw niet terugvinden -- in ieder geval: we zijn er nog niet uit. "Tot mijn spijt", schrijft hij. Het wordt juridisch getoetst, allerlei dingen. Op dat soort momenten denk ik: oké, het gaat traag, maar er zijn gesprekken gaande. Er is geen conflict. Er worden een paar logische gevolgstappen gezet om zo snel mogelijk tot zo'n schadeprotocol te komen. Uiteindelijk blijkt natuurlijk dat dat dan toch nog veel te lang duurt en, nogmaals, dat is vreselijk.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Heeft u erop aangedrongen dat er zo spoedig mogelijk een akkoord moest worden gevonden over dat schadeprotocol en dat dat nog voor het nieuwe kabinet zou aantreden, bij wijze van spreken, geregeld zou worden? Heeft u geprobeerd om daarin iets positiefs aan te brengen om het te versnellen?

De heer **Rutte**:
Ja, in juni/juli, dus na mijn bezoek, heb ik daar verschillende gesprekken over, om het volle gewicht van Algemene Zaken en van het premierschap te zetten achter: dit moet er komen, het andere ligt stil, er is een logische reden, we willen van tussen twee private partijen naar een publieke uitvoering toe en een schadefonds kan hier een grote rol in spelen. Dat blijkt ook uit alle gesprekken uit de regio. Vervolgens zie je dat dat ook gewoon besproken wordt en dat die bal doorrolt, alleen te lang. Soms zie je ook niet helemaal hoe lang dat duurt, omdat er ook logische technische problemen opduiken, zoals inderdaad juridische toetsing en andere dingen. Dat heeft in

elk geval mij in september geen aanleiding gegeven om te zeggen: ik ga met Kamp bellen om te zeggen dat het sneller moet. Bovendien, Kamp kennende probeerde hij die dingen snel te doen. Hij is niet iemand die dingen langzaam doet.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Dank u wel.

De heer **Kwint** (SP):
In het inwerkdossier van minister Wiebes vinden wij terug dat het ministerie van EZ de mening is toegedaan dat mede vanwege de formatie dit ontzettend lang stilgelegen heeft.

De heer **Rutte**:
Dat is in ieder geval niet mijn beleving geweest, maar ik accepteer dat natuurlijk. Zij zaten er dichterbij, dus dan is waarschijnlijk die opvatting ook de juiste.

De heer **Kwint** (SP):
Financiën, Economische Zaken, de Nationaal Coördinator en de gedeputeerde hebben allemaal gezegd: die formatie was een sta-in-de-weg.

De heer **Rutte**:
Dat heb ik absoluut te accepteren, als dat zo is. Ik kan alleen proberen voor mezelf terug te halen wat in de tijd waarin ik er zelf bij betrokken was, mijn beleving was. Die staat daar iets op gekruist, maar feit is dat het die tijd allemaal gekost heeft en dat het ook na de formatie nog maanden duurt.

De heer **Kwint** (SP):
Was er ook een samenhang met de gesprekken die met de oliemaatschappijen gevoerd moesten worden? Uiteindelijk zal natuurlijk een deel van het schadefonds, een deel waar de discussie over gaat, gevuld moeten worden met een financiële bijdrage van de oliemaatschappijen. Op dat moment lopen er ook onderhandelingen met de oliemaatschappijen. Die gingen ook, om het zo te zeggen, niet altijd even voortvarend. Hingen die twee zaken met elkaar samen? Vertraagden die elkaar?

De heer **Rutte**:
Dat heb ik nergens aan kunnen treffen. Nee, niet in mijn beleving.

De heer **Kwint** (SP):
Dan gaan we gewoon even door naar de onderhandelingen met de olies. In mei 2017 wordt het wijzigingsbesluit genomen dat er 21,6 miljard kubieke meter …

De heer **Rutte**:
In mei '17 is dat, hè?

De heer **Kwint** (SP):
Ja, in mei '17. Dat er 21,6 miljard kubieke meter uit het Groningenveld mag worden gewonnen. In diezelfde periode bepaalt het gerechtshof Arnhem-Leeuwarden dat het OM strafrechtelijk onderzoek moet instellen naar de NAM. NAM wordt in een andere zaak ook veroordeeld om immateriële schadevergoedingen te betalen. We hebben het hier vandaag ook al met de heer Van Beurden over gehad. Hij stuurt u kort daarna een mail met hoge urgentie om op topniveau te spreken over zijn zorgen over de gaswinning in Groningen.

De heer **Rutte**:
Ja.

De heer **Kwint** (SP):
Wat vond u van de zorgen die Shell en Exxon hadden over die veranderende juridische context?

De heer **Rutte**:
Zo'n OM-zaak, daar zijn wij als politici allemaal op getraind. Die laat je daar. Daar gaan wij niet over. Maar er was een ander probleem -- dat snapte ik -- en dat is dat ik merkte in die gesprekken met Shell dat daar in toenemende mate ongemak was over minder gaswinning. Ja, oké. Dat is dan een besluit van de overheid op basis van veiligheid, maar dan kom je op een punt dat er twee nieuwe problemen ontstaan, namelijk de juridische aansprakelijkheid voor de olies en het feit dat het onder een bepaald niveau bij gaswinning, om het maar even huiselijk te zeggen, meer kost om het uit de grond te halen dan het oplevert. Er was ook zorg bij delen van het kabinet, in ieder geval bij mij: we moeten ook wel voorkomen dat, waar wij geen spulletjes hebben om het gas uit de grond te halen, zij er dadelijk mee stoppen. Dat lijkt me een heel vergaande, maar ik begreep wel heel goed de druk die Shell voelde. Met Exxon in de nek hijgend waarschijnlijk, die dacht: Nederland, waar is dat eigenlijk op de wereldkaart? Shell voelde zich natuurlijk wel veel meer

verbonden met dit land, want het was hier gevestigd en eigenlijk nog steeds. Dat snapte ik en dat heeft ertoe geleid dat we hebben gezegd in die twee gesprekken met Exxon erbij in '17 en begin '18: we moeten nu versneld naar een nieuwe verhouding. Dat is dan geëindigd in dat Akkoord op Hoofdlijnen, met nieuwe eigendomsverhoudingen en nieuwe afspraken. Ik denk nog steeds dat het een heel goede zaak is geweest dat we dat gedaan hebben.

De heer **Kwint** (SP):
U zei het al: het eerste gesprek hierover is op 11 juli, samen met de topmannen van Exxon en Shell, dus de heer Van Beurden maar ook Darren Woods. Wat kreeg u van hen mee over wat er moest gebeuren om de gaswinning te redden?

De heer **Rutte**:
Nou, het was niet dat ze nou dreigden: we stoppen als we er geen winst meer op maken. Nogmaals, ik snapte op zich het probleem waar die bedrijven mee zaten. Wij zaten met het punt dat we zeiden: we laten ons niet daardoor afhouden van het verlagen van gaswinning. Dus dan moet je tot een nieuwe verhouding komen. De belangrijkste punten die in die twee gesprekken naar voren kwamen, hadden te maken met voor ons zekerstellen dat de eventuele kosten voor schade en versterken gewoon door Shell en Exxon betaald blijven worden, dat daar passende garanties voor worden afgegeven. Voor hen was heel belangrijk dat de Staat het winningsniveau zou bepalen en dat eigenlijk gezegd zou worden tegen de NAM: jullie krijgen een winningsplicht.

De heer **Kwint** (SP):
Daar zit de juridische component aan dat wanneer de Staat een directe opdracht geeft aan NAM, NAM zich kan "verschuilen" achter de Staat?

De heer **Rutte**:
Exact. Die snapte ik van hen. Zij zeiden: wie neemt het risico, want wij lopen hier ook als bedrijf een risico. Wat je daarmee bereikt, is zekerheid dat er gewonnen blijft worden. Dat moest, want we konden op dat moment nog niet terug naar nul. We waren nog te afhankelijk van het gas. Het was ook belangrijk dat er geen claim meer zou liggen op het gas dat in de grond zit. Dat waren allemaal aspecten. Dat waren wensen van hen en wensen van ons, in juli '17, januari '18. Uiteindelijk is dat -- dat heb ik zelf niet gedaan, dat hebben dan natuurlijk de ministers van Economische Zaken en Financiën verder uitonderhandeld -- een, vind ik, voor de overheid gunstig Akkoord op

Hoofdlijnen geworden, dat ook voldoet aan de wensen die er leefden bij de oliemaatschappijen over de nieuwe verhoudingen.

De heer **Kwint** (SP):
We komen straks nog wat gedetailleerder terug op de uitkomsten van dat Akkoord op Hoofdlijnen. Eerst het gesprek in juli. In de voorbereidende notitie zien we dat u erop wordt voorbereid dat Shell en Exxon serieus nadenken over een route op weg naar volledige stopzetting van de gaswinning in Groningen. De heer Van Beurden heeft daar ook een aantal woorden aan gewijd vandaag. Die waren wel duidelijk: voor de olies was de maat echt vol.

De heer **Rutte**:
Het was niet zo: het is beter voor de aardbevingen als we geen gas meer winnen. Dit was: we willen het niet meer winnen misschien.

De heer **Kwint** (SP):
Ja, exact.

De heer **Rutte**:
Je zag in de media de afgelopen dagen wel berichten: Wiebes in maart '18 terug naar nul, maar de olies hadden dat eigenlijk al lang bedacht in juli '17. In mijn beleving zeiden ze dat in juli '17 omdat zij nadachten over: hoe kunnen we helemaal van het risico af, voor onszelf? Dat begrijp ik ook. Het zijn ook commerciële bedrijven. Daarom moet je er als overheid ook zakelijk mee praten. Je kunt die verhoudingen goed hebben, maar uiteindelijk is er een publiek belang dat wij als kabinet moeten afdekken.

De heer **Kwint** (SP):
De heer Van Beurden had het overigens wel degelijk over een afbouwplan waarbij er over een langere periode, tot 2030, uiteindelijk naar nul gegaan zou worden.

De heer **Rutte**:
Dat kan, zeker. Dat zal zo zijn. Dat is Shell, omdat Shell denk ik ook snapte dat er enorme gevolgen voor de samenleving zouden zijn als je zomaar zou stoppen met de gaswinning. Onze zorg zat natuurlijk ook een beetje bij Exxon, dat natuurlijk een grotere afstand heeft van Nederland.

De heer **Kwint** (SP):
Was dat eigenlijk het eerste moment dat er met u werd gesproken over een mogelijk nulscenario?

De heer **Rutte**:
Nee. Nogmaals, het nulscenario was meer een angst die wij hadden dat zij ermee wilden stoppen. Dat kon helemaal niet. Nee, nee. Dat nulscenario is echt van Wiebes in maart '18, maar dat is natuurlijk het reële nulscenario, dat je zo snel mogelijk terug naar nul gaat, op een manier waarop je ook nog de huizen blijft verwarmen.

De heer **Kwint** (SP):
Het ging net al even over de onderhandelingen over het schadeprotocol en de samenhang met een schadefonds. We zien dat ook Shell en Exxon zeggen: wij willen eigenlijk wel zo'n schadefonds. "We vinden dat het tijd is dat we op afstand komen te staan bij die schadeafhandeling, zullen dat onderdeel maken van onderhandelingen over het gasgebouw?" Was er ook een mogelijkheid om over het schadefonds apart te onderhandelen?

De heer **Rutte**:
Daar ben ik zelf niet bij geweest. Dat zouden we echt moeten checken bij Wiebes en Hoekstra. Dat weet ik niet.

De heer **Kwint** (SP):
Van Beurden en Woods willen uiteindelijk een vervolgafspraak. Die wordt een paar keer naar voren geschoven. Ik vermoed zomaar om agendatechnische redenen.

De heer **Rutte**:
Ik zag in de weergave die ik zag in de media dat hij zei: het moest nu wel een keer plaatsvinden. Dat werd toen januari.

De heer **Kwint** (SP):
Ja. In hoeverre wilde u dan zelf bij de onderhandelingen over de nieuwe afspraken over de gaswinning betrokken zijn?

De heer **Rutte**:
Niet. Dat is echt aan de vakministers. Die krijgen een mandaat van het kabinet. In mijn rol als premier en een relatie behoudend met uiteraard grote maatschappelijke organisaties en bedrijven -- breed, dus IPO en VNG, maar

ook Shell, de Nederlandse Vereniging van Ziekenhuizen en noem maar op -- is het noodzakelijk dat ik wel regelmatig beschikbaar ben voor gesprekken, zonder dat ik dan zelf ga onderhandelen. Dat gaat niet. Daar heeft AZ ook niet de middelen voor en de ondersteuning. Dat moet echt bij de vakministers, maar dit waren natuurlijk wel belangrijke momenten. Zij hadden nagedacht in '17 als gevolg van de verder teruglopende gaswinning en in '18. In het verlengde daarvan raakt het nu het kabinet: we moeten praten over we hoe het nu gaan doen.

De heer **Kwint** (SP):
Juist daarom kon ik me voorstellen dat er, wanneer het een paar keer vooruitgeschoven wordt, een moment komt dat je zegt: u kunt het ook even met de vakminister proberen als het mij niet lukt.

De heer **Rutte**:
Nee, ik vind wel dat ik op dit soort fundamentele momenten beschikbaar moet zijn voor deze bedrijven als ze dat willen, zoals ik dat ook ben als Jan van Zanen van de VNG zou bellen of als de voorzitter van Greenpeace belt en zegt "ik moet nu met je praten". Dat vind ik gewoon mijn taak. Dat betekent niet …

De heer **Kwint** (SP):
U gaat een hoop belletjes krijgen na dit verhoor, denk ik.

De heer **Rutte**:
Daar ben ik ook bang voor. Jan, niet bellen. Zonder gekheid, ik moet wel beschikbaar zijn voor die momenten als premier. Dat is mijn invulling van het ambt, zonder dat ik het dan zelf helemaal overneem. Dat gaat niet.

De heer **Kwint** (SP):
Speelde bij deze onderhandelingen de demissionaire status van het kabinet nog een rol? Het gaat over meerjarige verplichtingen. Het gaat over financiële constructies. Het gaat over het verdienvermogen.

De heer **Rutte**:
Ja, dat vermoed ik wel. Dat eerste gesprek was in juli. Ik zie ook een beetje die frustratie terug in Ben van Beurden zijn verhoor. Hij zegt: het duurde vervolgens wel lang. Er stond niks in het regeerakkoord over die winningsplicht die hij zo graag wilde, en dan duurt het ook nog tot begin '18. Ik vermoed dat daar de formatie en het opstarten van een nieuw kabinet een

rol hebben gespeeld. Tegelijkertijd was er ook twee keer, ook fysiek, in mijn beste herinnering, de baas van Exxon, Woods, bij. Dat kan agendatechnisch ook nog een punt zijn geweest. We hebben dat niet proberen te vertragen of zo. Ik vond het gewoon, net als Kamp in de periode daarvoor en Wiebes daarna, een reëel punt. We moesten praten. In het OVV-rapport in '15 was al gezegd: je moet eigenlijk gaan nadenken over andere verhoudingen tussen de olies en de Staat, de oliebedrijven en de Staat.

De heer **Kwint** (SP):
Dank u wel.

De **voorzitter**:
We zijn inmiddels al zeven kwartier bezig. Het lijkt me een goed moment om even te pauzeren. Dat doen we een kwartier lang.

De vergadering wordt van 16.01 uur tot 16.14 uur geschorst.

De **voorzitter**:
We gaan weer verder.

De heer **Rutte**:
Misschien dat ik op één punt nog een kleine correctie mag doen, als dat kan.

De **voorzitter**:
Dat is goed. Als u dat wil, mag dat.

De heer **Rutte**:
U vroeg of ik ook had gesproken met Jeroen Dijsselbloem over het schadefonds. Dat is één keer gebeurd, althans naar ik kan terughalen, op juni 2017, bij een bewindsliedenoverleg. Naar mij beste inzicht is dat ook gewoon in goede sfeer verlopen en waren we het uiteindelijk ook eens. Ik had echter gezegd dat het niet was besproken, maar dus met Dijsselbloem in ieder geval één keer wel.

De **voorzitter**:
Oké. Ik geef het woord aan mevrouw Van der Graaf.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
We gaan weer verder. In oktober 2017 presenteert u het nieuwe kabinet, Rutte III, en een regeerakkoord met een beperkte verlaging van de

gaswinning, 1,5 miljard kuub tot 2021. In het coalitieakkoord staat de vlakke winning centraal. Waarom is dat?

De heer **Rutte**:
Dat was het inzicht, eigenlijk vanaf toch vrij vroeg, in ieder geval 2014. Na de opvolgende rapporten komt eerst het SodM-advies waarin wij het advies krijgen om vlak te winnen omdat fluctuaties in de winning leiden tot een hoger risico op aardbevingen. Dat was ook wel een beetje een frustratie van de formerende partijen in die formatie, herinner ik mij, omdat wij dachten: wij kunnen meer doen dan we nu doen. Maar uiteindelijk is dat dus heel beperkt, in de combinatie ook met leveringszekerheid en aardbevingsrisico zit daar maar een heel beperkte teruggang in.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
"We kunnen meer doen": dan we op dat moment zouden doen?

De heer **Rutte**:
Nee, we zouden meer willen doen. Maar het was voor ons alle vier op dat moment heel duidelijk. We hebben ook gesprekken gehad met ik meen SodM zelf en ook anderen zijn bij de formatie geweest in het Johan de Witthuis. Uiteindelijk is toen de conclusie getrokken: we kunnen beperkt iets doen. Zoals het ook in het regeerakkoord staat: 1,5 lager.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Hoe is die 1,5 bepaald?

De heer **Rutte**:
Hoe die bepaald is? In die formatie?

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Ja. Hoe kwam u erbij om 1,5 te doen? Dat is relatief beperkt ten opzichte van wat er daarvoor gebeurde.

De heer **Rutte**:
Nou ja, het staat erin. Ik lees het maar even voor: het verschil in de daling van de vraag en de daling van de winning geeft de buffer die nodig is om de veiligheid in de ondergrond te combineren met een stabiele en veilige gasvoorziening. Het kwam dus echt voort uit die gesprekken. We hebben echt zitten puzzelen hoever je kunt gaan. En dat was dus inderdaad beperkt.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
De Inspecteur-generaal der Mijnen is geweest. Zijn er anderen geweest? Zijn de oliemaatschappijen ook geweest in die tijd rond de formatie?

De heer **Rutte**:
De oliemaatschappijen niet, volgens mij. Nee. Maar inderdaad is wel het SodM langs geweest. En misschien ook wel GTS, dat weet ik niet.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
GTS?

De heer **Rutte**:
Het zou kunnen. Maar in ieder geval sowieso de baas van het SodM, als ik het mij herinner.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Over de leveringszekerheid gaat GTS veel.

De heer **Rutte**:
Ja, precies. Dat is natuurlijk altijd de verdeling. Ja.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
In het coalitieakkoord staat zowel een fonds voor de regio alsook een schadefonds genoemd. Beide afspraken worden uiteindelijk niet gerealiseerd. Wat was de gedachte achter de afspraak in het regeerakkoord om een percentage van de gasbaten in een fonds voor de regio te stoppen?

De heer **Rutte**:
Eigenlijk een voortzetting van de bestuurlijke afspraken die we gemaakt hadden met Groningen. Uiteindelijk doen we het anders en komt er een groot bedrag in een tweede akkoord in 2018, maar dan zitten we natuurlijk al veel verder in de tijdlijn en ook voorbij het besluit om trapsgewijs terug te gaan naar nul. Dat was hier nog niet. Dus hier was de gedachte: als de gaswinning toch nog vrij hoog blijft, kun je dan een soort vaste voeding doen aan een fonds voor de regio? En daarnaast inderdaad ook de gedachte van het schadefonds.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Hoe verhield dat fonds zich tot de afspraak voor een schadefonds voor de regio?

De heer **Rutte**:
Het schadefonds ging in mijn beleving echt over schade, schadeherstel, en het fonds voor de regio veel meer over projecten in de provincie. Daarbij is er natuurlijk altijd de grens tussen in een buurt bezig zijn met het herstellen en versterken van huizen en tegelijkertijd de wensen die er liggen rondom misschien een schoolgebouw vernieuwen of andere economische activiteiten ontwikkelen, het bredere stuk dat ook in het eerste akkoord uit 2014 centraal stond.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Waarom zijn beide fondsen nou nooit uitgevoerd?

De heer **Rutte**:
Ze waren niet meer nodig. Het fonds voor de regio is eigenlijk veranderd in het grote tweede zeg maar bestuursakkoord, de bestuurlijke afspraken die gemaakt zijn met Groningen. Het schadefonds was niet meer nodig omdat we met het schadeprotocol van eind januari een andere oplossing kozen, namelijk "whatever it takes".

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Het kabinet spreekt ook af dat beleidsmatige besluiten die leiden tot lagere gasbaten voortaan onder het uitgavenkader komen. Nu hebben voormalig minister Wiebes en de heer Hoekstra hier verklaard dat dat ook een rem was op het verlagen van de gaswinning. Hoe is hiermee omgegaan?

De heer **Rutte**:
Dit is besloten in oktober '17 en uiteindelijk is het ook eigenlijk weer losgelaten in maart/april '18.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Ja, dat klopt, al vrij snel daarna.

De heer **Rutte**:
Ja. Die gedachte kwam eigenlijk niet zozeer voort uit de gedachten van de partijen maar uit de Studiegroep Begrotingsruimte, de ambtelijke adviesclub die we hebben, die steeds kijkt hoe de begrotingsregels zijn, wat ooit met Zalm is begonnen in 1994 met de scheiding tussen inkomsten en uitgaven en hoe je die steeds verder kunt verbeteren. Die Studiegroep Begrotingsruimte had gezegd: je zou die gasbaten eigenlijk onder het uitgavenkader moeten brengen en dan zaken zoals -- ik zeg het uit mijn hoofd -- WW erbuiten. Een

technische aanpassing, zou je zeggen. Maar goed, toen we versneld naar nul teruggingen en we een paar maanden verder waren, ging dat natuurlijk knellen. Dus dat is eigenlijk ook niet in die vorm ooit uitgevoerd.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Hoe gemakkelijk ging dat, dat loslaten van die uitgangspunten?

De heer **Rutte**:
Die twee fondsen waren niet meer nodig, want daar zijn betere oplossingen voor gekomen, die echt superieur waren aan wat wij ons hadden voorgenomen. En de gaswinning terug naar nul was natuurlijk ook veel beter dan dat stapsgewijze. Maar dat kan eigenlijk pas vanaf februari '18, als blijkt dat die vlakke winning niet meer heiligmakend is.

De heer **Kwint** (SP):
Dan wil ik nog even één maand terug, naar januari 2018. Dan gebeuren er een hoop dingen achter elkaar. 8 januari is de aardbeving in Zeerijp, met een magnitude van 3,4. Naar schatting wordt die door 270.000 mensen gevoeld. Zo veel bevingen zijn er niet met een magnitude van 3 of meer in Nederland.

De heer **Rutte**:
Nee, deze was verschrikkelijk.

De heer **Kwint** (SP):
De dag erna spreekt u met Darren Woods van ExxonMobil en Ben van Beurden van Shell. Tien dagen daarna, op 19 januari 2018, protesteren naar schatting 12.000 mensen tijdens weer een fakkeltocht tegen de gaswinning. Wat betekenden deze opeenvolgende gebeurtenissen voor de discussie over de gaswinning in uw net aangetreden kabinet?

De heer **Rutte**:
Nee, niet voor de gaswinning, maar wel voor het schadeprotocol. Want wat betreft de gaswinning zaten wij toen nog met het regeerakkoord en de overtuiging dat wij daar het maximale hadden gedaan, gegeven het feit dat je vlak moest winnen. Dat komt eigenlijk pas in februari weer voor het eerst terug op de radar, als die vlakke winning niet nodig blijkt. Waar dit vooral toe leidt, is tot een enorme focus in het kabinet, in gesprekken tussen mij en Eric Wiebes, de minister van Economische Zaken, en ook in de media, op het schadeprotocol en eigenlijk de schande waar we het net over hadden, dat

het toen al zolang liep om dat ding af te sluiten. Dat was Eric natuurlijk niet te verwijten, want die was net nieuw en was met man en macht bezig om het alsnog voor elkaar te krijgen.

De heer **Kwint** (SP):
In de weken na de beving krijgt het Centrum Veilig Wonen meer dan 5.600 schademeldingen binnen, 10 acuut onveilige situaties waarbij er dus meteen moet worden ingegrepen in een woning. Op welke manier wordt u daarover geïnformeerd? Is het in het overleg met minister Wiebes dat u wordt bijgepraat over hoe dat schadebeeld zich ontwikkelt?

De heer **Rutte**:
Dat zie je gewoon in de media, want het is bijna allemaal ook in de media geweest en ik volg de media natuurlijk op de voet, zeker ook over dit onderwerp. Ik was met Wiebes vooral bezig met: hoe kan ik helpen om ervoor te zorgen dat we uiterlijk eind deze maand … Dat is uiteindelijk ook gelukt en dat was zijn werk en niet mijn werk; ik heb alleen af en toe hijgerig in de telefoon geroepen: hoever ben je? "Ja, ik ben bezig. Het gaat goed, maar het helpt als je nu even niet belt." Tja, zo gaat het soms, en terecht want hij was precies de goede dingen aan het doen. Dat heeft er toen gelukkig toe geleid dat dat schadeprotocol er was, zodat we ook geleidelijk aan af konden komen van dat stuwmeer. En hier zag je natuurlijk dat dat stuwmeer alleen maar verder opbouwde.

De heer **Kwint** (SP):
Ja. Hoe ziet een ondersteunende rol er dan uit? U gaat niet zelf die gesprekken doen.

De heer **Rutte**:
Nou, op één moment was ik helemaal niet zo ondersteunend, want toen zei ik ergens in een persconferentie iets van dat het ook aan de regio ligt. Daar heb ik later "sorry" voor gezegd, want het had helemaal niks met de regio te maken, dat was een klunzige uitspraak van me. Dus nee, op dat moment … Kijk, het is altijd keuzes maken. Maar soms ga je wat vaker bellen zodat een bewindspersoon zegt: "je belt me wat vaker, maar misschien moet je ook wat doen, je zou die kunnen bellen of daar iets kunnen regelen." Dat was hier niet het geval. Hij was eigenlijk met alle goede dingen bezig en het lukte ook om het eind die maand af te hebben.

De heer **Kwint** (SP):
Wiebes zit op dat moment met de regio aan verschillende tafels.

De heer **Rutte**:
Ja, nee, zeker. Dus ik liep eerder in de weg door die uitspraak dat ook de regio schuld had aan de vertraging, wat natuurlijk helemaal niet zo was.

De heer **Kwint** (SP):
Zoals ik al zei, heeft u de dag na de beving ook een gesprek met de heer Woods en de heer Van Beurden. Doet zo'n beving daar nog iets mee, met zo'n gesprek?

De heer **Rutte**:
Ja, natuurlijk. Het was op dat moment heel groot. Zeerijp. 3,4 is natuurlijk een van de zwaarste bevigen die we kennen in de reeks, een van de zwaardere. Maar de schade was ook gigantisch. En het is natuurlijk verschrikkelijk voor mensen en hun huizen, maar wat ik mij ook herinner -- dat zag je ook in de media terugkomen -- is dat dit ook hele oude gebouwen raakte, de historie waar het prachtige Groningse landschap vol mee staat. Het kwam dus op alle mogelijke manieren heel heftig door in de berichtgeving. Dat gesprek stond al gepland, het was niet zo dat het gebeurde vanwege de aardbeving, het stond gepland als follow-up van dat gesprek het jaar ervoor met Ben van Beurden en Woods, toen nog met Kamp, nu met Wiebes, om te praten over: hoe gaan we verder met de verhouding Staat-oliemaatschappijen maar vooral ook de mensen die het betreft, de slachtoffers?

De heer **Kwint** (SP):
De oliemaatschappijen dringen dan bij u aan op een oplossing voor het feit dat zij verantwoordelijk zijn en mogelijk aansprakelijk gehouden kunnen worden. Ik kan mij voorstellen dat een grote beving nog een dikke streep zet onder de urgentie om daar snel uit te komen.

De heer **Rutte**:
Nou ja, eerlijk gezegd niet voor mij op dit punt, want ik begreep op zich dat we hier een oplossing moesten vinden; we móésten naar een ander ... Nogmaals: OVV '15, de gesprekken vanaf '16, hevigheid in '17 met Woods en Van Beurden, dit gesprek; het ging allemaal over die nieuwe verhouding. Ik was toen veel meer bezig met dat schadeprotocol. Er kwamen zó verschrikkelijk veel schademeldingen bij en er was gewoon geen instrument

om ermee om te gaan, anders dan ze netjes noteren. Ja, dat was verschrikkelijk. Dat zeg ik echt, ik vind dit echt de grote zwarte … Het is misschien wel naast heel veel andere problemen een van de zwarte pagina's in dit dossier dat het zolang geduurd heeft om dat protocol tot stand te brengen.

De heer **Kwint** (SP):
Ja.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
In februari en maart van het jaar 2018 bereiden de ministeries van Financiën en Economische Zaken besluitvorming voor om op termijn de gaswinning helemaal te verlagen. Zoals we nu weten, vormt dat een heel vergaande aanpassing van het coalitieakkoord voor de veiligheid van Groningen. We willen heel graag even stap voor stap door die besluitvorming gaan. Wanneer hoorde u voor het eerst over dat voornemen?

De heer **Rutte**:
Om helemaal naar nul te gaan?

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Ja.

De heer **Rutte**:
Ik vermoed dat dat ook pas later in het proces was. Achteraf merkte ik dat dit idee al een tijdje op het gasstel stond bij Eric Wiebes, dat hij ermee bezig was.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
"Wat later in het proces": wanneer is dat?

De heer **Rutte**:
In maart; ik denk eerder in maart. Misschien heeft hij mij er wel eerder iets over gezegd, maar …

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
U hoorde er pas over in maart?

De heer **Rutte**:
Ja, in maart zelf komt dat natuurlijk voor het eerst echt in de ministerraad, hè. Eerst in een onderraad, waar ik zelf niet bij ben, maar dan weet ik wel

dat er natuurlijk van alles aan de hand is. En dan komt het natuurlijk echt terug op 27 maart in de ministerraad. De vraag is dan of hij mij daarvoor al had geïnformeerd, want ik dacht dat hij op een gegeven moment zei dat ík de oliebedrijven had gebeld om te vertellen dat we naar nul teruggaan, maar dat was de directeur-generaal, begreep ik uit het verhoor. Het zou kunnen zijn dat hij mij een of twee weken daarvoor er ook over geïnformeerd heeft, hoor, dat kan. Maar in ieder geval op 27 maart is het zeker.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Dat is het eerste moment dat u zich kan herinneren.

De heer **Rutte**:
Dat ik in ieder geval zeker weet, ja. Maar nogmaals, we hebben natuurlijk heel veel contact gehad. Wat ik ook uit zijn verhoor begrijp, en zo ken ik Eric Wiebes ook wel, is dat hij waarschijnlijk ook vrij lang, zo werkt hij, in zijn eentje met een paar ambtenaren aan het klussen is geweest, van: hier is misschien een weg voorwaarts, ik wil dat eerst zekerder weten voordat ik daar ook met Rutte en anderen over spreek. Dat is ook denkbaar. Maar … Ik was er heel blij mee, en iedereen eigenlijk.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
In een nota van de Inspectie der Rijksfinanciën van 30 januari 2018 lezen we dat de minister-president heeft aangegeven dat er "een muur staat tussen veiligheid en financiën". Ook de heer Wouter Raab van het ministerie van Financiën heeft dit verklaard in zijn openbare verhoor. Vanaf welk moment was dat uw opvatting?

De heer **Rutte**:
Nou, ik hoop dat ik die opvatting toen zo stellig had; dat zou voor mij pleiten. Maar dat … Ik … Kijk, dat is niet ik alleen. Wij hadden natuurlijk heel lang geworsteld in die combinatie met leveringszekerheid en veiligheid en financiën als een stressfactor erbij. Niet bepalend, maar wel echt een stressfactor. We zitten natuurlijk in een heel ander gesternte hier: we zitten in 2018, de economie trekt aan, de overheidsfinanciën staan er aanzienlijk beter voor. Dus het hele financiële aspect was gewoon minder belangrijk. Dus in dat dilemma tussen leveringszekerheid, veiligheid en geld is de factor geld als factor natuurlijk steeds minder belangrijk geworden. Dus in die zin kan het best zijn dat ik zoiets een keer gezegd heb tegen een ambtenaar of dat het genoteerd is door Financiën, of dat ambtelijk AZ zei: joh, Rutte zit er zo in. Maar ik wil mijzelf daar niet mee op een voetstukje plaatsen, want dit

leefde heel breed. Zeker na de vreselijke beelden van begin januari uit Zeerijp leefde het idee zo breed dat het schadeprotocol er snel moest komen. Toen kwam begin februari gelukkig terug: je kunt vlakke winning loslaten. Ja, toen werden dit scenario's denkbaar.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Ja. Nou ja, wij zien het dus terug in een notitie op 30 januari van dat jaar, maar u kunt zich niet het moment herinneren waarop u zo'n uitspraak zou kunnen hebben gedaan?

De heer **Rutte**:
Ik zou zelfs niet weten óf ik het zo gezegd heb. Dat is helemaal niet te reconstrueren, want dan zit ik mijzelf nu … van: kijk mij eens even. Het leefde zo breed dat wij gewoon dit drama zo snel mogelijk wilden … Tja, het drama van versterken en schadeherstel, daar zitten we nog steeds middenin, maar in ieder geval wilden we het drama van de gaswinning en de veroorzaker terugdringen.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Hoe valt de uitspraak dat er een muur zit tussen veiligheid en financiën dan te rijmen met de relatief beperkte verlaging van de gaswinning zoals die in het regeerakkoord was overeengekomen?

De heer **Rutte**:
Ja maar, dat was niet omdat de coalitiepartijen niet minder wilden. We wilden absoluut minder, maar het kon niet; we hadden daar het punt van de vlakke winning. Wij deden dat niet … Nee, wacht even, dan is er een misverstand. Het coalitieakkoord was niet omdat we zeiden "o, het kost te veel geld". Helemaal niet. Ik kan alleen voor mijn eigen partij spreken, maar volgens mij gold ook voor ChristenUnie, CDA en D66 dat iedereen graag verder terug had willen gaan, maar we zaten daar echt met de adviezen die er lagen, in september/oktober '17, over hoever je terug kon gaan vanwege de vlakke winning. Dat was natuurlijk het dominante denken toen.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Ja. Dan kom ik toch even terug op het moment waarop u dan voor het eerst op de hoogte zou zijn van het plan waaraan gewerkt werd om de winning helemaal te beëindigen, om naar nul te gaan. U gaf aan: het was rondom de ministerraad, misschien een of twee weken ervoor, dat Wiebes me daarover

heeft geïnformeerd. Uit het verhoor met de heer Wiebes krijgen wij een andere indruk.

De heer **Rutte**:
Ik zag het, ja.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
U zou een van de eersten zijn geweest met wie hij daarover heeft gesproken en u heeft mogelijk ook een rol gespeeld in het helpen overtuigen van anderen om hiertoe over te gaan.

De heer **Rutte**:
Opnieuw een voetstuk waar ik naast ga staan. Ik hoop dat het zo was.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Wij zijn ernaar op zoek hoe het gegaan is ...

De heer **Rutte**:
Ja hoor, dat weet ik wel. Maar ik moet ook …

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
… want het was een belangrijk en groot besluit.

De heer **Rutte**:
Absoluut.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Dus kunt u schetsen vanuit uw perspectief hoe dat is gegaan? De contacten met Wiebes …

De heer **Rutte**:
Nogmaals, ik kan alleen maar zeggen: zeker weet ik het in de ministerraad en in de voorbereiding daarop. Ik heb óók gezien wat Wiebes zei. Ik zag wat Raab zei en dacht: nou, ik hoop dat het zo is. Ik zag wat Wiebes zei over mij op tijd informeren en dat ik meteen enthousiast was. Wat dat laatste betreft: ik weet in ieder geval zeker dat op het moment dat ik het mij dan ten volle realiseerde, ik er heel blij mee was, maar de vraag is dan wanneer dat was.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
De heer Wiebes heeft hier verklaard dat u de eerste was die dat idee omarmde.

De heer **Rutte**:
Nou, dan is het zo. Dan is dat zo, als hij dat zegt; ik vertrouw hem daar volledig in. Maar ik moet ook eerlijk aan u vertellen wat ik zéker weet. En zeker weet ik die ministerraad. Maar als hij zegt dat het eerder was; het was in ieder geval iets wat vanaf begin februari natuurlijk ergens in je achterhoofd gaat knagen: hé, als je die vlakke winning zou kunnen loslaten, komen er hele andere opties op. Maar bij mij is het nooit verder gegaan dan dat.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Ja. Maar dan kijk ik toch eventjes. U leidt een kabinet. Er is net een vers coalitieakkoord. Minister Wiebes is bezig met nadenken over het helemaal beëindigen van de gaswinning. Dat is best een groot ding, lijkt me, als dat op uw bordje komt of als hij er met u over overlegt.

De heer **Rutte**:
Maar niet in strijd met het coalitieakkoord. Helemaal niet. Het coalitieakkoord zat nog vast in het oude denken van de vlakke winning dat er op dat moment gewoon was.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Ja, in het coalitieakkoord lag er iets anders. Dus Wiebes was bezig met een groot besluit. Maar u geeft aan dat u niet terug kunt halen hoe dit precies is gegaan.

De heer **Rutte**:
Luister, ik moet hier eerlijk antwoord geven. U vraagt mij: wanneer heb je het gehoord? Dan geef ik u eerlijk antwoord: sowieso weet ik het vanaf de ministerraad. Ik heb ook gezien wat Wiebes zei, dat hij mij eerder had geïnformeerd, dat ik er blij mee was en hem steunde en ook mensen ben gaan bellen -- of wat hij ook zei. Absoluut fijn als dat zo is, want dan heb ik daar de goede dingen gedaan. Maar ik ga u ook eerlijk vertellen dat ik zéker weet dat ik het wist in de ministerraad en dat ik niet kan reconstrueren op welk moment ik het van hem precies gehoord heb. Maar het is heel goed denkbaar, het past natuurlijk ook wel in de manier van werken; we hadden heel veel contact. En tegelijkertijd past het ook weer bij Wiebes om zoiets vrij lang onder zich te houden als hij het nog niet zeker weet, omdat hij dan met allemaal plaatjes aan het knutselen is met een paar ambtenaren totdat hij het zeker weet.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
In zijn openbaar verhoor verklaarde de heer Gaastra, dg op het ministerie van Economische Zaken, dat minister Wiebes op zoek ging naar andere argumenten dan alleen veiligheid om de ministerraad te overtuigen van het plan om helemaal naar nul te gaan met de winning. Hoe viel dat te rijmen met die muur waar we net over spraken, de muur tussen veiligheid en financiën?

De heer **Rutte**:
Voor hem was het volstrekt helder: het gaat om veiligheid. En ook voor het kabinet. Ik heb veel van de verhoren gezien. Dat is echt absoluut hoe het gegaan is. Maar er waren twee andere dingen die daarnaast speelden. Eén was in toenemende mate de vraag: kun je zo veel woningen in Groningen opknappen, gaat dat lukken, het versterken? En een bijvangst van teruggaan naar nul zou zijn: minder hoeven te versterken. Dat heeft dan twee effecten, namelijk ten eerste dat de complexiteit misschien wat zou afnemen voor wat betreft de mensen die er op een gegeven moment verschrikkelijk mee zaten dat ze hun huis uit moesten naar een wisselwoning et cetera. In de praktijk blijkt dat helaas niet zo te zijn; we praten nog steeds over alles bij elkaar ik dacht 26.000 huizen die versterkt moeten worden, waarvan gelukkig een stukje wel gedaan is maar nog lang niet genoeg. Ten tweede heeft het natuurlijk ook een financieel aspect. Maar ook daar heeft hij, zag ik terug in de mediaberichten, overtuigend aangetoond naar mijn opvatting, zoals ik het althans beleef: als wij gedacht zouden hebben, wat hier en daar wel gesuggereerd is, dat we teruggaan naar nul omdat we dan minder hoeven uit te geven aan de versterking: ja, dat is natuurlijk geen som die rekent. Want versterken heeft natuurlijk nooit de kosten van het helemaal teruggaan naar nul gaswinning, zelfs niet met de gasprijs van toen. En het was ook niet zo. Wij wilden ervan af, alleen niemand wist dat je naar nul kon. En het idee was: je gaat steeds terug.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
We gaan erop door.

De heer **Kwint** (SP):
We naderen het besluit zelf steeds dichter. Specifiek op dit punt ook. Twee dagen voor de ministerraad op 27 maart krijgt u te horen dat een aantal ministers in de onderraad twijfelt aan de aanname dat het stoppen met gaswinning de versterkingsoperatie overbodig zou maken, dat zij zich zorgen maken over het voorgeschotelde scenario en dat de veiligheidsrisico's wel

degelijk langer zouden kunnen blijven bestaan in Groningen. Wat deed u met deze informatie?

De heer **Rutte**:
Er kennis van nemen. Ik snap het ook. Dat moet je allemaal met elkaar bespreken. Heel reëel. Ergens worden ook de zorgen genoemd over wat geloof ik "dubbel nul" heette, dus dat én je geen geld uit gas haalt én het geen geld oplevert als je minder versterkt. Je moet al die aspecten met elkaar wegen, maar één ding weet ik zeker: in die tijd, eind maart, begin april, was dat nergens doorslaggevend. Doorslaggevend was: we kunnen terug naar nul; pfff, wat goed!

De heer **Kwint** (SP):
De minister van Sociale Zaken stelt dan voor om het besluit in tweeën te knippen: eerst naar twaalf, dan onderzoeken wat de gevolgen zijn van een eventueel nulbesluit voor de seismische risico's, voor de versterking, en dan daar een definitief besluit over nemen. Is dat nog een serieuze optie geweest?

De heer **Rutte**:
Wij besluiten volgens mij dan meteen om naar nul te gaan, eind maart.

De heer **Kwint** (SP):
Zeker.

De heer **Rutte**:
Dus nee, blijkbaar niet. Ik heb niet zo scherp of daar nog lang over gesproken is. En ik heb ook eerlijk gezegd ook dat hele voorstel eigenlijk niet nu paraat, dat hij dat gezegd heeft. Als u dat zegt, zal hij het vast voorgesteld hebben.

De heer **Kwint** (SP):
Het is in de onderraad ter sprake gekomen.

De heer **Rutte**:
Oké, dat kan. Ik neem het onmiddellijk aan. Maar het is in ieder geval niet iets geweest waar wij lang bij hebben stilgestaan.

De heer **Kwint** (SP):
Moet u in de periode tussen 27 maart en de ministerraad van 29 maart ...

Laat ik het anders zeggen: wordt u dan nog ingezet om contact te leggen met andere bewindspersonen?

De heer **Rutte**:
Volgens mij niet. Nee. Nee. Nogmaals: ik herinner me niet anders dan dat vanaf eind maart dominant was: "Het is eigenlijk het enige wat we echt onder controle hebben: de gaswinning terug. Want versterken en schadeherstel is uiterst complex en levert allerlei nieuwe problemen op. Maar dit heb je echt in de hand en wat zou het mooi zijn als dit waar is."

De heer **Kwint** (SP):
Had u zelf op dat moment zorgen over de relatie met de versterkingsoperatie of speelde dat op dat moment niet?

De heer **Rutte**:
Nee, nee. We hadden vooral zorgen over schadeherstel. Dat was voor mij het dominante onderwerp vanaf Zeerijp, de aardbeving: het voor elkaar krijgen van het protocol. Ik ben toen ook nog even in de regio geweest, begin april, om te praten met die club in oprichting voor schadeafwikkeling, wat later het IMG is geworden. Dat was ook daar het dominante onderwerp.

De heer **Kwint** (SP):
De Tijdelijke commissie mijnbouwschade Groningen.

De heer **Rutte**:
Ja, die tijdelijke commissie, precies. De TCMG, voorloper van het IMG. Kortmann was daar toen al bij, vanaf het begin, zeg ik uit mijn hoofd. Hij heeft in ieder geval een voortreffelijke rol gespeeld vanaf het moment dat hij erbij betrokken was. Maar dat was allemaal schadeherstel, veel meer dan versterken. Versterken was een groot onderwerp voor mij geweest het jaar daarvoor, bij het bezoek aan Appingedam.

De heer **Kwint** (SP):
Dit klinkt alsof de besluitvorming op weg naar eind maart betrekkelijk harmonieus verloopt. U wordt in een laat stadium, weet u zeker, geïnformeerd. U heeft zich er schijnbaar ook niet hele grote zorgen over gemaakt van tevoren, want het staat u niet actief bij. Wij zien wel degelijk grote zorgen op een hoop ministeries over de scenario's die worden rondgestuurd.

De heer **Rutte**:
Dat is logisch. Dat zie ik vaak, hoor. Ambtelijke notities geven natuurlijk heel veel, dat is logisch. Die zeggen: ja, ho, mooi, maar dit zijn wel de zes, zeven effecten als je dat doet. Of: als je dat doet, heb je hier zes, zeven effecten. Dat is de taak van ambtenaren. En die komen natuurlijk bij zo'n enquête naar buiten en sinds kort komen ze sowieso naar buiten, vanwege nieuwe afspraken over transparantie. Dat geeft weleens verwarring, van: hè, hebben ambtenaren dáár al voor gewaarschuwd, wat is dat? Tja, dat hoort zo. Zij móéten ons -- ik hoop ook dat als er ambtenaren kijken, zij daar altijd mee doorgaan -- altijd voorhouden: als je a besluit, heeft dat x, y, z als effect. Dat is cruciaal, dus laten we alsjeblieft hopen dat ze dat blijven doen.

De heer **Kwint** (SP):
Ja, zeker. Maar een van de redenen waarom ik erop aansloeg, is dat we dit ook bij bewindspersonen zien. U had het net al over het dubbel-negatiefscenario dat wordt opgebracht, onder andere uit de hoek van Financiën. Mevrouw Ollongren heeft hier verklaard dat haar topambtenaren het inderdaad hadden over "wishful thinking" en dat dat ook een zorg was die zij zelf overgebracht had. Maar we zien ook in de voorbereiding van het besluit dat er notities over specifiek de samenhang tussen de omvang van de versterkingsoperatie en de omvang van de winning naar alle ministeries worden gestuurd. En dat tot op de dag … 28 maart, 27 maart de inschatting daarvan nog is dat in ieder geval tot 2026 de versterking … Nee: dat het nemen van dit besluit een positief financieel resultaat heeft. Dus dat het geld dat je misloopt door minder gas te winnen … Dat je eigenlijk meer bespaart door niet de versterking zo breed te doen.

De heer **Rutte**:
Zo heeft het niet uitgepakt inmiddels, maar inderdaad.

De heer **Kwint** (SP):
Dat was op zich op het moment van het besluit zelf ook net bekend, want op de ochtend van de ministerraad krijgt minister Wiebes van zijn ambtenaren te horen dat die berekening niet klopte.

De heer **Rutte**:
O, toen al zelfs? Dat had ik niet scherp. Nee, ik bedoelde dat je nu in ieder geval ziet dat het niet klopte.

De heer **Kwint** (SP):
We kunnen nu constateren dat geen van de berekeningen klopte.

De heer **Rutte**:
Eens.

De heer **Kwint** (SP):
Heeft u daar nog iets van meegekregen, dat er discussie was in de ministerraad over cijfers die niet klopten of die op het laatste moment nog moesten worden aangepast?

De heer **Rutte**:
Nee, dan zou ik de ministerraadnotulen echt moeten teruglezen. Dat kan ik nu niet reconstrueren. Wel dat als je zegt "oké, dit kan dus, we kunnen in ieder geval het deel van de nachtmerrie stoppen dat we zelf in de hand hebben, namelijk de gaswinning" -- zouden we dat ook maar kunnen voor schadeherstel en versterken, daar komen we nog op, maar in ieder geval voor de gaswinning -- "en dat heeft wel effect", je natuurlijk wel gaat kijken wat de effecten dan zijn. Hoe snel kan het? Is het realistisch? Hoe zit het met je leveringszekerheid? Want het was natuurlijk niet zo dat we de dag erna naar nul gingen. Het was toen nog de gedachte dat het nog zou doorlopen tot 2030; ik zeg het uit mijn hoofd. Maar "nul" was nooit gezegd. Er was ooit weleens een scenario gemaakt op 5, een tijdje ervoor, maar er was nooit een scenario gemaakt op 0; dit was de eerste keer dat het nulscenario gewoon echt reëel werd.

De heer **Kwint** (SP):
Heeft u dan tijdens zo'n besluit zelf nog een inbreng in de ministerraad?

De heer **Rutte**:
Ja, ik zit voor en ik vertel wat ik er zelf van vind. Ik zou moeten teruglezen wat ik er precies over gezegd heb, maar ik weet in ieder geval dat op dat moment mijn eigen blijdschap was dat we dit konden doen.

De heer **Kwint** (SP):
Hoe snel wordt zo'n discussie beslecht?

De heer **Rutte**:
Oei, dan zou ik het echt moeten teruglezen, dat kan ik nu niet uit mijn hoofd reconstrueren. Maar dat zal echt wel een flinke zijn, ja. We hebben er ook

over gesproken in de onderraad. Daar ben ik niet bij geweest. Bij de ministerraad was ik wel. Als zo'n stuk al in de onderraad is behandeld maar zo groot is als dit, dan zeg je niet: in de onderraad waren nog een paar vraagpunten en die lossen we nu op, klaar. Ik vermoed dat hier echt wel even over gesproken is. Dit zijn natuurlijk hele grote dingen. Het heeft ook allerlei rimpeleffecten op geld, op versterking en noem maar op. Nee, dat zal dus echt wel. Dat zie je natuurlijk terug in dat scenario, van: jongens, mooi, maar het kan ook betekenen dubbel nul, dat je dus twee keer financieel negatief gaat. Dat moest ook allemaal worden besproken met elkaar. Dat zal waarschijnlijk echt wel in de ministerraad besproken zijn.

De heer **Kwint** (SP):
Wat was eigenlijk de reden dat het besluit op die dag genomen moest worden? Was er een springende reden waarom er haast was?

De heer **Rutte**:
Dat weet ik niet. Nee, dat zou ik niet weten.

De heer **Kwint** (SP):
We proberen dat te achterhalen, omdat meerdere mensen daar verschillende dingen over zeggen. De een heeft het over het gasjaar en de noodzaak van een nieuw besluit in het najaar, de ander heeft het over opvolging geven aan een SodM-advies na Zeerijp.

De heer **Rutte**:
Dat is allemaal denkbaar, maar dat staat me niet bij.

De heer **Kwint** (SP):
Oké, duidelijk.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Minister Ollongren verklaarde in het verhoor dat zij dacht dat er een gasbesluit genomen moest worden en er een tijdslot was voor die ministerraad.

De heer **Rutte**:
Dat kan, maar ik heb dat niet voorbereid nu, wat precies de reden was dat het toen moest. Als zij dat zegt -- zij is zo precies -- dan neem ik dat onmiddellijk aan.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Dat neemt u dan van haar aan, via ons.

De heer **Rutte**:
Ja. Kajsa Ollongren heeft het zelden bij het verkeerde eind.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
In de Kamerbrief van 29 maart 2018 is niet expliciet vermeld dat het kabinet verwacht dat er minder huizen verstevigd hoeven te worden als de gaswinning stopt. In plaats daarvan schrijft minister Wiebes dat het kabinet overige onomkeerbare stappen bij de versterking wil opschorten tot er meer duidelijkheid is over de veiligheid. Waarom heeft het kabinet de Tweede Kamer niet geïnformeerd over de financiële consequenties en de onzekerheden voor de versterking?

De heer **Rutte**:
Omdat we het effect nog niet wisten. Maar ik denk dat je achteraf moet zeggen: had maar gezegd "de kans is groot dat dat absoluut een effect gaat hebben op die versterking". Dat zie je ook terug. Je ziet blijdschap in de regio en een dag later: o. Dat is bij bestuurders soms ook wel "misschien fijn, minder versterken", maar daar zitten allerlei dingen achter weg, ook in het gebied, die moesten gebeuren. Soms zeiden mensen zelf: wat betekent dat nou voor mij? Dus de blijdschap was een dag later een stuk minder.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Het had achteraf gezien anders gemoeten?

De heer **Rutte**:
Ja, ik denk dat als we meteen gezegd hadden "luister, dit gaan we doen en dat heeft naar alle waarschijnlijkheid een effect op versterken, maar dat moeten we nog wel in kaart brengen" -- dat is uiteindelijk ook het Mijnraadadvies van juli -- dat beter was geweest.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Enkele weken na het besluit om de gaswinning stop te zetten besluit minister Wiebes om de versterkingsoperatie al voor een deel te pauzeren. Dan is het Mijnraadadvies er nog niet. Is dat besluit in de ministerraad genomen? Of deed minister Wiebes dat op eigen gezag?

De heer **Rutte**:
Ja ... Even zien hoor. Volgens mij is dat in april in de ministerraad geweest. Even kijken hoor. Ik denk dat dat eind april geweest is. Er komt in ieder geval vervolgens een Kamerbrief over, dus ik vermoed dat dat op 19 of 20 april is besproken.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
We hopen dat u ons hier verder kunt helpen. De heer Wiebes verklaarde in zijn verhoor dat hij geen mandaat meer zou hebben om de versterkingsoperatie zo door te zetten, waaruit hij afleidde dat hij een pauze kon inlassen voor de lopende versterkingsprojecten. Minister Hoekstra verklaarde in het verhoor dat hierover geen besluit is genomen in de ministerraad. Kunt u ons meenemen, hoe is dat nou precies gegaan in de ministerraad?

De heer **Rutte**:
Nee, dat weet ik niet. Dat zou ik moeten nakijken. Dat weet ik niet, dat kan ik niet uit mijn hoofd doen. Dan zou ik de ministerraadnotulen moeten teruglezen. En zeker als zij twee verschillende dingen zeggen, ga ik helemaal voorzichtig worden, dan wil ik graag eerst even zelf die notulen teruglezen. Maar die heeft u als het goed is allemaal? Ik zou ze even moeten teruglezen. Nee, dat weet ik niet. Ik had de indruk op basis van de informatie die ik hier bij me heb, dat in de ministerraad mogelijk van eind april erover gesproken is, maar dat was een voorbereidend stuk, maar daar wordt ook niet gesproken over pauzeren. Dat is echt te vaag om u een antwoord te geven.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Wij zijn dus benieuwd of er een besluit is genomen dat de minister dit kon besluiten.

De heer **Rutte**:
Maar het ligt natuurlijk voor de hand, voor mij ligt het voor de hand. Hij gaat door ... Het is de "pauzeknop" gaan heten, maar een heel groot stuk van de versterking gaat door. Die 1471-groep, die groep die "1471" is gaan heten, gaat door. Er was op dat moment nog discussie over twee andere groepen, de beroemde 1588 en 1581. Daarvan wordt gezegd: laten we, voor we doorgaan, wachten op het Mijnraadadvies. Dat is uiteindelijk wat er gebeurt. Uw vraag is: is dat expliciet in de ministerraad besproken? Dat moet ik echt even nakijken.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
In hoeverre is in de ministerraad stilgestaan bij het regionale draagvlak voor deze besluiten?

De heer **Rutte**:
Dat is er wel. Zelf had ik een gepland bezoek aan Groningen begin april. Dan gaat het daar natuurlijk ook over. Op 6 april koppel ik terug over dat bezoek en naar aanleiding daarvan zie je dat Wiebes zegt "die blijdschap was van korte duur", aangezien de versterkingsoperatie ook zou worden herzien. Daar wordt bij gezegd dat dat ook betekent dat los van huizen, ook zaken als sociale problematiek en stadsvernieuwing die daarmee samenhangen, mogelijk worden afgeschaald. Die zorg leeft er. Dat zie je terugkomen in de ministerraad van 6 april. Dat is denk ik ook echt de les uit dat besluit van eind maart, wat ik net zei; we gaan niet alleen kijken of, maar het is zeer waarschijnlijk dat het effect heeft op de versterking.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Wij zien in een nota van 22 maart 2018, dus voordat het besluit wordt genomen in de ministerraad om de gaswinning helemaal naar nul te brengen, een week daarvoor: "Er is haast bij het nemen bij het besluit de gaswinning zo snel mogelijk te beëindigen, omdat elke vertraging ertoe kan leiden dat volgende batches met te versterken huizen worden vastgesteld en in uitvoering worden genomen. Het is zeer moeilijk om dat terug te draaien."

De heer **Rutte**:
Ja, op zich past dat in het beeld dat het een heel stuk loopt, maar dat voor een heel aantal huizen nog besluiten moesten worden genomen. Dat zijn die twee grote batches 1588 en 1581. Maar dat is een nota aan mij of aan ...? Ik kan hem hier niet vinden.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Dat is een nota die gedeeld is met andere ministeries.

De heer **Rutte**:
Ook AZ? Ik heb 'm op mijn lijstje niet staan. Maar op zich, inhoudelijk herken ik 'm wel, hoor. Ja, dat was wat er allemaal speelde.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
U heeft net het regionale draagvlak geschetst dat dat aan de orde is gekomen bij het bezoek dat u aan Groningen bracht.

De heer **Rutte**:
Ja, nou ja, om heel precies te zijn ... Ik kom dan terug in de ministerraad. Ik was zelf begin april in Groningen en heb toen allerlei gesprekken gehad en koppelde daarover terug in de ministerraad. Maar naar aanleiding van mijn terugkoppeling vertelt Wiebes wat zijn ervaring is in de regio. Dat was wat ik net vertelde. Hij heeft natuurlijk echt heel specifiek ook hierover gesprekken gehad en hij zegt dan: de blijdschap was van korte duur toen ze erachter kwamen dat dat ook effecten heeft op de versterkingsoperatie.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Ja, en heel specifiek omdat hier al batches met groepen huizen van mensen die dachten dat hun huis versterkt zou moeten worden, on hold werden gezet. We hebben in de verhoren de afgelopen weken gehoord dat de onderliggende cijfers over de kosten en baten van het besluit op het allerlaatste moment zijn veranderd -- het ging er net al eventjes over -- en dat er veel onzekerheden waren over de gevolgen van het stopzetten van de gaswinning voor de seismiciteit. Daarnaast had niemand de consequenties voor de versterkingsoperatie scherp en was er geen zicht op het draagvlak in de regio. Minister Wiebes verklaarde dat hij de besluitvormingsprocedures niet heeft gevolgd. Hoe kijkt u terug op de manier waarop het besluit op 29 maart 2018 tot stand is gekomen?

De heer **Rutte**:
Op dat ene aspect na, van in de communicatie na afloop niet alleen "mogelijk" zeggen maar ook "zeer waarschijnlijk", goed. Want toen hij eenmaal wist "we kunnen terug naar nul" ... Dat was, nogmaals, wat iedereen diep in zijn hart hoopte dat ooit gebeurde. Dan geloof ik de besluitvormingsprocedures ook wel even, dan is dat gewoon het goede nieuws en ga je je daarnaar richten. Daarna ga je wel weer kijken hoe je dat allemaal budgettair en weet ik veel inpast. Dit was zo belangrijk, we zaten in zo'n nachtmerrie als Nederland, en vooral de Groningers. Wat ik zei, dit was het enige waar we echt zelf over gingen, wat we direct kunnen beïnvloeden, mits huizen daarmee niet zonder gas komen te zitten.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Hoe kijkt u zelf nu terug op de keuze die gemaakt is om de versterking voor deze huizen, waar mensen wonen, waar gezinnen wonen, te pauzeren?

De heer **Rutte**:
Ik vind het logisch. Heel veel van de gezinnen die in deze huizen wonen --

dat zag ik in mijn eigen gesprekken in de regio -- zagen er als een berg tegen op om het huis uit te moeten, naar een wisselwoning te gaan en weer terug en alle ellende daarvan -- niet iedereen. Later, maar dan zitten we verderop in de tijdlijn, kom je erachter -- Hans Vijlbrief is er nu mee bezig om dat zo goed mogelijk op te lossen -- dat er verschillen dreigen te ontstaan in straten en buurten. Dat is echt iets wat op dat moment gewoon onvoldoende beseft werd door de politiek en door ons als kabinet. Maar op zichzelf, dat we zeggen "luister, dit betekent dat we, ook op basis van een advies dat we nog krijgen, iets meer tijd nemen, niet voor de zaak die al loopt, maar voor die twee groepen huizen die klaarstonden; daar wachten we een paar maanden mee" -- het is ook niet dat dat een jaar stilgelegd werd, alles bij elkaar was het uiteindelijk tweeënhalve maand -- vind ik echt heel verdedigbaar.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
U heeft net al gezegd dat die Kamerbrief eigenlijk anders verwoord had moeten worden. Het blijkt dat er al veel concreter zicht was op dat het impact zou hebben op de versterkingsoperatie.

De heer **Rutte**:
We wisten nog niet wat het zou zijn, maar dát het effect zou hebben, hadden we ... Wat precies wisten we niet, maar dát het effect zou hebben, daarvan zeg ik inderdaad: had dat ook maar meteen in de eerste brief al duidelijk opgeschreven.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
"Had dat maar duidelijk opgeschreven."

De heer **Rutte**:
Ja.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Dank u wel.

De heer **Kwint** (SP):
U zei net over het winningsbesluit: dat was ongeveer het enige waar we zelf over gingen. Geldt dat niet ook voor de versterkingsoperatie?

De heer **Rutte**:
Jawel. De versterkingsoperatie en het schadeherstel: natuurlijk, ook. Maar je

ziet in de praktijk door de jaren heen welke enorme problemen zich daar voordoen met capaciteit, met ...

De heer **Kwint** (SP):
Ja, daar komen we nog uitgebreid op terug.

De heer **Rutte**:
Ik bedoel te zeggen, je kunt met hele goede bedoelingen constant versnellen en versnellen en vervolgens zie je in de praktijk, nog steeds, tot op de dag van vandaag, dat er van de 26.000 huizen die moesten gebeuren, er nu pas ruim 6.000 klaar zijn.

De heer **Kwint** (SP):
U zei net: als je daarop terugkijkt, dan hadden we de communicatie over de versterking veel beter moeten doen, dan hadden we ...

De heer **Rutte**:
Nee. Dan maak je het iets te groot ...

De heer **Kwint** (SP):
Ik wil het net nog groter gaan maken, eigenlijk.

De heer **Rutte**:
Gaat uw gang, sorry.

De heer **Kwint** (SP):
Aangezien juist voorafgaand aan het besluit binnen de ministeries, ook binnen uw ministerie, in nota's die aan u gericht worden, wordt gewaarschuwd van "ja, we moeten er wel voor zorgen dat Groningen niet te snel de koppeling met de versterkingsoperatie gaat leggen", juist uit angst voor boze reacties. Een week later constateert minister Wiebes zelf zoals u zegt: die vreugde was maar van korte duur. Dus er werd al nagedacht over hoe dit besluit ontvangen zou worden en dat je beter iets minder concreet kon zijn over de versterkingsoperatie.

De heer **Rutte**:
Ja, maar ook hiervoor geldt: ambtenaren moeten je alle mogelijke adviezen geven en ook waarschuwen voor alle mogelijke communicatieve risico's. Uiteindelijk neemt het kabinet een besluit. Wij hebben besloten naar nul te doen. Dat is geweest omdat we af wilden van die gaswinning. Dat heeft een effect op versterking en dat had je in de brief, behalve dat we nog moeten

kijken wat het effect is, kunnen opschrijven, dus niet alleen "we gaan kijken wat het effect is", maar ook "dát het effect heeft, die kans is vrij groot". Dat had je erbij moeten zetten.

De heer **Kwint** (SP):
Niemand bestrijdt dat het de taak is van een ambtenaar om te waarschuwen voor dat soort scenario's, maar dan wordt er dus wel degelijk in de aanloop naar het nulbesluit over nagedacht of het niet beter is om de impact op de versterkingsoperatie wel of niet concreter te communiceren.

De heer **Rutte**:
Blijkbaar. Ik vind ook dat dat had gekund in die brief, ja, zeker.

De heer **Kwint** (SP):
"Had gekund" of had gemoeten?

De heer **Rutte**:
Had gemoeten, ja.

De heer **Kwint** (SP):
Dan gaan we naar het Nationaal Programma Groningen. In totaal zijn er gedurende uw kabinet drie bestuursakkoorden en een aanvullend akkoord tot stand gekomen. Ik wil het nu met u hebben over het Nationaal Programma Groningen van 5 oktober 2018. Het Rijk en NAM dragen samen 1,15 miljard euro bij aan het NPG, het Nationaal Programma Groningen. In hoeverre waren de oliemaatschappijen Shell en Exxon voorstander van het NPG?

De heer **Rutte**:
Oef, dat zou u echt bij EZK moeten vragen, dat weet ik niet. Dat is niet iets waar ik mee bezig was. Dat durf ik echt niet te zeggen.

De heer **Kwint** (SP):
U was daar zelf niet bij betrokken?

De heer **Rutte**:
Nee, de onderhandelingen over die akkoorden gebeurden echt door de vakministers. Als er gedoe zou ontstaan natuurlijk wel, hè. Dat akkoord van 5 oktober '18 is natuurlijk een ontzettend belangrijk akkoord, omdat het ook komt na het nulbesluit en daarna ook een besluit over hoe we verder omgaan met de versterking en het toekomstperspectief. Volgens mij is die

1,15 Rijk en NAM, maar hoe dat precies is besproken met de olies, dat zit echt bij de vakministers.

De heer **Kwint** (SP):
En uit het feit dat u zelf niet bent ingeschakeld, kunnen we misschien afleiden dat er weinig gedoe was.

De heer **Rutte**:
Denk ik, ja. Of zo veel dat ze dachten ... Nee, sorry, zonder gekheid, dat denk ik, ja.

De heer **Kwint** (SP):
Volgens de heer Wiebes was het Nationaal Programma Groningen bedoeld om perspectief aan de regio te bieden met een focus op de regionale overheden. We merken wel in het publieke debat daarna, en we begrepen het ook van mensen die we hier gesproken hebben, dat bepaald niet iedereen even positief is over de uitwerking van het Nationaal Programma Groningen. Wat is uw oordeel over de inhoudelijke projecten en resultaten die voortgekomen zijn uit het Nationaal Programma Groningen?

De heer **Rutte**:
Dat bevindt zich echt buiten mijn dagelijkse waarneming. Ik kom het natuurlijk wel tegen op werkbezoeken, dan gaat het erover als je praat met de bestuurders. Ik denk dat de kracht van dit programma was dat het, anders dan dat eerste akkoord, Vertrouwen op herstel en herstel van vertrouwen, het akkoord uit '14, waar ook nog heel veel schadeherstel en versterken in zat, echt over het toekomstperspectief gaat. Daarmee is het echt een follow-up van dat eerste akkoord. Dat zat ook weer in de sleutel van: hoe kun je ervoor zorgen dat, los van de operatie direct gericht op de mensen die in een verschrikkelijke situatie zitten door schade en versterken, er ook meer perspectief voor de regio komt? Dat is zo belangrijk. Uiteindelijk is dat later weer geland in de Toekomstagenda Groningen, die we anderhalf jaar geleden, zeg ik uit mijn hoofd, gesloten hebben. Maar daarom was dit belangrijk. Dit gebeurt natuurlijk in een periode waarin we dat nulbesluit hadden genomen en heel druk bezig waren om met elkaar te kijken: hoe kun je het versterken en het schadeherstel versnellen? Dat is matig gelukt.

De heer **Kwint** (SP):
Dat is een van de zaken die mensen ook tijdens hun verhoor hier hebben aangegeven, dat het vaak in de provincie als wrang gezien werd dat er groot

programma lag voor de toekomst, terwijl het heden nog zo slecht voor elkaar was.

De heer **Rutte**:
Precies, dat snap ik ook. Alleen, ik vrees dat het toch altijd en-en moet zijn, dat je ... Dit programma ging niet over schadeherstel en versterken, dat stond erbuiten. Dit ging echt over: hoe geef je ook weer economisch perspectief aan de regio? Dat kun je ook niet stilzetten. Dat was ook wel een overtuiging die bij de bestuurders leefde, dat je dat niet kunt stilzetten. Maar ik snap heel goed dat mensen zeggen "hoezo toekomst, ik wil mijn huis terug, ik wil niet bang hoeven te zijn dat mijn schoorsteen op de kinderkamer stort"; dat soort vreselijke angsten die mensen hebben. Maar ik blijf dan zeggen: we moeten proberen dat zo goed mogelijk te doen, maar we moeten ook wel kijken hoe je ervoor zorgt dat er in de toekomst ook banen zijn in Groningen. Dat gaat nu gelukkig allemaal een stuk beter, omdat de economie beter gaat, maar op dat moment bestond de overtuiging dat er nog echt een transitie moest plaatsvinden en dat er misschien meer kon gebeuren -- ecologisch en op het gebied van energietransitie -- dat Groningen op dat soort dingen meer kon doen, ook voor Nederland.

De heer **Kwint** (SP):
We komen de karakterisering "spiegeltjes en kraaltjes" best vaak tegen wanneer het gaat om de uitvoering van het Nationaal Programma. Daar ligt een wat serieuzere kritiek onder die wijst op zowel de versnippering van de budgetten als het punt dat we net al aanraakten, namelijk "zorg eerst maar eens dat ons huis veilig is". Specifiek op dat eerste punt: zit daar nog enige bemoeienis van AZ?

De heer **Rutte**:
Nee, behalve als ik op bezoek ben, maar dat is echt wel het werk van ... Hier praat je ook wel dat BZK geleidelijk aan in beeld komt. Het duurt nog een jaar voordat een deel van de operatie er helemaal komt, maar bij dit soort zaken is Binnenlandse Zaken ook betrokken vanuit de verdeling van de bestuurlijke verantwoordelijkheden. Uiteraard is EZK betrokken vanuit de energietransitie. Ja, ik snap dat cynisme, maar ik zou ook niet weten hoe je het dan wel moet doen. Je moet het toch allebei doen. Nogmaals, schade en versterken moeten, maar ja, ook hier moet je over blijven nadenken. Ook de bestuurders waren daarvan overtuigd. Maar je ziet ook de jaren daarna dat, omdat er ontzettend veel frustratie blijft bestaan over de traagheid van het schadeherstel en de versterkingsoperatie, er steeds vaker gezegd wordt ...

"Spiegeltje en kraaltjes" heb ik niet gehoord hoor, maar ik snap 'm wel, ik snap 'm wel. Alleen, het is niet zo. Het is natuurlijk echt bedoeld om met elkaar serieus -- dat doen we nu natuurlijk ook met die Toekomstagenda Groningen -- samen te werken aan de toekomstagenda. Dat is cruciaal.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Op die traagheid van de versterking ga ik door. In de periode na het besluit om de gaswinning te beëindigen blijkt dat veel huizen in Groningen alsnog versterkt moeten worden. De werkvoorraad van de Nationaal Coördinator Groningen stijgt van 1.500 gebouwen in juni 2018 naar ongeveer 26.000 in september 2019. Dat is fors.

De heer **Rutte**:
Ja, daar staat ie nog steeds op, denk ik, ongeveer.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
De uitvoering gaat heel erg langzaam. Hoe kan het dat in 2018 bij het besluit om de gaswinning af te bouwen het aantal te versterken gebouwen in Groningen zo is onderschat?

De heer **Rutte**:
Ik denk dat we veel niet wisten. Er was op dat moment nog een gebiedsgerichte aanpak die geleidelijk aan wordt vervangen, ook na het Mijnraadadvies, door een wat meer op schaderisico gerichte aanpak. Het is ook niet niks. Je kunt niet alleen naar schades kijken, je moet ook blijven kijken naar de samenhang in de straat et cetera. Ik was zelf heel onlangs nog op werkbezoek in Middelstum. Daar zie je gewoon de worsteling in een heel klein dorpje van acht, negen, tien straten waar sommige huizen wel, sommige huizen niet versterkt werden. Dat is steeds meer een thema geworden: verschillende huizen wel, verschillende huizen niet. Je ziet gewoon die enorme complexiteit. Er is ook discussie over normen: wat moet je wel en wat moet je niet doen? Maar geleidelijk aan groeit die voorraad. Hij staat nu ongeveer stabiel al een tijdje op die 26.000.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
U zegt over waarom het onderschat is: we wisten gewoon heel veel niet.

De heer **Rutte**:
We wisten heel veel niet. Heel eerlijk. We hebben toch heel veel nieuwe informatie gekregen. Dat Mijnraadadvies van juli '18 is belangrijk geweest.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Hoeveel inzicht had u in die periode 2018-2019 in de problemen bij de versterkingsoperatie?

De heer **Rutte**:
Bij mijn werkbezoeken kom ik dat allemaal tegen. Dat is ook een van de redenen waarom ik begin '19 ook veel contacten heb met Eric Wiebes en we samen heel veel praten die eerste maanden van het jaar over: hoe kunnen we het proces versnellen? Er zijn ook allerlei versnellingsoperaties in gang gezet. In het Kamerdebat na de aardbeving in Westerwijtwerd, hebben we dacht ik zelfs nog een heel versnellingspakket met de Kamer gedeeld. Dat is in ieder geval kort daarna naar de Kamer gegaan.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Wat heeft u zelf gedaan om de versterkingsoperatie te versnellen?

De heer **Rutte**:
Ik kan het vanuit AZ niet zelf doen. Maar wat ik wel kan doen, en dat heb ik ook gedaan, is het in het kabinet adresseren. Dat is vanaf begin 2019 gebeurd. Maar ja, daarmee is het ook niet heel veel sneller gegaan. Het is natuurlijk ook allemaal een poging om met elkaar als team ... BZK erbij. Je ziet dat Kajsa Ollongren, minister van Binnenlandse Zaken, zegt: is versterken eigenlijk toch niet meer een verantwoordelijkheid van BZK, want het hangt samen met corporaties, bestuurlijke verhoudingen; dan richt EZK zich meer op het IMG, dus op het schadeherstel. Ik denk dat dat heel goed was. Formeel wordt het oktober, maar eigenlijk al heel 2019 zie je dat zij samen optrekken. Dat helpt ook in de regio, dat je er met meer bent. Maar het is zó complex.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Wat was daarbij uw overweging? Inderdaad, BZK komt erbij en wordt dan verantwoordelijk voor die versterkingsoperatie.

De heer **Rutte**:
Ja, dat is niet een besluit dat ik neem hè, want die bevoegdheid heb ik niet. Maar ik vond het wel heel goed dat we het deden en ik zag ook dat Kajsa Ollongren ...

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Wie kwam er op dat idee?

De heer **Rutte**:
Nee hoor, ik denk dat ze dat samen besproken hebben, want die samenwerking was uitstekend tussen die twee, ook daarvoor al, want Kajsa Ollongren was natuurlijk als minister van Binnenlandse Zaken ook al regelmatig daar. Maar ze hebben op een gegeven moment -- dat zag ik -- echt de handen ineengeslagen en dat geformaliseerd in oktober, maar in een heel groot deel van 2019 trekken ze al samen op, ook omdat het op een gegeven moment voor één minister bijna niet meer te doen was, was mijn gevoel. Eric Wiebes was ook nog verantwoordelijk voor het hele Klimaatakkoord dat gesloten is in mei 2019: een enorme operatie.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Het wordt geformaliseerd op 31 oktober 2019.

De heer **Rutte**:
Ja klopt, maar eigenlijk doen ze het daarvoor al samen.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
In hoeverre was u zich ervan bewust dat het verantwoordelijk maken van het ministerie van Binnenlandse Zaken zou kunnen leiden tot een ander karakter van de versterkingsoperatie? Een ministerie dat veel ervaring heeft met bouwen en wonen.

De heer **Rutte**:
Ja, nou ja, het idee was natuurlijk die combinatie. Kajsa Ollongren was ook minister van Volkshuisvesting -- althans, niet formeel maar dat zat bij haar portefeuille. Het ministerie is inderdaad het moederdepartement, het huis van Thorbecke, dat bij uitstek ook de relaties heeft met de regio. Dat is wat minder voor EZK, dat natuurlijk meer bestuurlijk werkt op thema's. In die zin is het ook een logische combinatie. En het heeft ook echt wel goede effecten gehad, in de zin van dat ze samen tot goede afspraken konden komen, mét de regio. Het is volgens mij ook geen onwil, van niemand, maar je ziet gewoon een zoektocht. Het van privaat naar publiek brengen, zowel eerst van het schadeherstel als daarna ook van de versterkingsoperatie en vervolgens het constant zoeken naar versnelling, tot en met dit jaar, waarbij Vijlbrief op een gegeven moment zegt "ik ga voor schadeherstel met één vast bedrag werken", wat eigenlijk voortkomt uit het versnellingspakket uit 2019, toen we voor het eerst zeiden: zou je voor die stuwmeerregeling niet moeten zeggen dat we met een vast bedrag werken?

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Ja, dat gaat over de schades ...

De heer **Rutte**:
Ja, de schades. Bij het versterken zit echt de frustratie dat het zó complex is. Ik was 1 juni in het gebied bij een boerderij waar ze al jaren bezig zijn om die op stootkussens te krijgen, noem ik het maar even huiselijk, waardoor ze niet meer gevoelig is voor zware aardbevingen. Dat zijn gigantische operaties die diep ingrijpen in zo'n gezin, want die wonen in de boerderij in een container. Dat was natuurlijk nooit de bedoeling. Gelukkig gaan er ook dingen wel goed. Ik ben ook op plekken teruggekeerd waar het inmiddels klaar is en mensen zeggen: poeh. Je ziet de enorme impact die het heeft op mensen, op gezinnen, op kinderen. Het is echt dramatisch.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
We zijn dan meer dan een jaar na dat historische besluit om de gaswinning helemaal te beëindigen. U gaf al aan: daar was euforie over, maar dat was van korte duur, want toen waren de gevolgen voor de versterkingsoperatie bekend.

De heer **Rutte**:
Maar dat heeft relatief kort geduurd, zeg ik er wel bij, want eind juli weten we het.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Ja, en dat liep ook redelijk vast. In hoeverre hebben deze omstandigheden ermee te maken dat BZK wordt ingezet?

De heer **Rutte**:
Ik denk niet dat het vastliep door naar nul te gaan, maar door naar nul te gaan, werd tweeënhalve maand een stuk van de versterking gepauzeerd -- niet de hele versterking. Ik denk dat de versterking zo traag gaat door de enorme complexiteit. Ik kom er in toenemende mate zelf ook achter dat dat niet iemand te verwijten is. Het is gewoon ontzettend veel werk voor een beperkte groep mensen, ook in termen van, wat ik weleens genoemd heb, de "witte busjes", de mensen die we, als we 's morgens heel vroeg op pad gaan, bij de benzinepomp zien bij de eerste kop koffie, de werklieden die het moeten doen. Daar zijn ook beperkingen in. BZK erbij: ik vond het belangrijk, wij vonden het belangrijk, maar zijzelf ook, om met een breder front vanuit het kabinet zichtbaar te zijn in het gebied -- ik af en toe, maar ik

ben nergens zo vaak ... Het is niet iets om trots op te zijn, maar het is de regio die ik het meest bezoek, naast waar ik woon. Dat is ook om er te zijn, om te snappen wat er gebeurt en te luisteren. Maar zij kunnen bestuurlijk dingen doen. Eric Wiebes was ook nog verantwoordelijk was voor het hele klimaatbeleid. Mona Keijzer was al zo lief om het bedrijfslevenbeleid grotendeels over te nemen, maar klimaat zat echt helemaal bij Eric. Dat Kajsa Ollongren daar hielp, was gewoon heel prettig, en die twee liggen elkaar goed, dus dat was ook een prima duo om dat te doen. Dat paste ook bij de taakverdeling tussen die twee departementen, vandaar dat we het geformaliseerd hebben. Maar het is niet zo dat, omdat je twee ministers verantwoordelijk maakt, ineens heel snel huizen versterkt worden.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
De herschikking van de portefeuilles tijdens zo'n kabinetsperiode lijkt mij een verantwoordelijkheid voor de minister-president.

De heer **Rutte**:
Nee. Nee, dat doen we echt met elkaar. Dat doen we echt met elkaar. Ik was gewoon heel blij hen samen te zien optrekken en op een gegeven moment ontstond in de loop van het jaar het beeld: dat moet je misschien ook formaliseren, ook richting Kamer en richting regio.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Hoe vaak gebeurt dat in zo'n periode?

De heer **Rutte**:
Niet vaak, nee. Tussen Mona Keijzer en Eric Wiebes -- maar dat is intern in het departement -- is dat mogelijk gebeurd, zodat Mona Keijzer op een gegeven moment verantwoordelijk werd voor een nog groter deel van het hele bedrijfslevenbeleid. Maar hier was eigenlijk geen discussie over. Dit begreep iedereen. Dit was ook een sluitstuk van een proces dat al een jaar tussen die twee aan de gang was.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Waarom heeft het huidige kabinet de versterking weer onder het ministerie van Economische Zaken gebracht?

De heer **Rutte**:
Omdat we nu een heel ander besluit hebben genomen, en dat komt voort uit

het bezoek dat de formerende partijen hadden in november vorig jaar in Groningen, toen we in het provinciehuis waren en daar ...

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
De onderhandelaars van de formatie hebben in het provinciehuis van Groningen onderhandeld? Dat moment?

De heer **Rutte**:
Ja. Daar hebben we gesproken met heel veel mensen uit de uitvoering, maar ook met bewoners. Van een aantal verhalen denk je echt: wat verschrikkelijk wat mensen meemaken, wat het met hen doet en hoe het ook doorwerkt in gezinnen en families. Bestuurlijk, om dat even naar voren te halen, kwamen daar twee dingen uit. Eén. Het feit dat je een NCG hebt, de Coördinator Groningen, die kijkt naar versterking, en het IMG, dat kijkt naar schadeherstel, twee organisaties, is niet ideaal, maar alsjeblieft, ga het niet meer veranderen. Dit loopt nu.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Dat was de oproep die u kreeg ...

De heer **Rutte**:
In ieder geval onze conclusie. Ik ga niemand die daar op bezoek was dat in de schoenen schuiven, maar het was in ieder geval van de vier formerende partijen de weerslag in onze gesprekken daarna: dit halen we eruit. Het tweede was: je moet eigenlijk iemand hebben alleen voor de aardbevingen en de schade. Dat besluit hebben we toen met elkaar genomen, dat we in het kabinet iemand zouden vragen om dat fulltime te doen. Eric Wiebes deed het hele klimaatbeleid ernaast en Kajsa Ollongren was verantwoordelijk voor de hele huisvestingsportefeuille en het binnenlands bestuur. Nu heb je met Hans Vijlbrief iemand die fulltime dedicated dit doet.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Hoe is gewaarborgd dat de Groningers daar niks van merken, dat het in ieder geval niet lastiger is geworden voor hen?

De heer **Rutte**:
Volgens mij is dat gelopen, omdat de structuur met de NCG voor versterken en het IMG voor schadeherstel niet veranderd is. Nogmaals, geen ideale structuur, maar ook in een niet-ideale structuur veranderen we niet meer, want dan ben je weer een halfjaar dicht tijdens de verbouwing van de

structuur en dat leidt ook tot een afname van vertrouwen en een toename van vertraging. Dat bleef zo. Het was in Den Haag een beperkte verschuiving. Hans Vijlbrief is letterlijk regelmatig in het gebied. Hij zei hier geloof ik van de week, las ik terug in een krantenbericht, dat hij nu meer Groninger is dan waar hij vandaan komt. Dat snap ik ook en dat merk ik ook als ik zelf contact heb met Groningen. Niet dat het versterken daardoor ineens veel sneller gaat, maar bijvoorbeeld zo'n dorpenaanpak waar hij aan werkt en waar Bernhard Wientjes mee bezig is om boven Loppersum te kijken of je met zo'n dorpenaanpak het in één keer voor het hele dorp doet, zodat je geen verschillen meer hebt tussen huizen et cetera, komt wel voort uit het feit dat hij daar zit, daar praat met de mensen en iedere dag ... nee, hij is er niet iedere dag, maar als hij er is, die spreekuren heeft.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Dus de afweging om dit allemaal in handen te brengen van één staatssecretaris, is een afweging geweest die positief is voor de bewoners in Groningen?

De heer **Rutte**:
Ja, ik vind 'm tot nu toe heel positief. Die komt direct voort uit die formatie en eigenlijk ook direct uit dat bezoek dat wij toen met formerende partijen aan Groningen brachten.

De heer **Kwint** (SP):
U zei net iets wat mijn aandacht trok: ik kom in toenemende mate tot het inzicht dat het eigenlijk niemand te verwijten is dat die versterking zo langzaam gaat.

De heer **Rutte**:
Ja, nee. Ho. Het is goed dat je het zegt. Het is zeker niet dat ik daar zelf voor wegloop, of het kabinet. Nee, natuurlijk niet. Ik zit alleen steeds te zoeken in dat hele dossier, natuurlijk ook de afgelopen weken, mij voorbereidend op dit verhoor, naar: waarom kan dit niet sneller? Waarom hebben we van de 26.000 pas 6.000? En van die 6.000 is dat, als je heel eerlijk bent, voor een heel deel omdat ze veilig zijn verklaard. Eigenlijk is maar aan de helft echt iets gebeurd en die zijn nog lang niet allemaal echt helemaal versterkt. Soms zijn het ook kleinere ingrepen.

De heer **Kwint** (SP):
Al vanaf de aanloop naar de eerste versterkingsoperatie had de commissie-

Meijer het over een gebiedsgerichte aanpak. Daarna kwam het Centrum Veilig Wonen, dat het meer richtte op veiligheid. De Nationaal Coördinator Groningen wilde het vervolgens meer gebiedsgericht aanpakken. De Mijnraad pleitte voor een meer op veiligheid gerichte aanpak. BZK wilde het gebiedsgericht aanpakken. We hebben zowel NAM als minister Wiebes hier nog een pleidooi horen houden voor een wat meer veiligheidsgeoriënteerde aanpak. De heer Vijlbrief heeft zijn dorpenaanpak uiteengezet. Zou die continue discussie over wat nou het karakter van überhaupt de versterkingsoperatie in de provincie moet zijn, ook een bijdrage kunnen hebben geleverd aan hoe het er nu voor staat?

De heer **Rutte**:
Als u 'm zo formuleert: ja. Maar nou wordt een interessante vraag: hoe groot is die bijdrage? Ik ga de misschien wat merkwaardige stelling hier betrekken dat die naar mijn overtuiging beperkt is en dat de werkelijke oorzaak van hoe traag het gaat, meer zit in een paar andere dingen. Dat is de complexiteit, even los van of je het nou gebiedsgericht of risicogericht doet. Ik heb geschetst de eerste keer dat ik het zelf niet alleen snapte, maar ook voelde door de gesprekken te hebben met de mensen in juni 2017 bij het bezoek aan Appingedam. Vijf huizen, allemaal hetzelfde gebouwd in de jaren zeventig. Die moeten alle vijf worden versterkt. Geen van de vijf gezinnen die daar wonen, is standaard, omdat nooit in Nederland ergens het standaardgezin woont. Dat bestaat namelijk niet. Dat zit in de statistiek en dat bestaat gelukkig niet. De complexiteit achter iedere voordeur is enorm en daar moet zo veel mogelijk met maatwerk rekening mee worden gehouden. Dus dat is één ding. Dat is gewoon een feitelijke constatering dat het complex is om te doen, veel complexer dan ik zelf daarvoor ooit had gedacht. Dan denk je: "Dat kan wat zijn, 26.000 huizen versterken. Doen!" Nee dus. Dat is dus heel complex. Het tweede is dat we steeds probeerden -- dat is logisch -- was om ook met de regio te kijken: als je dit toch allemaal wilt doen, wat wil je dan nog verder doen ook in de planologische inrichting van Groningen, zeker in het aardbevingsgebied, om dingen te verbeteren? Dat was met de beste bedoelingen, vanuit het kabinet en de regio, maar dat heeft ook weer extra complexiteit toegevoegd.

Wat volgens mij nu moet gebeuren … Ik zag Vijlbrief gisteren zeggen: we gaan er alles aan doen om 2028 te halen. Dat is ook onze inzet. Geen garantie, maar we moeten echt het uiterste doen om die volgende 20.000 huizen dan ook versterkt te hebben, maar dan wel met zo min mogelijk nieuwe bestuurlijke discussies. Ik ga niks vragen aan deze commissie, maar

ik hoop heel erg, als ik dat mag meegeven, dat de commissie niet met een structuurverandering komt, want mijn overtuiging na tien jaar aardbevingsschade is dat iedere structuurverandering hier leidt tot verdere vertraging.

De heer **Kwint** (SP):
Dan snap ik uw antwoord op mijn vraag niet zo goed. Ik begon met een opsomming van de structuurveranderingen en de vraag of die niet tot vertragingen hebben geleid. U zegt vervolgens "volgens mij ligt het aan andere dingen", maar u eindigt toch met de oproep "kom niet met een structuurverandering". Snapt u mijn zoektocht?

De heer **Rutte**:
Ja, zeker. Dat begrijp ik. Die structuur is absoluut -- dat zei ik ook in eerste instantie op uw vraag -- een factor geweest, maar ik denk dat de grootste factor toch is het onderschatten van sec de complexiteit zelf. Die is er gewoon. Dus hoe briljant je het ook organiseert, met zo veel huizen die opgeknapt moeten worden in zo'n korte tijd met zo veel unieke situaties nou eenmaal achter elke voordeur … Plus dat met de beste bedoelingen gedacht is: behalve die huizen moet je ook nog eigenlijk de straat en de wijk et cetera. Dat heeft extra complexiteit toegevoegd. Niet dat dat slecht was. Dat was logisch en je wil het ook. Als je toch bezig bent, pak het dan meteen mee. Maar het betekent nog meer witte busjes, nog meer vakmensen die nodig zijn om dat te doen en uiteindelijk heeft dat allemaal zijn begrenzingen.

De heer **Kwint** (SP):
Hoe komt het dan dat het zo onderschat is? Het inzicht dat elk gezin uniek is, bestond ook al voor de aardbevingen in Groningen.

De heer **Rutte**:
Zeker. Dat is zeker niet uniek, maar je moet op een gegeven moment wel beginnen met de operatie om je te realiseren wat dat betekent. Dit is niet eerder in Nederland op zo'n schaal gebeurd. Het is vrij uniek om zo veel huizen tegelijk te versterken terwijl mensen daar wonen. Je ziet het ook al terug in de zoektocht in '14 en '15, als er door het kabinet gezegd wordt: we gaan er dit jaar 3.000 en volgend jaar 5.000 doen. Zeven jaar terug! Waar staan we nou op? Nou, 2.500 hebben we er misschien nu echt gedaan. 6.000 van de 26.000, waarvan een deel veilig is verklaard. Mijn waarneming in alle gesprekken die ik erover heb, is, iedere keer weer: dit kost gewoon tijd, je

moet het heel solide doen. Ik denk zelf dat we nu heel veel nieuwe informatie hebben met elkaar en ook met de bewoners samen. Je moet het ook met hen samen doen en met de dorpen en de steden. Zo'n dorpenaanpak lijkt verstandig. Bernard Wientjes is bezig om dat nu verder uit te werken met de dorpen zelf. Het is ook heel belangrijk dat je dat met de bewoners doet.

De heer **Kwint** (SP):
Ik wil met u door naar een moment waar u het zelf al over had: 22 mei 2019, de beving bij Westerwijtwerd. 3,4 op de schaal van Richter. De zwaarste beving sinds Zeerijp. Wat betekende deze beving voor de discussie over de afbouw van de gaswinning in Groningen?

De heer **Rutte**:
Dat heeft toen geleid -- ik moet heel eventjes heel precies terugkijken -- tot versneld naar 12 gaan, zeg ik even uit mijn hoofd. Ik pak even mijn aantekeningen erbij. Ja, dan komt het SodM en dat zegt: je moet versneld, eigenlijk al vanaf volgend gasjaar, naar 12 bcm of minder. Dan krijgen we ook de discussie over Norg. Dat is de berging die nodig is om dat mogelijk te maken. Dus we gaan eigenlijk versneld … Dat zie je door het hele dossier heen, dat we vanaf 2016 iedere keer versnelder teruggaan naar 5, wat we aanvankelijk dachten, en sinds 2018 naar 0. We gaan daar dus naar 12.

De heer **Kwint** (SP):
In september besluit u eerder naar 0 te gaan. Dat is natuurlijk een gevolg. Als je sneller naar 12 gaat en je trekt dat door, kan je ook sneller naar 0. Dan zou je in 2022 al op 0 uitkomen in plaats van in 2030. Was u zelf nog direct betrokken bij dat besluit?

De heer **Rutte**:
Nou, ja. Ik moet zeggen dat op dat moment dit soort besluiten wat huiselijker werden zo langzamerhand, omdat we ze zo vaak kregen. Versneld terug is prima. Ik zit eens te kijken. Het is wel in de ministerraad behandeld, op 29 mei. Dus daar hebben we het in ieder geval met elkaar besproken. SodM zegt: naar 12 of minder en schakel Norg bij. Toen werd vooral de discussie: hoe ga je dat regelen met Shell en zo, dat je die berging kunt gaan gebruiken? Dat kost natuurlijk allemaal weer geld, dus daar moest ook een mandaat voor worden geregeld. Inmiddels was de winning zo snel teruggegaan dat ook bij de oliemaatschappijen de discussie ontstond:

moeten we niet überhaupt opnieuw kijken naar de financiële verhoudingen, nu we zo laag zitten?

De heer **Kwint** (SP):
Ja. Een van de redenen dat de oliemaatschappijen opnieuw in gesprek willen is, nog los van het gebruik van de gasopslag in Norg, de rekensom dat zij met een versnelde afbouw hun verdienmodel in rook zien opgaan. Zij vragen dan om een aanvulling op het Akkoord op Hoofdlijnen.

De heer **Rutte**:
Ja.

De heer **Kwint** (SP):
Hebben Shell en Exxon daarover bij u aan de bel getrokken?

De heer **Rutte**:
Dan moet ik even terugkijken, want dan zitten we echt in een andere fase van de gesprekken. Ik zie nog wel een gesprek dat ik heb met Van Beurden van Shell. 8 januari 2020 is het dan inmiddels. Daarin is het daarover gegaan. Hij zegt: wij zoeken naar een aanpassing van het Akkoord op Hoofdlijnen. Ja, dus dat is daar nog geweest. Uiteindelijk zijn die gesprekken daarover ook wel gestart, maar die hebben nog nergens toe geleid.

De heer **Kwint** (SP):
Nee. Hoe houdt u dan in uw rol enerzijds als premier richting de vakministers en anderzijds als premier richting, zoals u aangaf, het belang van de goede contacten met een aantal grote bedrijven in Nederland, zicht op zulke onderhandelingen?

De heer **Rutte**:
Dat loopt via het kabinet. Op Norg is een onderhandelingsmandaat gevraagd aan het kabinet. Uiteindelijk is dat ook gelukt voor één jaar, maar we moesten dat nog doortrekken tot en met 2027 en dat is niet gelukt. Uiteindelijk wel. Dat is dit jaar rondgekomen. Dat is afgewikkeld. Er is nog één groot probleem over en dat is precies dit punt, namelijk dat Shell en Exxon zeggen: de versnelde afbouw van die gaswinning leidt voor ons echt tot een situatie waarin we er nauwelijks aan verdienen. In het Akkoord op Hoofdlijnen zit een arbitragemogelijkheid, dus daar ligt dat nu.

De heer **Kwint** (SP):
Ja.

De heer **Rutte**:
Ik onderhandel dus ook niet zelf met Shell. Dat heb ik ook nergens gedaan. Ik hoor het en dan zijn het vervolgens natuurlijk gewoon de vakministers die het doen. Het kabinet stelt de mandaten vast. Nogmaals, ik hecht zeer aan goede relaties, van Greenpeace tot en met Shell, maar het openbaar belang, het bestuurlijk belang, is natuurlijk leidend.

De heer **Kwint** (SP):
Hoe gaat het dan? Wanneer het gaat om bijvoorbeeld Norg, dan komt men er uiteindelijk met de olies niet uit. Dat leidt tot een arbitragezaak. Is er dan nog een moment dat het terugkomt of is dat een besluit van de vakministers?

De heer **Rutte**:
Dat is wel in het kabinet terug gemeld, zag ik in de voorbereidingen. Dat is ook logisch. Die hebben dus volgens mij wel gemeld: we zijn eruit op die 90 miljoen netto. Dat is 360 miljoen bruto. Akkoord 2019/2020. Vervolgens lukt het aanvankelijk niet om eruit te komen op de rest. Dat is nu wel gelukt. In middels praten we over geloof ik 7,5 of 8 miljard.

De heer **Kwint** (SP):
Ja, 10 miljard is de laatste bijstelling bij de Miljoenennota.

De heer **Rutte**:
Op 10 miljard staat de rekening inmiddels, maar dat komt dan door de hoge gasprijzen van dit jaar. Dat is natuurlijk een unieke situatie. Dus daar zijn we vanaf, van die arbitrage. De andere arbitrage loopt nog, op de wens van Shell en Exxon om te komen tot andere verdeling. Over een herstel van de balans, zoals dat is gaan heten.

De heer **Kwint** (SP):
Ja, voor de afbouw van de gasbaten.

De heer **Rutte**:
Precies. Daar is bij gekomen -- daar refereerde Vijlbrief gisteren aan, terecht, denk ik -- een nieuwe arbitragezaak over bonnetjes van recente schade- en versterkingsgevallen.

De heer **Kwint** (SP):
De kosten van versterking die NAM op dit moment weigert te betalen.

De heer **Rutte**:
Ja. Ik zag daar gisteren Vijlbrief -- althans, ik las dat terug, want in zat gisteren in Roemenië -- stevige woorden over spreken en die snap ik.

De heer **Kwint** (SP):
Voor ons, om een beeld te krijgen van hoe dat nou gaat: wanneer Financiën en Economische Zaken bij de ministerraad terugkomen met "we komen er niet uit, we stellen arbitrage voor", is dat dan een mededeling of vindt er dan een uitgebreide gedachtewisseling over plaats?

De heer **Rutte**:
Er vindt een gedachtewisseling over plaats, maar als twee collega's met hun gezag dat helemaal hebben uitgeboord en tot de conclusie zijn gekomen "we komen er niet uit, arbitrage is onvermijdelijk", is de kans natuurlijk groot dat we dat met elkaar overnemen. Natuurlijk, er worden vragen over gesteld en er wordt over gesproken. Dat is normaal. Dit vind ik ook niet erg. Ik verwijt het Shell en Exxon niet dat we daar niet uitkomen. Van dat tweede, van februari dit jaar, denk ik: jongens, kom op. Dat vind ik gewoon niet juist.

De heer **Kwint** (SP):
Nu het toch over dat tweede gaat en over de kosten van de versterkingsoperatie, in hoeverre zijn er volgens u nu voldoende garanties dat ook wanneer de gaswinning straks beëindigd is NAM kan blijven voldoen aan haar verplichtingen op het gebied van schade en versterking?

De heer **Rutte**:
Dat zit natuurlijk in het bestaande Akkoord op Hoofdlijnen. Zij hebben garanties afgegeven en zullen na beëindiging van de winning zekerheden stellen voor kosten voor schade en versterken. Dat zit er goed in, denk ik. Er zit ook goed in dat het gas niet meer van hen is, dat ze geen claim meer hebben op het gas dat in de grond zit. Tegelijkertijd zit erin dat wij het winningsniveau bepalen en die winningsplicht opleggen. Er zit dus een goede balans in. Ik denk dat de overheid daar een fatsoenlijke deal heeft gesloten en de oliemaatschappijen er ook met opgeheven hoofd uit konden. Dit is een relatie die al 60 jaar loopt. Het was logisch dat die moest worden herzien. Ik denk dat daar een goede balans in zit.

De heer **Kwint** (SP):
Betekent die balans naar uw inschatting dat er voldoende garantie is dat ook wanneer straks de gaswinning beëindigd is, alles netjes opgeruimd wordt?

De heer **Rutte**:
Ja, dat zit in de afspraken.

De heer **Kwint** (SP):
De heer Van Beurden zei vanochtend dat hij wel graag het gesprek weer wil openen met de overheid. Hij had het over een totaaldeal.

De heer **Rutte**:
Ja, hij zei dat ook in een gesprek. Een paar maanden geleden hadden we een heel mooi gesprek met agendapunten over allerlei zaken tussen Shell en Nederland. Dat ging vooral over groene waterstof. Toen heeft hij ook zo'n opmerking gemaakt, dat hij dat zou willen. Dat ligt nu echt even helemaal bij Vijlbrief. Die moet er echt over nadenken en ermee naar het kabinet komen. Dus dat laat ik even bij hem, maar op enig moment zal dat mogelijk moeten worden hernomen.

De heer **Kwint** (SP):
Had het kabinet op dat moment scherp dat mede door de wens om de gaswinning dan versneld af te bouwen een situatie zou ontstaan waarin Shell en Exxon zich weer de vrijheid permitteerden om een claim in te dienen op dat niet-gewonnen gas?

De heer **Rutte**:
Voor zover ik het weet, maar dan zou ik het moeten navragen … Mijn informatie is dat die claim is opgegeven.

De heer **Kwint** (SP):
Het specifieke niet-gewonnen gas door sneller af te bouwen. Je hebt natuurlijk het niet-gewonnen gas dat in de grond blijft zitten op het moment dat het gasveld sluit.

De heer **Rutte**:
Dat weet ik niet. Dat is een goede vraag, maar dat weet ik echt niet. Nee. Nee.

De heer **Kwint** (SP):
Oké. Dank u wel.

De **voorzitter**:
We zijn alweer vijf kwartier bezig. Verhoren duren best lang en kosten concentratie, dus het lijkt me goed om nog één keer te schorsen. Een kwartier.

De heer **Rutte**:
Dank. Tot zo.

De vergadering wordt van 17.31 uur tot 17.45 uur geschorst.

De **voorzitter**:
We gaan weer verder. Ik geef het woord aan mevrouw Van der Graaf.

De heer **Rutte**:
Misschien nog één klein puntje nog weer. Heel klein.

De **voorzitter**:
Ja.

Minister **Rutte**:
U vroeg naar die overgang van het versterken naar Binnenlandse Zaken. Daar moet natuurlijk wel een formeel besluit over genomen worden. Ik heb het nog even nagekeken. In oktober is dat gebeurd. Dat moet ik dan tekenen et cetera. Daar had u dus gelijk in. Ik dacht "dat is zo geleidelijk aan gebeurd en toen liep dat wel", maar er is natuurlijk ook nog een formeel moment geweest van een KB waarin dat gebeurd is.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Zeker. Dat was eind oktober.

De heer **Rutte**:
Ja, precies.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Dat hebben we al even aan de orde gehad.

Minister **Rutte**:
Ja, maar ik had dat even niet scherp.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Op 6 november 2020 wordt er een nieuw bestuursakkoord afgesloten met de

Groningse overheden, dit keer met een omvang van 1,5 miljard euro. Met dat derde bestuursakkoord in uw tijd als minister-president komt er voor het eerst substantieel geld beschikbaar voor mensen die direct of indirect schade ondervinden van de gaswinning. In hoeverre is overwogen om eerder zo'n gebaar te maken?

De heer **Rutte**:
Het zit hier natuurlijk in. Volgens mij niet. Ik denk dat het echt hier voor het eerst in die mate naar voren komt. Alles was gericht op schadeherstel en versterken en hier is het natuurlijk … Ik zit even te denken of er niet nog één regeling geweest is daarvoor, maar daar ben ik te onzeker over om die te noemen. Nee, volgens mij is dit inderdaad de eerste keer. Daar is eigenlijk eerder niet over gesproken.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Er is al wel eerder, vanaf het jaar 2013, opgeroepen om een groot gebaar te maken naar de regio. Waarom duurt het zo lang? Waarom wordt pas in 2020 zo'n gebaar gemaakt dat voor inwoners daadwerkelijk voelbaar is?

De heer **Rutte**:
Het is wel een beperkt gebaar. Het gaat alleen om huizen die niet in de versterking zitten. Dit is niet voor de hele regio.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Reageert u eens op het feit van het grote gebaar?

De heer **Rutte**:
Daar was de gedachte bij het kabinet natuurlijk wel: we hebben de grote pakketten rondom de bestuurlijke afspraken die gemaakt zijn en daarnaast moeten we zorgen, voor de bewoners, dat de verschrikkingen van schadeherstel en versterken zo snel mogelijk in goede banen worden geleid. Daar zat de gedachte. Verder was die om te proberen om voor de regio als geheel dat economische perspectief te geven, samen met de regio. Vandaar die bestuurlijke afspraken.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Het bestuursakkoord uit 2020 bevat onder meer een tegemoetkoming van €30.000. Die is voor eigenaren van woningen die eerder al een versterkingsadvies hebben ontvangen, onder verouderde inzichten. Als zij opnieuw een advies krijgen en daaruit blijkt dat het niet meer nodig is om

dat huis te versterken, dan kunnen zij €30.000 krijgen. Dat bedrag, €30.000, komt eigenlijk wel heel bekend voor. Dat is een bedrag waar de ministerraad in diezelfde maand ook voor kiest in het kader van de zogenoemde "Catshuisregeling" voor gedupeerden van de kinderopvangtoeslag. Is dat toeval?

De heer **Rutte**:
Ik denk het wel. Dat is pas in december, dat we dat doen. Dat is na het verschijnen van het rapport van de Parlementaire ondervragingscommissie Kinderopvangtoeslag. Dus dat is pas veel later. We hebben daar heel lang over gesproken. Het was niet zo: dat is nu het vaste bedrag.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Neemt u ons eens mee? Hoe is die €30.000 dan tot stand gekomen?

De heer **Rutte**:
Dat zou ik niet kunnen zeggen. Dat weet ik niet. Die gesprekken hebben plaatsgevonden tussen Rijk en regio. Ik ben daar zelf niet bij betrokken geweest.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Er zit geen verband tussen beide?

De heer **Rutte**:
Nee, dan zou het verband moeten zijn dat we in december zeiden, bij de kinderopvangtoeslag: laten we teruggrijpen op de €30.000. Maar zo heb ik dat niet voor ogen.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Op 10 januari 2022 -- dat is de dag waarop het nieuwe kabinet wordt beëdigd -- gaat het bij de uitvoering van de onderdeel van het bestuursakkoord mis. Groningers staan massaal in de rij …

De heer **Rutte**:
Vreselijk.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
… om een beroep te doen op een subsidieregeling van €10.000 voor mensen in het aardbevingsgebied die niet in een versterkingsprogramma zitten. Staatssecretaris Vijlbrief schrijft op 14 januari aan de Kamer: "Bij de opzet van de regeling was bekend dat dit budget ontoereikend zou zijn wanneer de

regeling een grote toeloop zou kennen." Waarom heeft het kabinet daar niet eerder extra geld voor uitgetrokken, om dit te voorkomen?

De heer **Rutte**:
Dit is echt een blunder. Ik heb het ook aan de Kamer gezegd in een debat later of in het debat over de regeringsverklaring. Later is er nog een apart debat geweest over Groningen waar ik bij was. Ik schaam me echt de ogen uit de kop over wat daar gebeurd is. Laat ik het verklaren. Het is geen excuus, maar de verklaring was: je zet een bedrag neer. De verwachting was dat niet iedereen en ook niet iedereen tegelijkertijd een aanvraag zou doen en ook niet voor het volle bedrag. Dat was een assumptie, een aanname, die totaal verkeerd blijkt uit te pakken. We hebben op een gegeven moment wel die twee jaargangen samengevoegd. Er was één jaar al geweest en twee jaren zijn samengevoegd. Dat was die 220 miljoen op een totaal van 300 miljoen. Dat is even wat wij in ons hoofd hadden, van waarom dit logisch is. Als je dan de praktijk ziet, moet je gewoon vaststellen: dit was niet logisch, dit was een blunder. Ik kan het niet mooier maken.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Een blunder.

De heer **Rutte**:
Ja. Schaam me de ogen uit de kop. Het was verschrikkelijk, omdat je mensen in de rij ziet staan in Groningen. Het was ook nog op de dag dat wij op het bordes staan en mensen die zo gemaltraiteerd zijn ook nog dit meemaken. Ik vind het echt verschrikkelijk. Ik kan dat niet terugnemen, anders dan gewoon benoemen hoe ik dat voel.

De heer **Kwint** (SP):
We hebben toch nog wel wat reconstructievragen daarover. Minister Ollongren verklaart in haar verhoor dat zij en minister Wiebes in ministerraad een financieel mandaat kregen met daarin een ingeperkt, beperkt bedrag. Waarom was dat?

De heer **Rutte**:
Nogmaals, we hebben daar 300 miljoen voor uitgetrokken vanuit de gedachte dat dat genoeg zou zijn. Dat was in drie jaargangen. De eerste was geweest, die van 80. Dan bleven er twee over en die waren al samengevoegd. Achteraf is dat gewoon verkeerd. Het blijkt inmiddels nog 250 miljoen meer te kosten waarschijnlijk.

De heer **Kwint** (SP):
Nee, precies. Maar ik was benieuwd …

De heer **Rutte**:
Daar zit geen grote gedachte achter. Er is echt volgens mij oprecht geprobeerd toen door de ministers om een begroting te maken voor dat bedrag. Dat is een discussie in het kabinet, die je natuurlijk over allerlei dingen hebt, maar wel vanuit de aanname die ik net schetste, die in de praktijk natuurlijk totaal verkeerd uitpakte.

De heer **Kwint** (SP):
U zei zelf al dat er op een gegeven moment in de praktijk het een en ander wordt samengevoegd. Je ziet dat er bij de eerst tranche van die regeling veel interesse is. Dan worden er dingen samengevoegd. Is overwogen om een hoger totaalbudget beschikbaar te stellen toen die belangstelling zo groot bleek?

De heer **Rutte**:
Nee. De overtuiging was, met het samenvoegen en vanuit die drie aannames -- niet iedereen, niet iedereen voor het volle bedrag en niet iedereen op hetzelfde moment -- dat dit genoeg zou zijn, maar dat was het niet.

De heer **Kwint** (SP):
Waar was die aanname op gebaseerd? Want commissaris van de Koning Paas waarschuwt u op 21 augustus 2021 al dat er weleens een tekort aan budget zou kunnen zijn. Hij wijst er letterlijk op: met name voor de categorie E1 is het risico groot dat er onvoldoende middelen beschikbaar zijn.

De heer **Rutte**:
Ja, zeker. Dat signaal is overigens doorgegeven, ambtelijk, maar ik heb er zelf ook niet meer op geduwd daarna. Dus het is wel ambtelijk doorgegeven uit dat werkbezoek, maar ik heb er daarna niet zelf op aangedrongen: we moeten die pot verhogen. Dus we zijn daar echt op een stootblok afgestevend.

De heer **Kwint** (SP):
Dus als de vraag is "wat heeft u met die waarschuwing gedaan" is het antwoord "doorgezet naar het vakministerie".

De heer **Rutte**:
Ja, maar dat is niet genoeg. Achteraf denk ik: had ik maar gecheckt. Wat ik dan vaak doe, is even een klein aantekeningetje maken voor de eerstvolgende keer dat ik iemand zie: joh, wat heb je met die suggestie gedaan? Dat heb ik hier niet gedaan. Dus dit was echt een falen.

De heer **Kwint** (SP):
Bijna drie maanden later bent u weer in Groningen, in november.

De heer **Rutte**:
Wacht even …

De heer **Kwint** (SP):
Op 4 november 2021 onderhandelt u op het provinciehuis in Groningen.

De heer **Rutte**:
Ja, voor de formatie. Dat klopt. Precies.

De heer **Kwint** (SP):
U wordt daar wederom welkom geheten door de heer Paas. Die overhandigt u wederom een brief met een aantal bespreekpunten die voor de regio relevant zijn en daar staat opnieuw een waarschuwing in van zijn hand over deze regeling: "Als straks blijkt dat het huidige budget onvoldoende blijkt te zijn, dan is essentieel dat het Rijk deze pot opnieuw vult." En dan achteraf profetische woorden: "Een resoluut "whatever it takes" stelt gerust en voorkomt het gevoel van schaarste, waarvan mensen weer de dupe kunnen worden."

De heer **Rutte**:
Dat advies hebben wij vertraagd opgevolgd, nadat dat beschamende beeld zichtbaar werd van mensen in de rij.

De heer **Kwint** (SP):
Ja, wat mij toch de indruk geeft dat uiteindelijk niet de brief van de heer Paas de doorslag gegeven geeft, maar de rijen.

De heer **Rutte**:
Dat klopt. Dat is waar. Op die brief van Paas is niet geacteerd in de zin van dat we toen hebben gezegd "we hogen dat bedrag op", omdat er een overtuiging was dat dit voldoende was. Maar dat was het niet.

De heer **Kwint** (SP):
De brief van Paas was bedoeld als input voor de coalitieonderhandelingen. U zit dan in Groningen te onderhandelen met drie andere partijen. Wordt zo'n brief dan nog besproken tijdens die onderhandelingen?

De heer **Rutte**:
Ik moet daar even voorzichtig zijn, want ik kan natuurlijk niet het vertrouwen van mijn collega's in die onderhandelingen helemaal schaden, schenden. Ik weet niet zeker of die brief daar in die mate behandeld is, maar wat ik wel zeker weet, is dat we een deel van de eerste dag eigenlijk helemaal besteed hebben aan aardgaswinning, aan Groningen, en de gevolgen. Volgens mij is die woningverbeteringssubsidie daar niet een groot onderdeel van geweest. Dat is natuurlijk pas groot geworden na die rij.

De heer **Kwint** (SP):
Binnen het kabinet is het toen groot geworden.

De heer **Rutte**:
Nou, in heel Nederland volgens mij.

De heer **Kwint** (SP):
Ik bedoelde meer dat er daarvoor al signalen waren die het meegaven.

De heer **Rutte**:
Zeker. Hadden we daar maar eerder bedacht: we stoppen dat geld erbij. Dat is inmiddels gebeurd, maar wel later, nadat mensen in de rij stonden.

De heer **Kwint** (SP):
Voor mijn duidelijkheid: is het nou dat u niet uit de school wilt klappen over de onderhandelingen dat het niet besproken is, of is het dat u niet precies weet of het over deze regeling gegaan is?

De heer **Rutte**:
Het eerste. Die onderhandelingen zijn politieke onderhandelingen tussen partijen. Dan zou ik moeten kijken of ik dat bij een enquête allemaal moet vertellen.

De heer **Kwint** (SP):
Het is geen verschoningsgrond, kan ik u vertellen.

De heer **Rutte**:
Nee, maar ik vind het wel ingewikkeld. Daar ben ik niet als premier. Daar zit ik als partijman bij, niet als minister-president.

De heer **Kwint** (SP):
Dat maakt voor de Groningers die in de rij staan uiteindelijk heel weinig uit.

De heer **Rutte**:
Dat snap ik. Dat snap ik. Nee, luister. Wat er ook wel of niet is besproken, het is niet gebeurd, dat bedrag verhogen, en daarmee is dat vreselijke beeld ontstaan. En dat is niet alleen een beeld, maar dat zijn gewoon mensen die in de rij stonden en die al zo veel hadden meegemaakt.

De heer **Kwint** (SP):
Er zijn uiteindelijk twee waarschuwingen van de commissaris van de Koning. We vinden een memo van het ministerie van Binnenlandse Zaken terug waarin er uitdrukkelijk voor gewaarschuwd wordt. Al in april wordt erop gewezen dat een tekort reëel is, dat dat te verwachten is. Er zijn Kamervragen over gesteld. De heer Vijlbrief geeft achteraf aan: het was bekend bij de vormgeving van de regeling dat er een reëel risico was dat er een tekort zou komen. Iedereen waarschuwt u en uw kabinet.

De heer **Rutte**:
Ja, en toch gaat het fout.

De heer **Kwint** (SP):
En dat probeer ik te begrijpen.

De heer **Rutte**:
Ik kan het niet anders zeggen dan dat we die signalen niet hebben opgepakt. Er was de overtuiging dat die pot geld voldoende was.

De heer **Kwint** (SP):
Dat snap ik. Dat hebben we gezien. We proberen een laag dieper te komen, over hoe dat fout gaan.

De heer **Rutte**:
Ja, maar als iets fout gaat … Kijk, op heel veel punten waar we als kabinet over moeten besluiten, komen heel veel Kamervragen, komen heel veel maatschappelijke signalen en bijna bij elk besluit dat je neemt, zijn er wel mensen die zeggen: het is te veel, te weinig of verkeerd. Dat is altijd zo. Hier

lag naar onze overtuiging een onderbouwing onder voor waarom dat bedrag zou kloppen. Je kunt alleen maar vaststellen dat in dit geval die signalen wél klopten en dat het ongelofelijk slecht is dat we daar geen opvolging aan hebben gegeven.

De heer **Kwint** (SP):
Ja, zeker aangezien u juist in Groningen bent om daar te praten over hoe het nieuwe kabinet vorm kan geven aan het herstel van vertrouwen.

De heer **Rutte**:
Ja. Zo is het. En dit helpt niet. Integendeel. Nogmaals, bij elk besluit krijg je heel veel commentaar. Het is niet altijd zo dat je al dat commentaar onmiddellijk overneemt als waar. Je moet dat politiek en bestuurlijk blijven wegen. Hier is dat verkeerd gegaan.

De heer **Kwint** (SP):
Op basis van welke argumenten kwam u dan tot de conclusie dat het vermoedelijk wel voldoende zou zijn?

De heer **Rutte**:
Omdat ik meende dat er vanwege de onderbouwing die ik net noemde, die drie elementen waarop het bedrag gebaseerd was … Dat men daar goed naar had gekeken.

De heer **Kwint** (SP):
Dat gaat over de hoogte van het bedrag.

De heer **Rutte**:
Maar ook over hoeveel mensen er gebruik van zouden maken. Dus het was de hoogte, wanneer en niet iedereen tegelijk.

De heer **Kwint** (SP):
Maar uit de eerste tranche was al bekend dat er een forse toeloop was.

De heer **Rutte**:
Ja. Daarom zijn die twee tranches samengevoegd. De overtuiging was dus op dat moment dat dat genoeg was.

De heer **Kwint** (SP):
Uiteindelijk wordt dan binnen een week alsnog 250 miljoen extra vrijgemaakt.

De heer **Rutte**:
Ja, dat was wel het minste dat we konden doen.

De heer **Kwint** (SP):
Is ook overwogen om dat bedrag vooraf als onderdeel van het coalitieakkoord aan te kondigen?

De heer **Rutte**:
Volgens mij niet. Nee, maar dat moet ik echt ook even bij de coalitieonderhandelingen laten. Volgens mij niet. Bovendien zou het gek zijn. Heel eerlijk, maar dan moet ik even met mijn VVD-pet op praten. Ik zou het ook een beetje onkies vinden om te zeggen: nou gaan we in het kader van de coalitieonderhandelingen een bedrag aankondigen van een kabinet dat überhaupt pas op die dag aantreedt en überhaupt niks kon doen. Dat moest het zittende kabinet doen en het zittende kabinet heeft het niet gedaan.

De heer **Kwint** (SP):
Ik kan me voorstellen dat er gezien de overlap tussen het zittende en het dan onderhandelende kabinet iets te regelen was geweest.

De heer **Rutte**:
Het signaal van Paas, opnieuw, in november had natuurlijk aanleiding moeten zijn om te zeggen: dit is niet een signaal zoals je dat vaker krijgt, dat je weegt en niet altijd overneemt, maar dit signaal komt nu zo indringend door … Blijkbaar heeft u ook nog iets van BZK gevonden, al eerder.

De heer **Kwint** (SP):
Van april al.

De heer **Rutte**:
Ja. Ik weet niet zeker of ik dat ken. Deze twee ken ik sowieso wel en die hadden alle aanleiding moeten zijn om te zeggen: we gaan dat bedrag verhogen.

De heer **Kwint** (SP):
Minister Hoekstra zei in zijn verhoor dat wanneer het op de hoofdtafel had gelegen, hij dan iets gedaan zou hebben.

De heer **Rutte**:
Dat laat ik bij hem, even. Wij zitten daar als onderhandelaars. Hij is geen

minister daar. Ik vind het echt ingewikkeld om dat hier te bespreken. Het had ook niets uitgemaakt, want het was een formatie die toen al heel lang duurde. De kans was heel klein dat het kabinet er al zou zijn eind december. Dat blijkt ook wel, want wij stonden op het bordes op de dag dat het gebeurde. Dus we hadden dat als nieuw kabinet niet kunnen oplossen. Dat moest het vorige kabinet doen. Maar uw punt is volgens mij een ander. Paas geeft dat signaal twee keer: één keer bij mijn werkbezoek en dan komt het nog een keer terug. Waar je je achteraf de ogen voor uit de kop schaamt, is dat er toen geen opvolging aan is gegeven.

De heer **Kwint** (SP):
U zegt: het had niks uitgemaakt. Op het moment dat tegelijkertijd het nieuwe kabinet op het bordes staat en een deel van de provincie in de rij, had toch de aankondiging op die dag dat er voldoende budget beschikbaar zou worden gesteld er ten minste voor kunnen zorgen dat die mensen niet voor niks in de rij hadden gestaan?

De heer **Rutte**:
Ik ben dit niet met u eens, want dat … Ja, ik weet het niet. Het is toch ook raar als je als formerende partijen voor een regeling die er al is -- we waren het eens over de regeling -- zou zeggen, als een soort mooi gebaar, wat het helemaal niet is … Die regeling was er. Daar moest gewoon genoeg geld in en dat is niet gebeurd. Dan zou het gek zijn denk ik om in een formatie te zeggen: we gaan dat bedrag zitten opplussen als een soort gebaar naar Groningen. Hoezo moet Groningen dat gebaar hebben? Groningen moest gewoon krijgen wat nodig was voor die woningverbetering en dat kreeg Groningen niet. Dat was fout gegaan.

De heer **Kwint** (SP):
Op dat moment kregen ze het allebei niet. Ik kan me voorstellen dat de precieze formaliteit of het gebaar wel of niet gepast was geweest, voor de meeste mensen ondergeschikt was geweest.

De heer **Rutte**:
Maar goed, het was een paar dagen later. Zouden de mensen die in de rij hebben gestaan, gedacht hebben: o, het geeft niks dat ik in de rij stond, want inmiddels is besloten om er extra geld bij te doen?

De heer **Kwint** (SP):
Als je dan aan het eind van de dag naar huis gaat en wel wat toegekend hebt gekregen, denk ik wel dat het had uitgemaakt.

De heer **Rutte**:
Dan moet je het ook meteen uitgevoerd hebben, maar dat had het kabinet nooit kunnen doen. Het trad net aan. Dus dat moest het vorige kabinet doen. Dat moest echt het vorige kabinet doen, dat hebben wij niet gedaan en dat is fout.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
We hebben hier een aantal regionale bestuurders en oud-bestuurders verhoord: commissarissen van de Koning, gedeputeerden. Het beeld dat zij hier neerlegden in de verhoren is dat ze richting het Rijk het gevoel hadden dat ze alles moesten bevechten. Alles kostte strijd. Iedere regeling waarmee zij iets wilden regelen voor hun inwoners, alles moest bevochten worden. Wat voor verklaring heeft u daarvoor?

De heer **Rutte**:
Ik denk dat ik dat beter snap voor de eerste periode, met de zoektocht die er was om uit dat probleem te komen met zijn allen, dan voor de periode nadat we eenmaal hadden besloten om naar nul te gaan et cetera. Ik denk dat daarna die verhoudingen echt veranderd zijn. Ik herken dat wel zeker van de eerste jaren. Dat is niet omdat iemand dacht "we zijn niet bereid om", maar er was zo'n zoektocht naar: waar gaat de gaswinning naartoe, wat is veilig, hoe kan je versterken en schadeherstel … Die zoektocht heeft gewoon geleid tot moeizame verhoudingen. Naar mijn beste overtuiging is dat een stuk verbeterd vanaf de periode dat het nieuwe schadeprotocol er was en we hadden besloten om naar nul te gaan. In mijn contacten in Groningen merkte ik dat ook. Er is gewoon een verandering. Maar zeker in de eerste periode … Dat verklaar ik uit de gezamenlijke … Er was niemand in het kabinet die zei "we gaan dit hier goedkoop zitten doen" of "we willen niet met Groningen tot zaken komen". Het was uiterste complex.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Uit de verhoren krijgen we niet de indruk dat het nu een stuk beter is. De regio heeft nog steeds het gevoel dat ze overal strijd voor moeten leveren.

De heer **Rutte**:
Dan zullen we opnieuw met de regio in gesprek moeten, want dat wil ik niet.

Ik zelf merk toch een verandering in toon, ook omdat het bij het kabinet geen overwegingen zijn van financiële aard om te doen wat nodig is. Het is ieder keer zoeken naar: hoe doe je het zo goed mogelijk? Er zijn natuurlijk ook heel veel discussies met de regio die ook echt wel gaan over wat wel werkt en wat niet, zoals waar ik het net over had met de heer Kwint: ga je risicogericht versterken of ga je gebiedsgericht versterken? Dat soort vraagstukken. Daar zijn natuurlijk ook wel gewoon reële, inhoudelijke discussies over. Het is niet zo dat als de regio iets wil, we dat dan meteen doen. Daar is een gesprek over. Ik denk dat het gemiddeld genomen -- dat is mijn waarneming -- de laatste jaren in een ander kleurbad ligt.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Als we het dan hebben over schades: 220.000 schademeldingen tot nu toe. Vindt u dat acceptabel?

De heer **Rutte**:
Nee. Dat is natuurlijk het gevolg van de aardgaswinning. Dat is verschrikkelijk. Ik kan alleen maar zeggen dat op schademeldingen tenminste het grootste deel nu snel wordt afgewikkeld, maar er zitten er ook nog 1.300, zeg ik uit mijn hoofd, die al heel lang wachten. Het grootste deel daarvan wordt nu gelukkig snel afgewikkeld. Mijn grootste zorg op dit moment zit, zeg ik u eerlijk, op het versterken, hoe je dat kunt versnellen, en op dat stuk op schade dat er al langer ligt. Ik denk dat de hoofdroute daar nu goed gaat, maar er liggen er zo'n 1.300 al langer. Het aantal schademeldingen heeft natuurlijk te maken met het feit dat de aardgaswinning, zoals ik eerder zei, van iets moois in een nachtmerrie is geëindigd.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Zeker. Maar de vraag die ik stelde, is: vindt u dat acceptabel?

De heer **Rutte**:
Nee, natuurlijk niet. Anders zouden we toch de aardgaswinning niet stoppen? Het is voor niemand acceptabel. Het zijn er sinds Huizinge een factor tig meer dan voor Huizinge, in de eerste 60 jaar.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Zeker. 220.000.

De heer **Rutte**:
Ja. Nee, natuurlijk niet. Daarom hebben we deze enquête ook, denk ik, om met elkaar te praten over wat daar fout is gegaan en wat je daarvan kunt leren.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Ik neem u even mee in die schadeafhandeling. Begin 2015 neemt de Tweede Kamer een amendement aan over de introductie van het zogenoemde "bewijsvermoeden". Daardoor hoeven bewoners niet meer zelf aan te tonen dat schade door gaswinning is veroorzaakt. De bewijslast ligt bij NAM, die aan moet tonen dat de schade een andere oorzaak heeft dan gaswinning. Op Algemene Zaken is bekend dat Shell hier fel tegenstander van is. Hoe woog u de mogelijke gevolgen voor Shell en andere bedrijven van de introductie van het bewijsvermoeden af tegen de gevolgen voor de bewoners?

De heer **Rutte**:
Niet voor Shell. Ik weet dat ze er bezorgd over waren. Ik geloof dat Van Beurden dat vandaag ook verklaarde. Daar neem ik kennis van. Ik was zelf bezorgd hierover omdat ik het te generiek vond. Daarom heeft het kabinet ook advies gevraagd aan de Raad van State. Uiteindelijk hebben we het advies van de Raad van State opgevolgd, waardoor het zich nu beperkt tot de situatie in Groningen. Maar hij was voor mij te breed en dat zou echt gevolgen hebben gehad, vind ik, die voor onze economie schadelijk konden zijn. Je moest het voor Groningen oplossen. Het was niet nodig om dit ook voor Limburg nu op te lossen op een manier die zou leiden tot echt een groot probleem voor ons vestigingsklimaat.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
We zien terug in die notitie van AZ dat Shell dreigde niet langer mee te werken aan de versimpeling van de procedure voor schade.

De heer **Rutte**:
Ja, prima. Daar neem ik dan kennis van. Nogmaals, we willen de relaties goed houden, maar de besluiten nemen we met het openbaar belang in acht. Ik had zelf een zorg hierbij en ik niet alleen.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Dit heeft geen rol gespeeld bij de afwegingen?

De heer **Rutte**:
Nee, voor mij niet. Voor mij nul, echt nul. Voor mij heeft echt een rol gespeeld dat ik zelf bezorgd was over wat dit zou doen voor het vestigingsklimaat. De Raad van State geeft ons ook gelijk. Die zegt: het kan, maar dan moet je 'm wel inperken en geclausuleerd vormgeven. Volgens mij hebben we dat gedaan en daarmee doet hij wat hij moet doen voor de aardbevingsschade zonder dat het die grote gevolgen had waar ik bezorgd over was voor ons vestigingsklimaat.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
In 2018 besluit het kabinet om de schadeafhandeling publiekrechtelijk te maken. De overheid keert de schadevergoeding uit en verhaalt de kosten op NAM, die aansprakelijk blijft voor de schade.

De heer **Rutte**:
Ja.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Die verandering betekent ook het einde van de Arbiter Bodembeweging, die inwoners een laagdrempelige procedure bood om een conflict over schades op te lossen. In hoeverre realiseerde u zich dat burgers in het bestuursrecht moeten procederen tegenover de Staat en de landsadvocaat als ze het niet eens zijn met een besluit?

De heer **Rutte**:
Wij allemaal onvoldoende. Ik zag dat ook gisteren terug. Ik weet dat er ook een gesprek gaande is in het kabinet over hoe we dat moeten oplossen. In deze situatie is het goede dat je af bent van privaat naar privaat, dat het nu publiekrechtelijk is geregeld. Ik denk dat het heel belangrijk is, de NAM eruit. Het Centrum Veilig Wonen heeft goed werk gedaan, maar was heel nauw verbonden met NAM en werd gezien als een verlengstuk. Nu zit het bij IMG, dat ook nu in een groot tempo schadegevallen afwikkelt. Maar, precies dit punt, als je het oneens bent, sta je uiteindelijk toch weer tegenover de Staat.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Met de landsadvocaat.

De heer **Rutte**:
Ja, precies. En de Staat met alle macht die de Staat heeft. Dat is ook precies

waar Vijlbrief nu naar kijkt, naar hoe we dat kunnen oplossen. Kan je bijvoorbeeld zo'n arbiter weer terugbrengen in het proces? Dat is één variant. Hij noemde die gisteren ook, begrijp ik. Daar moeten we als kabinet nog over praten.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
In hoeverre realiseerde u zich dat deze situatie zich voor zou doen?

De heer **Rutte**:
Onvoldoende. We hebben ons dat allemaal onvoldoende gerealiseerd. De gedachte was: je moet af van die private verhouding, NAM moet eruit. Dit nadeel van het voordeel, dit grote nadeel van het voordeel dat je naar publiekrechtelijk gaat, hebben we ons niet gerealiseerd. Dat leidt tot twee effecten, namelijk dat je als burger tegenover de Staat staat met alle might and power, maar ook dat daarmee het vertrouwen … Trouwens, sorry, dat ook de kosten die het met zich meebrengt aanzienlijk zijn. Niet zozeer voor de burger, want dat kun je nog oplossen, maar dat de kosten die je maakt aan procedures enorm zijn.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Wat waren de inzichten die de minister van Justitie en Veiligheid daarbij meegaf?

De heer **Rutte**:
Dat zou ik echt in die ministerraad moeten terugkijken.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
U heeft dat nu een aantal keren aangegeven, dat u de notulen van de ministerraad daarop na zou moeten slaan. Wij gaan ervan uit dat u die heeft betrokken bij de voorbereidingen van dit verhoor. Klopt dat?

De heer **Rutte**:
Ja, zeker, maar ik kan deze niet precies meer terughalen, of daar heel specifiek op dat moment door … Dat zal dan op dat moment geweest zijn … Stef Blok, denk ik op dat moment, wat hij daarover gezegd heeft.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
U kunt zich daarover op dit moment niet iets herinneren wat u ons mee kunt geven?

De heer **Rutte**:
Nee, nee, nee.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
We zien dat de schadeafhandeling, ook al is het ondergebracht bij een zelfstandig bestuursorgaan, publiekrechtelijk, nog steeds plaatsvindt langs de lijnen van de aansprakelijkheid van de NAM. Waarom is daarvoor gekozen?

De heer **Rutte**:
Omdat wij het belangrijk vinden dat Shell en NAM blijven betalen. Dat zit ook in het Akkoord op Hoofdlijnen. Vandaar dat we het zo gedaan hebben, maar wel op een manier dat ze op afstand staan en de individuele Groninger daar niks mee te maken heeft.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
In hoeverre heeft het kabinet dan werk gemaakt van een toegankelijke bezwaar- en beroepsprocedure?

De heer **Rutte**:
Ik was zelf onder andere op bezoek bij de voorganger van het IMG begin maart. Ik vond dat dat heel erg goed was opgezet. Het leek me ook iets wat heel snel kon gaan. In combinatie met de versnellingsregeling uit 2019 gaat het nu ook gelukkig veel sneller, maar precies dit probleem ligt er nog wel: dat je als individuele burger nog steeds te maken kunt krijgen met de Staat. Dat betekent dus ook dat in de totale kosten van de operatie een deel, een behoorlijk deel, naar dat soort dingen gaat.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Over schadeafhandeling wordt vaak gezegd -- u heeft dat ook weleens aangegeven -- dat het allemaal ruimhartig moet. In het verhoor met de heer Kortmann van het Instituut Mijnbouwschade Groningen, dat die schadeafhandeling doet, kwam aan de orde dat je op het moment dat je het vormgeeft langs de aansprakelijkheid van de NAM eigenlijk helemaal niet ruimhartig kunt zijn.

De heer **Rutte**:
Ik zag dat hij dat zei en ik denk dat dat iets is waar wij als kabinet naar moeten kijken. Ik heb dat van hem nooit zo gehoord. Ik ging ervan uit, ook met die regeling die gemaakt is na de versnellingsregeling in 2019 en het

versneld afwikkelen van zaken, dat NAM in staat is om daar geen invloed op uit te oefenen en dat het echt aan IMG is om daar besluiten over te nemen. Hij zegt: ik voel me daar toch nog steeds door beperkt. Dat is echt iets waar ik met het kabinet naar moet kijken.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Niet alleen beperkt. Hij zegt: ik heb daar gewoon de bevoegdheid niet voor en dat heb ik ook al neergelegd bij het kabinet.

De heer **Rutte**:
Ja, dan niet bij mij. Maar dat maakt helemaal niet uit. Ik ben ook het kabinet. Daar moeten we als kabinet gewoon wat mee. Wat Vijlbrief natuurlijk aan het doen is, is helemaal opnieuw kijken naar die hele schadeafwikkeling: wat kun je verder versnellen en kan misschien die arbiter terug of iets anders, waardoor je niet tegenover de landsadvocaat staat? Ook dit aspect is voor mij heel wezenlijk. Dat moet gewoon snel.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Wat we zien bij de schadeafhandeling, is dat er eigenlijk continu discussie is over de begrenzing van het aardbevingsgebied. Wanneer kunnen schadeclaims nou worden gehonoreerd? We zien dat daar steeds grenzen zijn. Die worden contouren genoemd, effectgebieden. Er zijn grenzen aan de schades. Dat gebeurt nog steeds, ook nu nog. Waarom?

De heer **Rutte**:
Helemaal te vermijden is dat niet.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Wat u heeft u eraan gedaan om daar iets anders in te bewerkstelligen?

De heer **Rutte**:
In de kabinetsvergadering hebben we het daar natuurlijk over gehad. Die zit ik voor, dus daar ben ik bij. Ik vind het wel logisch dat je ook met elkaar kijkt: waar zitten ongeveer die contouren? Dat is niet te vermijden, omdat je ook wilt voorkomen dat er schades worden gemeld uit gebieden waar het echt niet waarschijnlijk is dat die door aardbevingen komen. Maar dat moet op een manier waarop je daar natuurlijk niet te zuinig in bent. We hebben dus een aantal keren aanpassingen gedaan in hoe ver dat gebied reikt waar ook de schaderegeling bereik op heeft. Daar heeft IMG zelf natuurlijk ook in geadviseerd.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
U heeft een aantal keren werkbezoeken gebracht aan de regio. U gaf er blijk van dat u daar hoorde over hoe het dan ging met die schadeafhandeling. Heeft u ook weleens werkbezoeken gebracht aan mensen op plekken die net buiten die contouren lagen, om daar beter zicht te krijgen?

De heer **Rutte**:
Nee, dat heb ik niet gedaan. Dat heb ik niet gedaan. Het is een goede suggestie, maar dat heb ik niet gedaan. Nee, die werkbezoeken waren allemaal in het gebied. Ik heb in gesprekken wel daarover gehoord. Ik had bijvoorbeeld na mijn bezoek aan Appingedam op kantoor een gesprek met de belangenorganisaties. Toen kwam dat wel aan de orde. Het is ook aan de orde geweest bij een diner dat ik had bij een werkbezoek in 2018 of 2019. Daar waren ook mensen uit de regio aanwezig. Zij vroegen aandacht voor deze discussie en voor die over de funderingen. Dat is ook zo'n discussie die steeds terugkwam. In die zin ben ik mij daar dus van bewust. Het is natuurlijk iedere keer ook weer zoeken, met de regio samen, waar je de contouren trekt. Daarbij proberen we inderdaad: zo ruimhartig mogelijk.

De heer **Kwint** (SP):
We hebben hier ook de heer Max van den Berg verhoord, de oud-commissaris van de Koningin. Hij zei tijdens zijn openbaar verhoor dat hij al in 2014 aan u vroeg om "regie te nemen". Zo noemde hij het zelf. Hij vroeg u dat omdat de gevolgen van de gaswinning zo veel mensen raakten en die één portefeuille overstegen. U antwoordde hem toen dat dat toch echt de taak van de minister van Economische Zaken was. In hoeverre liet u in al die jaren dit dossier inderdaad vooral aan de minister van Economische Zaken?

De heer **Rutte**:
Voor alles geldt dat er een vakminister verantwoordelijk is, maar ik ben als premier natuurlijk betrokken, zeker bij de grotere onderwerpen. Daarbij heb ik sowieso twee rollen. Ik heb in de eerste plaats een coördinerende rol. Ik zit zelf alle overleggen van het kabinet voor als ik er ben. Dat geldt ook voor de bewindsliedenoverleggen. Ik bel, ik laat me informeren, ik ga op werkbezoek. Ambtelijk houdt AZ mij natuurlijk helemaal op de hoogte. Daarnaast ga ik, op momenten dat het nodig is, meeduwen en meesturen, soms een tikje hinderlijk. Dat is de meer sturende rol. Daarbij neem ik het dossier niet over, want dan moet ik naar Economische Zaken verhuizen, met alle mensen daar die werken aan dat aardbevingsgebied. Dat gaat niet.

Op een aantal momenten in dat hele proces heb ik natuurlijk gedaan wat er in die tweede rol zit. Toen ben ik me er wel degelijk ook meer sturend mee gaan bemoeien. Bij het schadeprotocol hebben we een paar van die voorbeelden gehad, in 2017 en 2018, maar ook bij de versterking begin 2020. Dat zijn voorbeelden waarbij ik dan die tweede rol op me nam. Dat gebeurde niet altijd tot blijdschap van de betrokken ministers, maar goed, dan probeer je een toon te vinden waarbij het werkt. Dat doe ik niet om de minister te wantrouwen, want die doet vreselijk zijn best. Maar juist doordat ik me ermee bemoei, krijg ik misschien informatie waardoor ik dan weer mee kan helpen het probleem op te lossen, in de regio of door te telefoneren. Zo probeer ik de knoop er dan uit te trekken, als die is ontstaan. Tot slot heb ik natuurlijk intern een rol als er gedoe is tussen leden van het kabinet en Financiën. Dan is het in algemene zin natuurlijk ook mijn taak om te proberen dat in goede banen te leiden.

De heer **Kwint** (SP):
Kunt u dat voor mij iets concreter maken? U noemt een paar momenten: één rondom schade en één rondom versterking. En u noemde "discussies over geld", om het maar even huiselijk samen te vatten. Wat betekent dat dan?

De heer **Rutte**:
Ik heb niet een goed voorbeeld rondom geld, want ik moet zeggen dat ik niet heb gemerkt dat het probleem bij Financiën zat. Er is niet gezegd dat men bijvoorbeeld geen geld wilde vrijmaken voor die afspraken met de regio, of wat dan ook. Dat is niet het geval. Het is wel zo dat ik, ook vrij recent nog weleens, even check: joh, hoe loopt het, ook met Financiën, en kan ik helpen of kan AZ helpen? Dat gaat eigenlijk redelijk goed.

De twee grote operatie die liepen naast het naar nul gaan, waren de operaties rondom schade en versterken. We hebben het uitgebreid gehad over de schadeafhandeling. Daarbij waren er natuurlijk bepaalde momenten, bijvoorbeeld in 2017 met het schadefonds en het schadeprotocol. Ik wijs ook op het moment begin 2018, na de aardbeving in Zeerijp. Wat is er nou voor nodig om er eind januari uit te zijn? Het was soms behulpzaam en soms minder behulpzaam.

De heer **Kwint** (SP):
Ik probeer duidelijk te krijgen op welke manier ... Wat gebeurt er dan? U heeft namelijk volgens mij in deze context alleen het voorbeeld genoemd waarbij u per ongeluk iets zei in de krant dat u liever niet had gezegd.

De heer **Rutte**:
Wat ik dan doe? Een aantal keren heb ik een extra bewindsliedenoverleg georganiseerd. Dat zie je ook in de agenda's terug. Je gaat dan met de meest betrokken ministers eens even bij elkaar zitten: doen we hier de goede dingen en doen we de dingen goed? Uiteraard sta ik dan ook veel meer in telefonisch contact met de betrokkenen. Als we vergaderingen hebben, praat ik daarover met zo iemand. Op die manier probeer ik te achterhalen: wat kan ík doen? Ik ben niet de baas van het kabinet, maar wel de voorzitter. Wat kan ík doen, ook vanuit míjn contacten, om ervoor te zorgen dat de minister of de staatssecretaris in zo'n positie geholpen wordt? In 2019 speelde dat bijvoorbeeld bij de vraag: hoe gaan we nu die versterking versnellen? Daar hebben we toen in het begin van het jaar heel veel ... nou ja, een aantal overleggen over gehad. Er is veel telefonisch contact geweest. Ik vond het namelijk gewoon van groot belang dat we, nadat we een aantal dingen voor elkaar hadden gekregen op het vlak van schadeherstel, ook op het vlak van versterken meer tempo zouden gaan maken.

De heer **Kwint** (SP):
U vindt dat dan van groot belang. Er vindt dan meer bestuurlijk overleg plaats. U stelt de vraag: oké, wat kan ik doen om te helpen? Wat komt er dan als antwoord terug?

De heer **Rutte**:
Eén. Ik merk wel dat het soms helpt als ik er aandacht aan besteed. Ik ben niet de baas, maar wel de voorzitter. Het helpt dan soms wel bij mensen om hen te laten zeggen: o, wacht even, hier moet ik misschien zelf, in mijn prioriteitstelling, ook meer aandacht aan besteden. Dat is dus de subtiele kant van het meer sturend optreden. Praktisch kan het inderdaad zijn dat je er, door die gesprekken te hebben, achter komt dat er ergens een probleem zit dat ik niet kende en waarbij ik misschien met de oplossing kan helpen. Dat is natuurlijk mijn werk. Ik heb iedere week wel twee of drie onderwerpen waarbij ik voor die week of die maand voor mezelf vaststel: hier moeten we echt sneller, anders, beter. Ik heb dan geen kritiek op de bewindslieden, maar ik moet dan wel even zorgen dat het ook daar hoog op de agenda staat. Ik moet er dan ook voor zorgen dat ik er contact heb en dat ik achterhaal waar dingen niet goed gaan. Maar daarmee neem je niet de regie over. Dat gaat niet.

De heer **Kwint** (SP):
U had het zelf al over uw werkbezoek aan Appingedam in 2017.

De heer **Rutte**:
Ja.

De heer **Kwint** (SP):
U was daarvoor ook al op werkbezoek geweest in de regio, maar daarna is er een hogere regelmaat gekomen.

De heer **Rutte**:
Ja precies, vanaf 2017 ging ik heel regelmatig op werkbezoek.

De heer **Kwint** (SP):
Wat is u daar nou het meest van bijgebleven?

De heer **Rutte**:
Ik heb dat net al even genoemd: gewoon die gesprekken op straat eerst. Nogmaals, ik kom er misschien later op terug, maar dit was een moment waarop het binnenkwam. Ik kan het niet anders omschrijven dan dat je in je buik en in je hart voelt wat er gebeurt. Dat begreep je eerder in je hoofd wel, maar het wordt anders met de indringendheid van die gesprekken daar op straat.

En het tweede wat me is bijgebleven, is de enorme complexiteit van die versterking. Daar hebben we het ook eerder over gehad. Ik heb gesprekken binnen gehad met het team van de mensen die dat hele proces ter plekke en in de regio begeleiden. Dat zijn echt fantastische mensen. Zij zijn daar allemaal met heel veel energie bezig om dat in goede banen te leiden, maar zij hebben ook wel met heel veel tegenslag te maken. Ik kan voor hen alleen maar het grootste respect hebben, en trouwens ook voor Alders zelf. Maar je ziet daar dus hoe enorm complex het is.

De heer **Kwint** (SP):
Lukt het dan om uit zo'n bezoek iets mee te nemen dat aansluit bij die aanjagende functie die u dan in het kabinet op u neemt? Lukt het om naar aanleiding hiervan iets beter of sneller of anders te laten gaan?

De heer **Rutte**:
Dit was het schadefonds. Heel concreet is hieruit gekomen dat ik mij toen met het schadefonds ben gaan bemoeien, in een aantal overleggen en

contacten. Daarbij heb ik gekeken of het schadefonds een versnelling zou kunnen brengen in het vinden van een alternatief voor het schadeprotocol.

De heer **Kwint** (SP):
Is het tijdens die werkbezoeken ook gelukt om een levendiger beeld te krijgen van wat dit achter de voordeur doet bij mensen?

De heer **Rutte**:
Precies, dat is het dus! U heeft exact het punt. Dat gebeurde in die gesprekken op straat. Daarna heb ik tijdens al die werkbezoeken gesprekken met bestuurders en weer daarna heb ik gesprekken met bewoners. Dat probeer ik meestal een beetje buiten de camera's om te doen, maar als een bewoner er geen bezwaar tegen heeft, mag de pers mee. Niet iedereen stelt dat echter op prijs. Dan ben je in een boerderij of in een huis. Dat is echt ... ja. Het is niet áltijd verschrikkelijk, want er gaan ook wel een paar dingen wél goed, maar in de meeste gevallen zie je gewoon de angst die mensen hebben en de enorme zorg. Ze maken zich er inderdaad letterlijk zorgen over of de kinderkamer wel veilig is. Dat loopt tot en met angst dat het huis zal instorten. Dit roept stress op bij mensen. Het gaat er soms slecht door in het huwelijk. Mensen krijgen psychische problemen. Het gaat om kinderen.

Misschien mag ik een tweede voorbeeld noemen. Ik was 1 juni weer in Groningen. Ik heb toen met de makers van de film Barst?! gesproken. Dat zijn kinderen, jongeren ...

De heer **Kwint** (SP):
Ja, wij hebben ze ook gesproken.

De heer **Rutte**:
Het ongelofelijk indringende van die film is dat het eigenlijk een vrolijke film is. Het is een vrolijke film. Die kinderen vertellen wat die aardbevingen met hen doen, maar dat doen ze op een manier waardoor het werkelijk keihard bij je binnenkomt. Je denkt namelijk: wacht even, dit is helemaal geen vrolijke film. Ik heb daarna met die jongeren gesproken over wat het met hen doet. Wat je dan hoort, is gewoon echt verschrikkelijk. Het is gewoon verschrikkelijk hoe jonge mensen in Nederland in angst opgroeien, en ook thuis zien dat hun ouders bang zijn et cetera. Ik weet niet of die film nu ergens staat op een YouTube-kanaal of zo. Hij heet Barst?! Alsjeblieft, kijk ernaar.

De heer **Kwint** (SP):
De film is terug te vinden.

De heer **Rutte**:
Je denkt eerst: hé, wat een vrolijke jonge mensen. Maar ineens denk je: nee ... Ik wist het natuurlijk wel, want ik wist wat het onderwerp was. Je wordt tijdens het kijken naar die film langzaam gezogen in wat die aardbevingen met hun levens doen. Die psychische gevolgen zijn voor heel veel mensen enorm.

De heer **Kwint** (SP):
Daar heb ik straks ook nog wel een vraag over. Tijdens datzelfde werkbezoek aan Appingedam zegt u dat u een einde wilt maken aan de bestuurlijke spaghetti die is ontstaan door de samenloop van organisaties, de regelingen, veranderingen, contouren en noem het allemaal maar op.

De heer **Rutte**:
Dat klopt.

De heer **Kwint** (SP):
De Nationale ombudsman constateert in 2021 dat de bestuurlijke spaghetti de afgelopen vijf jaar juist is toegenomen.

De heer **Rutte**:
Ja, goed. Vanaf dat moment in 2017 hebben we eerst geprobeerd om de NAM helemaal uit de schadehersteloperatie te krijgen, en vervolgens ook uit de operatie voor versterking. Die taken hebben we uiteindelijk belegd bij twee instituten, die dus ook vergaande bevoegdheden hebben om hun werk te doen. Ik had het net met mevrouw Van der Graaf of met u over een paar zaken waar dat dan tóch nog niet genoeg is. Het moet dus verder worden opgepakt, maar ik denk wel dat hiermee de complexiteit een stuk minder is geworden. Er werden rekeningen heen en weer gestuurd, via NAM, het ministerie van EZK, terug naar de NAM en weer terug naar degene die iets moet. Dat is nu echt wel een heel stuk simpeler. Dit is natuurlijk verder versimpeld door dat vaste bedrag voor de schadeafwikkeling voor mensen die daar gebruik van willen maken.

De heer **Kwint** (SP):
Dat rapport van de Ombudsman is nog maar een jaar oud.

De heer **Rutte**:
Ja, dus blijkbaar is het niet genoeg. Ik merk zelf tijdens mijn bezoeken aan het gebied dat ik nu in ieder geval veel minder hoor over de invloed van NAM. En de complexiteit zit toch wel vooral op versterken, maar dan minder op de structuur dan op het versterken zelf. Ik merk in de gesprekken nu minder dat daar de structuur het probleem is.

De heer **Kwint** (SP):
We hebben in verhoren met gedupeerden hier gehoord dat zij nog steeds zien dat er sprake is van onnodige juridisering en van bureaucratie. De Rekenkamer wijst ook op de hoge uitvoeringskosten van een hoop van de initiatieven die uiteindelijk vormgegeven zijn.

De heer **Rutte**:
Ja. Zit dat ook niet deels in de juridificering waar we het net over hadden?

De heer **Kwint** (SP):
Deels, ja.

De heer **Rutte**:
Dat erken ik onmiddellijk. Dat gaat dus ook om de processen die ze soms tegen de Staat moeten voeren. Dat draagt natuurlijk ook bij aan de hoge uitvoeringskosten, maar het is in de eerste plaats natuurlijk voor de mensen zelf een ramp.

De heer **Kwint** (SP):
Dit kwam dus naar voren in 2017. Dan is toch mijn vraag: waarom lukt het niet om dat terug te dringen?

De heer **Rutte**:
Ik kijk daar iets anders naar. Ja, het is onvoldoende en er moet dus meer gebeuren, maar we hebben natuurlijk wel een paar hele grote stappen gezet met het uit het proces halen van NAM en het publiekrechtelijk in plaats van privaatrechtelijk maken van de afwikkeling. Daarbij is ook dat heen en weer sturen van orderopdrachten via EZK een stuk versimpeld. U heeft ongetwijfeld allemaal ook dat stroomschema gezien. Daarop staat hoe het een tijdje geleden was en hoe het nu is. Vijlbrief is nu bezig met de vraag hoe hij dat verder kan versimpelen, vooral ook op de versterkingsoperatie. Daarbij zeg je inderdaad tegen zo'n dorp: pak de regie op de versterking nou helemaal zelf. Daar is op zijn verzoek nu Bernard Wientjes mee bezig. Hij

bekijkt of dat niet een aanpak kan zijn. Dat speelt boven Loppersum in een gebied waar natuurlijk heel veel versterking moet plaatsvinden. Wellicht kan dat leiden tot een veel verdere afname van die bureaucratie. Dat is wel de zoektocht; het is niet zomaar gedaan. Dat blijkt wel.

De heer **Kwint** (SP):
Dat blijkt inderdaad.

De heer **Rutte**:
Ja.

De heer **Kwint** (SP):
We hadden het net al over de beving bij Westerwijtwerd. Naar aanleiding daarvan debatteert u op 4 juni 2019 voor het eerst met de Tweede Kamer over Groningen. De Kamer had daar al eerder om gevraagd en heeft dan ook kritiek op het feit dat u dan pas hierover met de Kamer in debat gaat. Waarom heeft dat zo lang geduurd?

De heer **Rutte**:
Dat is niet bewust gedaan of zo. Vaak sprak daar dan de vakminister. Bij de Algemene Beschouwingen is het uiteraard ook heel vaak over Groningen gegaan. Dus het is niet zo dat het niet over Groningen ging, maar de eerste keer dat ik echt aan een debat over Groningen deelnam, is inderdaad pas in 2019. Achteraf dacht ik ook: dat had ik eerder moeten doen. Ik had in ieder geval eerder moeten kijken of ik niet moest aanschuiven. Ik denk dat dat beter was geweest; dat ben ik met u eens. Ik ben het althans met de implicatie in de vraag eens.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Na de publicatie van het rapport in 2015 van de Onderzoeksraad voor Veiligheid biedt minister Kamp namens het kabinet zijn excuses aan voor de problemen in Groningen.

De heer **Rutte**:
Ja.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Hij belooft er alles aan te doen om de verbeteringen te realiseren waar de Groningers terecht om vragen. Op 14 januari 2018 biedt uzelf in het tv-programma Buitenhof namens het kabinet opnieuw excuses aan voor het feit

dat de veiligheid in Groningen lange tijd geen rol heeft gespeeld. Ook zegt u dat er door de lange kabinetsformatie nog geen protocol is voor de schadeafhandeling. U zegt: "en dat verwijt ik mijzelf". U gebruikt ook woorden als "dat spijt ons diep". Waar bood u precies excuses voor aan?

De heer **Rutte**:
Ik heb ze in 2019 herhaald. Eerlijk gezegd was het allerbelangrijkste voor mij dat te lang de veiligheid zelf geen rol heeft gespeeld in de discussie over de aardgaswinning, en dat dat eigenlijk pas na 2012, 2013 zichtbaar wordt. Ik heb er echter twee excuses aan toegevoegd, ook in 2019 bij het debat. In de eerste plaats excuses voor het feit dat wij vanaf het begin de enormiteit van het vraagstuk dat voorlag totaal hebben onderschat; we hadden het er daarnet ook over. In de tweede plaats zijn we veel te lang bezig geweest met de precisie en de juridische kant van de zaak. Ook daar hadden we het net al over, en we worstelen tot op de dag van vandaag met de vraag hoe je dat precies doet. Ik zou, als ik die excuses opnieuw moest maken, die precies zo herhalen. Ik zou er nog een vierde aan toevoegen. We hebben ons misschien te laat de enorme psychische impact gerealiseerd op iedereen, maar ook op kinderen. We realiseerden ons die denk ik al wel eerder, maar hebben er vermoedelijk te weinig met elkaar over gesproken. Dat excuus zou ik eraan toevoegen.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Wat heeft u na die eerste keer dat u excuses maakte, gedaan om het voor de mensen in Groningen beter te maken?

De heer **Rutte**:
Het was niet zo dat ik die excuses maakte en toen dingen ging doen. We waren natuurlijk bezig. Alleen, de excuses gingen over het feit dat zo lang die veiligheid geen rol speelde. We waren op dat moment, in 2018, ook bezig met de veiligheid op orde brengen. Het was niet zo dat we er op dat moment pas achter kwamen en we toen zeiden: excuses, we gaan het nu doen. We waren ermee bezig, maar ik vind dat het mijn rol ook is om het uit te spreken als er fouten zijn gemaakt. Als ik vind dat de overheid, ikzelf fouten heb gemaakt, dan moeten we dat ook uitspreken. Dat is cruciaal. Dat gebeurde in die uitzending in 2018, maar ik vind dat het nog belangrijker was dat het gebeurde bij het debat in 2019.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Het is nu tien jaar naar Huizinge. Hoe kan het nu dat het nog steeds niet duidelijk is welke huizen onveilig zijn?

De heer **Rutte**:
Dan moet ik echt teruggaan naar eerder in het verhoor. Ik vraag echt begrip voor de gigantische complexiteit. Ik zou iedereen die denkt dat het sneller kan en dat we dingen anders moeten doen, willen uitnodigen om mij dat te laten weten. Ik weet dat Vijlbrief met niets anders bezig is. Daarom is er de dorpenaanpak, daarom wordt er opnieuw gekeken naar de hele juridische kant van schadeafwikkeling. We weten natuurlijk van heel veel huizen of ze veilig zijn of niet. Dat is natuurlijk voor een heel groot deel in kaart gebracht. We weten dat er 26.000 huizen versterkt moeten worden. Vijlbrief heeft gisteren ook terecht gezegd: als huizen acute risico's hebben, gaan we die natuurlijk prioritair doen en dan gaan we niet eerst wachten tot we het hele dorp of de hele straat gaan doen.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Dit besef dat we niet weten welke huizen precies onveilig zijn, is er al best wel lang. Heeft u geprobeerd om daar verandering in te brengen, om daarover meer duidelijkheid te krijgen?

De heer **Rutte**:
Ja, met het kabinet, met elkaar als club. Dat is natuurlijk begonnen met het advies van de Mijnraad van 2018. Vervolgens is dat ook uitgewerkt in die aanpak met die groepen huizen: welke huizen eerst en welke huizen later? Ik heb dat natuurlijk met het kabinet gedaan met het vaststellen van de norm voor veiligheid, en dan specifiek gericht op de vraag: wat moet er bij een huis gebeuren? We hebben natuurlijk ook heel vaak in het kabinet gesproken over de vraag: wat betekent dat voor de veiligheid van woningen en hoe kun je dat toepassen op individuele woningen, op individuele huizen? Dat is natuurlijk ook het gesprek en dat zijn de acties die in de regio lopen.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
We zien dat het onderwerp veiligheid heel vaak wordt gebagatelliseerd als "een gevoel van veiligheid". Dat komt in de verhoren naar boven. Het onderwerp veiligheid wordt gebagatelliseerd ondanks dat mensen zich niet veilig voelen, ondanks dat er rapporten liggen, van de toezichthouder, van mensen die verstand van zaken hebben, ondanks dat bewoners te horen

krijgen dat hun huis acuut onveilig is, bijvoorbeeld na een zware beving. Dat gebeurde ook weer na de laatste beving.

De heer **Rutte**:
Ja, in Wirdum.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Hoe komt het dat dat gevoel van veiligheid zo wordt gebagatelliseerd?

De heer **Rutte**:
Het wordt in mijn waarneming in ieder geval niet door mijn collega's gebagatelliseerd, want dat zou ik verschrikkelijk vinden. Het is natuurlijk geen "gevoel van veiligheid". Ja, het is óók "een gevoel van veiligheid", maar dat komt voort uit veiligheid of onveiligheid. Als jij te horen krijgt dat jouw huis versterkt moet worden, of als er grote schade aan je woning is, dan gaat het niet om "een gevoel van veiligheid", maar dan gaat het gewoon om het vaststellen dat er een probleem is. Als er door een aardbeving, zoals nu weer in Wirdum, huizen weer met spoed moeten worden gestut, als dat zou moeten, dan gaat het niet om "een gevoel van veiligheid", maar dan gaat het direct om veiligheid. Dus als iemand dat soort teksten bezigt, dan denk ik dat wij daar met elkaar met enige stevigheid tegenin mogen gaan. Dit is natuurlijk onzin en dit mag niet. Dan is het net alsof we hier bezig zijn met een soort fakeoperatie: "ja, mensen zijn een beetje angstig en we gaan die angst wegnemen". Nee, mensen zijn terecht bezorgd. Ik heb al die barsten gezien en u kent ook al die voorbeelden. Het gaat natuurlijk heel vaak om schoorstenen. Dat zijn enorm zware objecten. Je bent als de dood dat ze door je dak naar beneden storten. Dat is toch geen "gevoel van veiligheid"? Dat gaat om veiligheid!

Daarnaast gaat het ook om de sociale veiligheid. Mensen weten gewoon dat ze hun huis uit moeten, dat ze naar een wisselwoning moeten, dat de kinderen op de fiets naar een ander dorp moeten om naar school te gaan. Ook al die dingen komen erbij, maar het begint wel gewoon met de harde veiligheid. Die wordt zo objectief mogelijk vastgesteld met die normen, en die liegen niet. Dit wordt live uitgezonden. Ik kan alleen maar tegen u zeggen: als iemand praat over "gevoel van veiligheid" ... Alsjeblieft. Hier speelt een reële angst. Dit gaat niet alleen maar om een gevoel.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Die beving bij Huizinge is nu tien jaar geleden. Wat heeft u eraan gedaan om mensen in Groningen ook veiliger te krijgen?

De heer **Rutte**:
Ik heb met het kabinet geprobeerd om ervoor te zorgen dat we op alle fronten waar dat moet gebeuren, alle kennis vergaren. Vervolgens hebben we ervoor gezorgd dat we op basis van die kennis besluiten konden nemen over aardgaswinning, over versterken, over schadeherstel. We hebben geprobeerd zo goed mogelijk de zaak in goede banen te leiden. Bij het teruggaan in de gaswinning hebben we dat denk ik, met horten en stoten, met z'n allen goed gedaan. Dat doet niet het kabinet, maar dat doet Nederland, dat doen we met z'n allen.

Versterken is een hele lange opgave geweest. Bij het overgrote deel van de gevallen gaat het daar nu gelukkig goed, behalve bij de gevallen die al lang wachten. De meeste hoofdpijn heb ik nu over het versterken, omdat we hebben gezegd dat het in 2028 klaar moet zijn. Er moeten nog 20.000 huizen versterkt worden. Dat wordt een hels karwei. Daarom moeten we nu alles aangrijpen om dat verder te versnellen. Dat is mijn taak. Ik moet dat proberen in het kabinet, met de regio, met iedereen. Ik moet naar iedereen luisteren. Ik moet ervoor zorgen dat er besluiten genomen blijven worden en dat het tempo erin wordt gehouden.

Ik vind dat het in 2017 echt fout is gegaan met het stopzetten van het schadeprotocol. Ik vind die pauzeknop in 2018 toch iets anders. Ik vind het echt heel erg dat het zo lang geduurd heeft bij dat stopzetten van het schadeprotocol in 2017.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
U zei al dat u in juni 2019 in het Kamerdebat de excuses heeft herhaald, drieledig. U voegt daar vandaag nog een vierde aan toe, namelijk over de kinderen en de psychische impact. In de Kamer gaf u aan: "Het is echt niet goed ingeschat, vanaf het begin. We hebben dat onderschat en daarvoor passen excuses." Waardoor heeft u de opgave in Groningen onderschat?

De heer **Rutte**:
We hebben die onderschat door twee punten. Ten eerste. Hoe snel kun je de gaswinning terugbrengen? Als ik nu terugkijk naar 2019, blijken we gelukkig heel snel naar die nul te zijn gegaan en bleek dat ook te kunnen. De opgave

ten aanzien van versterken en schadeherstel hebben we onderschat. Ik heb daar een paar voorbeelden van genoemd in het verhoor. Het is denk ik ook inherent aan het enorme probleem dat er ligt. Ik noem de getallen uit mijn hoofd. We hadden ideeën over de 3.000 en de 5.000 in 2015 en 2016. Er is nu aan 2.600 woningen echt iets gedaan. Je ziet gewoon in die cijfers hoe de complexiteit is onderschat. Dat is een gegeven. Als we dat toen hadden geweten en ons dat hadden gerealiseerd, dan hadden we daar ook misschien met meer gezag over kunnen spreken naar de bewoners. Hun hadden we dan kunnen zeggen: dit zijn de verwachtingen. Daar speelt natuurlijk ongetwijfeld ook een klein element mee van: we wíllen dat het sneller gaat. Je wilt niet dat je tegen mensen moet zeggen dat het langer duurt. Maar dat is niet overwegend. Overwegend is toch de onderschatting van de complexiteit.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Wat heeft u eraan gedaan om het vertrouwen van de mensen in Groningen te herstellen?

De heer **Rutte**:
Nou, dat vertrouwen is niet hersteld. Dat is -30 of -100. En het gaat voorlopig ook niet herstellen.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Dat was al vrij aan het begin zo, toen het rapport van het SodM werd gepresenteerd.

De heer **Rutte**:
Ja, maar ook in 2017 merkte ik het tijdens alle bezoeken. Het laatste wat ik nu ga vragen aan Groningen is: "vertrouw het kabinet" of "heb vertrouwen in de politiek". Die gaswinning is nu aan het verdwijnen. Wat moet ik, wat moeten we met het zittende kabinet doen? We moeten er nu met de bewoners samen alles aan doen om dat tempo in vooral de versterking te krijgen. We moeten laten zien dat we dit met z'n allen doen. Dan hoop ik dat over tijd mensen zeggen: "Oké, weet je, het ging heel lang niet goed, maar nu gaat het beter". Ik ga daar nu echter niet om vragen. We moeten het nu eerst laten zien met elkaar.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
De twee momenten waarop u die excuses aanbiedt, waren allebei vlak na

een grote beving. Januari 2018 was net na de beving bij Zeerijp en juni 2019 was net na de beving bij Westerwijtwerd. Zit daar een verband tussen?

De heer **Rutte**:
Ja, dat is ook het moment. Zeker die tweede keer was er natuurlijk het Kamerdebat. Ik zei net tegen uw collega Kwint dat ik wellicht gewoon eerder in de Kamer bij een debat over Groningen aanwezig had moeten zijn, maar het was toen de eerste keer. Ik vond het van belang om ook zelf die excuses daar te maken. En ja, dat debat vond plaats naar aanleiding van Westerwijtwerd; dat klopt.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
We zien wel vaker dat het erop lijkt dat, als er een grote beving is geweest, er ineens wél doorgepakt kan worden.

De heer **Rutte**:
Ja, ik snap dat dat zo lijkt. Huizinge was natuurlijk de eerste. Daarvoor stond het niet op de radar, dus die beving in Huizinge staat even alleen. Bij Ten Boer was het toch het SodM dat dan zegt: je moet versneld onder de 40 gaan zakken.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Ik noem het schadeprotocol.

De heer **Rutte**:
Het schadeprotocol is na Zeerijp, begin 2018. Dat liep toen echter al heel erg lang. Het is absoluut waar dat na Zeerijp het hele kabinet zoiets had van: dit moet er nu echt heel snel komen. Toen was het kabinet natuurlijk nog nieuw en nog maar een paar maanden bezig. Alle processen waren opgestart, dus het was niet zo dat er niks gebeurde. Toen realiseerde het kabinet zich echter absoluut dat dit moest versnellen. Het is niet zo dat je er de aardbevingen voor nodig hebt, maar u heeft helemaal gelijk dat er vier aardbevingen heel zichtbaar zijn en in bestuurlijke discussies steeds terugkomen. Voor de mensen in het gebied zijn overigens alle aardbevingen even erg. Die vier aardbevingen, Huizinge, Ten Boer, Zeerijp en Westerwijtwerd, hebben inderdaad natuurlijk allemaal een eigen dynamiek gehad en een eigen dynamiek gegeven in de politieke besluitvorming.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
U heeft een aantal keren gezegd dat er veel complexiteit zit in het dossier. Er

gaan grote belangen mee gepaard. We zien ook dat de commissaris van de Koning al in 2014, en misschien al wel eerder, aan de bel trekt en een duidelijker rol voorziet voor de minister-president om regie te pakken. We hadden het er net ook al over. Bent u erin geslaagd om regie te pakken?

De heer **Rutte**:
Nou ja, luister, we kunnen toch niet trots zijn op waar we nu zijn? Ik zei net al dat het terugbrengen van de gaswinning is gelukt en het versnellen van de schadeafwikkeling ook, maar dat het bij versterken niet is gelukt. Versterken is natuurlijk het grote probleem nu. Ik heb ook nu niet een toverstokje waarmee ik dat kan versnellen. We zijn op alle mogelijke manieren met de regio bezig om het te versnellen. Ik heb u al gezegd dat ik tegen het overnemen van regie ben, maar ik heb volgens mij wel laten zien op welke momenten ik vanuit mijn rolopvatting coördinerend en sturend mijn werk heb gedaan. Je kunt echter niet blij zijn met de totale uitkomst, want nogmaals, dan voerden we nu dit gesprek niet. Er moet gewoon nog heel erg veel gebeuren.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Hoe kijkt u terug op de momenten waarover u zegt: daar heb ik aangestuurd, meer regie gepakt, meer coördinatie gevonden? Hoe kijkt u daarop terug?

De heer **Rutte**:
Dan ga ik toch eerst zeggen dat ik, in het stelsel dat we hebben, geen instructies kan geven aan ministers. Dat werkt zo niet. We hebben geen presidentieel stelsel. De kanselier in Duitsland kan dat. Hij kan Richtlinien geven aan zijn ministers. Ik vind het ook goed dat we zo'n stelsel niet hebben. Ik denk dat wij de goede verhouding hebben die ook helemaal past bij Nederland, met een premier als voorzitter van de ministerraad, verantwoordelijk voor de eenheid van het kabinetsbeleid. Maar die functie hebbend, en terwijl ik de voorzitter van de ministerraad ben, realiseer ik mij zeer goed dat de dingen waar ik aandacht aan besteed, vanzelf ook belangrijker worden gevonden in de hele overheid. En dan heb ik dat te doen, of het nu gaat over MH17 of de Groningse aardbevingen. Ik ga mezelf geen rapportcijfers geven, want nogmaals: het hele Groninger dossier is verre van af en op het punt van versterken zijn we er nog lang niet. Ik heb echter mijn poging gedaan om op de momenten waarop ik dacht dat ik mij er in mijn rolopvatting meer mee moest gaan bemoeien dan normaal, dat ook te doen, of het nou om versterken ging, of het schadeprotocol of het

terugbrengen van de gaswinning. En normaal ben ik al zeer nauw bij het dossier betrokken, omdat ik natuurlijk alle belangrijke vergaderingen leid en dat ook doe met een opvatting.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Welke lessen trekt u uit deze periode?

De heer **Rutte**:
Ja, ik heb daarover nagedacht, dus misschien mag ik daar iets over zeggen. Het zijn lessen voor mezelf, misschien ook lessen voor het hele dossier. Is het goed als ik daar kort iets over zeg?

Het eerste punt komt ook in het hele verhoor terug. Ik denk dat we vanuit de overheid veel meer de dilemma's moeten delen. Dat moet ik zelf ook doen. Dat zag je in het dossier terug bij de discussie over het terugbrengen van de gaswinning. Ik heb het hier steeds herhaald. Toen hebben we dat te weinig gedaan. We moesten een afweging maken tussen veiligheid, leveringszekerheid en ook een financieel aspect. Dit speelt ook bij schade en de versterkingsoperaties, waar we het ook lang over hebben gehad met elkaar. Daar speelt het dilemma tussen snelheid, juridische precisie en maatwerk. Je wilt zo veel mogelijk mensen met maatwerk helpen.

Een tweede punt wat betreft lessons learned gaat over de structuur. Daar hebben we het ook al over gehad.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Wat is dan de les die u uit dat eerste punt trekt?

De heer **Rutte**:
De les is dat je dus veel meer moet laten zien waar het dilemma zit. Ook in de contacten met de bevolking, met de bestuurders moeten we dat laten zien. Bij schadeherstel en versterken wil je snelheid. Je wilt ergens ook nog precisie, zodat mensen kunnen weten waar ze op kunnen rekenen. Er moet dus iets zijn van beroep et cetera, maar dat leidt vervolgens weer tot vraagstukken waarbij burgers tegenover de overheid komen te staan, vraagstukken die u terecht daarnet benoemde. Bovendien wil je zo veel mogelijk naar maatwerk toe gaan, en dat wil je ook nog combineren met wensen in de regio over gebiedsprocessen. Dat leidt ook weer tot extra complexiteit.

Ik denk dat als je in zo'n situatie die dilemma's veel explicieter maakt, je veel meer met elkaar kunt spreken over vragen als: vinden we deze wensen allemaal even belangrijk? Of kun je bijvoorbeeld maatwerk loslaten? De typologiebenadering is er, als voorbeeld, later ingekomen. En hoe zit het met juridische precisie? Je ziet dat dat principe met die vaste bedragen ook al voor een stuk is losgelaten. We hebben het er verder al over gehad hoe je ervoor kunt zorgen dat burgers niet tegenover de overheid komen te staan. Als je deze dingen niet expliciet maakt, blijft dat onderliggend in zo'n proces zitten, zonder dat je op dat moment met elkaar het besluit neemt: nee, sorry, dit gaat nu vóór dat. Die dilemma's heb je dus ook expliciet te maken omdat het geen processen zijn waar je je op kunt voorbereiden. Zo'n aardbevingssituatie en alles wat erachter wegkomt, is nieuw voor iedereen. En dus moet je ook, omdat het nieuw is, denk ik beter met elkaar delen waar dan de dilemma's zitten. Ik denk dat we dat onvoldoende hebben gedaan, waardoor dit niet altijd zichtbaar was en er dus ook niet expliciet kon worden besloten, ook in overleg met de regio, waar je de nadruk op legt.

Dat is dus één punt. Ik heb er nog een paar. Ik zal ze niet allemaal noemen. Ik heb er al een paar genoemd in het gesprek. Een ander punt dat ik echt belangrijk vind, zijn de enorme psychische gevolgen, ook voor jongeren. Ik heb de film Barst?! genoemd, en andere dingen. Ik noem ook de effecten die de aardbevingssituatie heeft op het privéleven. We weten het, het is bekend, maar hebben we er ook met elkaar aandacht voor? Zorgen we ervoor dat daar ook in de regio alle activiteiten voor zijn? Gelukkig doet men dat. Ik denk dat je niet mag onderschatten hoe belangrijk dat is. Ook al proberen we er met z'n allen voor te zorgen dat de situatie weer veilig wordt, we moeten in de gaten blijven houden dat die tussenliggende fase ongelofelijk veel angsten en zorgen met zich meebrengt.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Dank u wel.

De heer **Kwint** (SP):
U had het al een paar keer over de impact op kinderen en jongeren. Wij waren zelf ook onlangs op werkbezoek op een school. Het geeft een vrij vervreemdend beeld als je kinderen uit groep 4 en groep 5 op een doodnormale toon termen hoort gebruiken als "versterkingsproject", "batches", "wisselwoningen" en allerlei andere termen. Dat zijn dingen waar kinderen uit groep 4 en groep 5 zich niet mee bezig zouden moeten hoeven houden. Een van die kinderen vroeg ons om aan u te vragen of u weleens

kinderen uit het aardbevingsgebied spreekt. Ik krijg de indruk dat het antwoord op die vraag "ja" is. U heeft het daar vaker over gehad.

De heer **Rutte**:
Ja, heel regelmatig.

De heer **Kwint** (SP):
Zou u iets over die gesprekken kunnen vertellen?

De heer **Rutte**:
Expliciet en alleen heb ik ze op 1 juni gesproken, bij de vertoning van die film Barst?! Maar tijdens de gesprekken bij mensen thuis waren de kinderen er steeds bij. Dat maakte op mij altijd de grootste indruk, omdat dat natuurlijk zwijgzamer gaat. Juist door minder te zeggen en minder te praten, merk je wat het met kinderen doet. Ze zien de angst in de ogen van hun ouders. Ze merken soms dat er spanningen in het gezin zijn. Ze hebben zelf ook angst en vragen zich af of het huis waar ze wonen veilig is. En als ze dan tijdelijk in een container ernaast wonen, merken ze: ik heb niet meer mijn normale huis. Vaak is het ook een enorme chaos op zo'n terrein als daar de hele dag busjes af en aan rijden. Ik vind dat eerlijk gezegd nog het ergste. Daarom noemde ik dat ook net eventjes.

De heer **Kwint** (SP):
Ja. Onze ervaring is dat het niet mogelijk is om een gesprek met een kind of een jongere te voeren zonder een opdracht mee terug naar Den Haag te krijgen, waarbij ze zeggen: ga dat eens regelen.

De heer **Rutte**:
En zo hoort dat.

De heer **Kwint** (SP):
Precies. U brengt de impact hiervan zelf ook expliciet naar voren. Op welke manier gaat u dan die opdracht vormgeven om ook bij toekomstig beleid gericht op Groningen die kwetsbare positie van kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied mee te nemen?

De heer **Rutte**:
Dat is iets wat je met de regio móét doen. Dat kan het kabinet niet allemaal zelf doen; dat móét met de regio. Dat zit ook echt in de gesprekken die ik met de regio heb, maar zeker ook in de gesprekken die de minister hebben,

of die nu Hans Vijlbrief heeft. Dat is onderdeel van de gesprekken. De mensen in de regio, de ggz, de kinderpsychiatrie, iedereen die daar een rol in kan spelen, speelt die rol. Het wordt zo gevoeld dat we dit niet mogen laten gebeuren, maar daarmee bereik je niet iedereen. Mijn grootste zorg ligt niet alleen bij de kinderen die daar nu gebruik van maken. Mijn grootste angst zit eerlijk gezegd bijna nog bij de kinderen van wie we niet weten of ze het nodig hebben, omdat zij niet zelf die weg hebben gezocht. Je kunt daarbij natuurlijk ook niet meer doen dan erover praten. Wij praten er nu over, maar ook in het gebied wordt erover gesproken. En we vragen alle deskundigen en de mensen op de scholen om daarop te letten. Tegelijkertijd wil je op een school er ook voor zorgen dat het daar veilig is. Ik geef zelf les op een school. Je wilt dat het op school veilig is in die zin dat het niet alleen maar weer gaat over de problemen die de kinderen thuis hebben. Je wilt ook dat ze als ze op school zijn, gewoon even een paar uur rekenen, taal en geschiedenis doen. Dat is natuurlijk ook weer een dilemma waar je voor staat als je een school leidt. Hoeveel aandacht wil je besteden aan de problemen thuis? Maar ik weet dat, als die problemen ook maar enigszins oppoppen, daar ook echt heel veel aandacht voor is. Ik heb scholen bezocht daar.

De heer **Kwint** (SP):
De omvang van de psychische impact en de gezondheidsschade is groot en gaat ook verder dan alleen jongeren en kinderen. Sinds 2016 brengen onderzoekers van de Universiteit Groningen dat in kaart. Zij zien dat maar liefst 60% van de Groningers met schade zich uiteindelijk niet meer veilig voelt in de eigen woning. Mensen hebben soms het idee letterlijk gevangen te zitten in hun eigen huis. Ze durven niet meer naar buiten en zijn bang dat het instort. Soms zitten mensen ook figuurlijk vast aan hun huis, want wie wil het huis nou van je kopen als er scheuren in de muren zitten? Hoeveel oog hebben de partijen die betrokken zijn bij het gasdossier, de olies, het ministerie van Economische Zaken, gedurende de tijd dat u premier bent geweest, gehad voor die psychische kant van de ellende met de gaswinning?

De heer **Rutte**:
Ik weet het van Henk Kamp en Eric Wiebes. We hebben het daar natuurlijk ook over gehad, ook na bezoeken. Henk Kamp komt af en toe wel wat zakelijk over, maar ik ken weinig mensen met zo veel emotie als Henk Kamp. Eric Wiebes laat het wat meer zien. Ik heb het zelf. Ik zie het bij Hans Vijlbrief, bij Kajsa Ollongren en bij iedereen die erbij betrokken is. Dat is het probleem niet. Het probleem is dat je er vervolgens wat mee moet. Het

beste wat je ermee kunt doen, is natuurlijk het probleem zo snel mogelijk oplossen. Ik zei net al: dat versterken gaat zo traag. En daarbij loop je er weer tegenaan dat heel veel mensen dan tegen je zeggen dat ze ook de regie kwijt zijn. Dat vinden mensen ook verschrikkelijk. Het is dus niet alleen de angst dat je huis kan instorten, wat dus geen gevoel is maar een echte, terechte angst, want er is gevaar. Maar mensen zeggen dus ook op een gegeven moment dat ze niet meer het gevoel hebben dat ze zelf de regie in handen hebben, omdat er de hele dag mensen langskomen en er allemaal deftige mannen en vrouwen voor de deur staan te palaveren, terwijl er te weinig gebeurt. Ik denk dat we daar nu wel heel veel bereikt hebben om dat te doorbreken en dat het nu anders gaat, maar dat is wel wat mensen natuurlijk heel vaak hebben meegemaakt en soms nog steeds meemaken. Dat is een tweede aspect, maar ik geloof niet dat u of ik of wie dan ook die in de politiek zit, zich dit niet realiseert. Dat geldt ook voor de regionale bestuurders. Ik heb geen wethouder gesproken waar dit niet voor geldt. Het geldt voor Beukema, voor Paas, voor iedereen.

De heer **Kwint** (SP):
Mijn vraag had natuurlijk niet als strekking of bewindspersonen emoties hebben, want dat geloof ik best.

De heer **Rutte**:
Het gaat mij er ook om dat zij zich dit dus realiseren.

De heer **Kwint** (SP):
Het gaat mij ook niet alleen daarom, maar ook om de implicaties. Wat zijn de implicaties daarvan? Hoe krijgt dat dan vorm in de keuzes die gemaakt worden?

De heer **Rutte**:
Dat krijgt vorm in je wens dat je het probleem zo snel mogelijk wilt oplossen. Op momenten zaten wij echter natuurlijk ook met de handen in ons haar. Je wilde 3.000 en 5.000 ergens halverwege het vorige decennium, en je zit nu op de eerste 6.000 die zijn afgewikkeld, met daarvan een deel omdat ze veilig zijn verklaard. Dus wij worstelen ook met de enorme complexiteit, in alle oprechtheid en samen met de regio. Dat geeft natuurlijk ook af en toe onderlinge spanningen. Dat hoor ik ook terug in de vragen. Die herken ik zeker uit de eerste jaren, en misschien ook nog wel nu, maar ik denk dat ze er nu iets minder zijn. Wel is er het gevoel: hoe kunnen we dit proces versnellen? Dat is natuurlijk het belangrijkste wat je kunt doen. Ik

bedoel: ik zou ieder kind dat zich angstig voelt willen knuffelen, maar dat gaat niet. Dus wat je moet doen, is ervoor zorgen dat het probleem weggaat, en dat iedereen die daar iets van verstand van heeft, er oog voor heeft. En dan weet je nog dat je ook kinderen mist van wie je het niet weet, omdat ze er niet over praten, het niet laten zien, of omdat die school net even niet alert was.

De heer **Kwint** (SP):
In het kader van "dingen die je meeneemt" heb ik nog een vraag van een totaal andere orde. Die gaat over de rol van het Staatstoezicht op de Mijnen. SodM heeft natuurlijk in 2012 op een vrij pregnante manier aan de bel getrokken.

De heer **Rutte**:
Ja.

De heer **Kwint** (SP):
Sindsdien heeft SodM allerlei adviezen gegeven. Men adviseerde om de gaswinning zo snel als realistisch mogelijk was, af te bouwen. Men heeft ook gewaarschuwd voor maatschappelijke ontwrichting in Groningen. Had deze toezichthouder voldoende positie, heeft deze toezichthouder voldoende positie gekregen van de bewindspersonen om waarschuwingen over te kunnen brengen en om ook richting te geven aan beleid?

De heer **Rutte**:
Feitelijk volgen we de adviezen van SodM, zeker vanaf 2015. En we kijken dan ook nog naar leveringszekerheid. We hebben net dat ene jaar samen besproken waarin er een gat tussen zit, maar verder ligt dat eigenlijk redelijk op elkaar. Ik denk het dus wel. Het is dé club met deskundigen. Ik ben altijd onder de indruk van hun werk en zij hebben de kennis. NAM heeft ook kennis, als het gaat om normstelling. Dat is soms ingewikkeld, maar bij NAM heeft men daar heel veel verstand van, dus daar moet je ook af en toe gebruik van maken. Maar als het gaat om de aardbevingsrisico's en de schade van de winning is SodM wat mij betreft A-one.

De heer **Kwint** (SP):
We hebben ook mensen van SodM gehoord. Daar kwam soms het beeld uit naar voren dat zij zich niet altijd even welkom voelden bij het ministerie van Economische Zaken wanneer ze slecht nieuws kwamen brengen.

De heer **Rutte**:
Ik zag dat ook terug in de verhoren. Daar was ik niet bij. Wat ik zeg: het kan ook zijn ... Nee, nu ga ik interpreteren. Ik zie gewoon in de feiten dat als SodM met een advies komt, dat advies toch eigenlijk iedere keer leidend is voor wat wij gaan doen. Nou, in 2014 zitten we er nog 2,5 boven, maar daarna volgen we toch eigenlijk precies de adviezen van SodM. Dat is ook logisch.

De heer **Kwint** (SP):
Ten slotte. U zei eerder tegen mevrouw Van der Graaf toen u geconfronteerd werd met het aantal schademeldingen: "Ja logisch, dat is onacceptabel en dat is de reden waarom wij uiteindelijk hebben besloten om naar nul te gaan." Is het eigenlijk niet gek dat er helemaal geen normen zijn voor wat acceptabele bijkomende schade is van zo'n activiteit als mijnbouw?

De heer **Rutte**:
Ja, eens. Dat moeten we ook oplossen. We zijn natuurlijk in 2012 met dat probleem geconfronteerd. Daarvoor scheen de zon en leek er geen vuiltje aan de lucht te zijn. Oké, als je erop terugkijkt, zie je dat er ook daarvoor echt wel aanwijzingen en aardbevingen waren, maar die hadden niet de impact van Huizinge. Daarna zijn we natuurlijk heel erg bezig geweest niet alleen met het terugbrengen van de winning, maar ook met: wat is dan de precieze normstelling voor schade en wat moet je dan doen? Je ziet door het hele dossier heen dat we toch proberen om daar iedere keer heel strak op te blijven. En als de normen dan verbeteren, moet je weer zoeken naar een manier om verschillen te voorkomen tussen de ene woning en de andere in een straat.

De heer **Kwint** (SP):
Mevrouw Kathmann heeft ook nog een aantal vragen voor u.

Mevrouw **Kathmann** (PvdA):
We hebben in de afgelopen weken meerdere malen in verklaringen gehoord dat elementaire signalen eigenlijk de hoofdtafels niet bereikten. Het ging om signalen van SodM, om mogelijkheden tot ingrijpen bij die recordwinning in 2013, om rode vlaggen van regiobestuurders, of om bijvoorbeeld belangrijke input voor de formatie. U zei ondertussen: sinds 2013 is Groningen in het kabinet een dossier van ons allen, ook juist om die brede discussie te voeren. Hoe komt het dat dan toch die signalen worden gemist?

De heer **Rutte**:
Ik herken het absoluut voor die hoge winning in 2013. Die herken ik. Dat signaal is dan volgens mij vanuit GTS gekomen, als ik het goed begrijp. Dat signaal is niet doorgekomen; dat klopt. Maar de andere punten die u noemt, herken ik niet allemaal. Want gesprekken met de bestuurders? We zijn het niet altijd eens, maar ik heb ontzettend veel gesprekken gehad met commissarissen, gedeputeerden, burgemeesters, en dat maal tig voor de ministers. In die gesprekken worden al die dingen besproken. Dat betekent niet dat je het altijd meteen eens bent. Het is niet zo dat als zij iets zeggen, wij zeggen: dat gaan we meteen doen. Daar gaan natuurlijk die gesprekken over: hoe ga je daarmee om? Dus ik moet zeggen: als dat zo beleefd wordt, is dat iets om heel serieus te nemen, maar ik zie nog wel een onderscheid tussen de verschillende categorieën die u net noemde.

Mevrouw **Kathmann** (PvdA):
Is het dan niet doorgaans zo dat als een toezichthouder een rode vlag uithangt, dat dan gebeurt?

De heer **Rutte**:
Dat hebben we toch gedaan? Toen het SodM de rode vlag uithing ... Je kunt een discussie hebben over 2013. Die discussie hebben we vandaag gevoerd. Ik vind het verdedigbaar wat we deden. Je ziet echter toch eigenlijk dat we vanaf 2014 tot en met nu de adviezen praktisch volledig overnemen? Dus dat gebeurt. Je kijkt daarbij dan ook naar de leveringszekerheid. Dus die herken ik niet. Ik herken uw punt van de bestuurders soms omdat je het niet altijd met elkaar eens bent. Dat is waar, maar ik heb altijd de beste relatie gehad met Max van den Berg, en met René Paas en ook met de gedeputeerden. Ik weet dat datzelfde geldt voor de ministers. Dat betekent echter niet altijd dat je onmiddellijk op dezelfde lijn zit. Dan moet je doorpraten. Misschien speelt ook tijdgebrek. Daarom was ik ook zo blij dat er twee ministers zichtbaar werden in 2019.

Mevrouw **Kathmann** (PvdA):
Had u het dan achteraf wat vaker toch met elkaar eens willen zijn? Er zijn verklaringen gedaan over het missen van signalen of het niet bereiken van de hoofdtafel. U zegt: misschien hebben die signalen de hoofdtafel wel bereikt, maar waren we het er niet altijd mee eens.

De heer **Rutte**:
Ook de signalen waren het niet altijd met elkaar eens. Het probleem is

natuurlijk ook dat niet alle wethouders, gedeputeerden en burgemeesters altijd op één lijn zaten. Dat is ook logisch en dat hoeft ook helemaal niet. Het is ook logisch, want ook daar was het allemaal nieuw en zat iedereen te zoeken naar de beste oplossing. Het is niet zo dat er uit Groningen permanent één uniform signaal kwam naar Den Haag waarbij men zei: je moet nu dit doen of je moet nu dat doen. Dat is geen verwijt, helemaal niet. Dat is hoe het werk in bestuurlijk Nederland, met ook verschillende politieke opvattingen. Ik houd echter wel staande dat de hoofdrolspelers die hieraan werkten, wel gewoon beschikbaar waren om erover te praten en om te kijken: hoe gaan we dat samen oplossen? Ook is het waar dat dit zo groot en nieuw was, dat we allemaal met elkaar bezig waren om na te denken over hoe we dit zouden gaan doen. Dat deed Groningen en dat deden wij ook. Daardoor konden we ook de enormiteit van die versterkingsoperatie onderschatten, waardoor we daar in het begin veel te naïef over gedacht hebben. Dat deden we allemaal.

Mevrouw **Kathmann** (PvdA):
Dan houdt u dus ook staande dat de signalen van onderop voldoende in Den Haag naar voren gebracht konden worden?

De heer **Rutte**:
Als u dit zo terughoort, is het antwoord: nee. Als u dit zo terughoort, dan is dat dus niet zo. Ik kan alleen proberen te zeggen hoe wij ermee omgingen. Dan is dat een zoektocht voor mij om te kijken: waar ging dat dan mis? Maar ik vind zichtbaar dat wij vanuit ons steeds geprobeerd hebben om overal voor open te staan. Maar nogmaals, als men dat anders ervaart, is dat natuurlijk een gegeven en dan ga ik dat niet bestrijden.

Mevrouw **Kathmann** (PvdA):
U zei dat het feit dat het nieuwe schadeprotocol zo lang op zich heeft laten wachten, een van de zwarte pagina's is in het Groningendossier. Wat zijn de andere zwarte pagina's?

De heer **Rutte**:
Die hoge winning in 2013 is natuurlijk slecht. En ik vind het geen zwarte pagina, maar ik noem wel het rampzalige feit dat die versterkingsoperatie zo complex is. Alleen, bij dat schadeprotocol had je nog een handelingsperspectief. Je had het in 2017, toen het werd stopgezet, sneller kunnen oplossen. Ik heb nu geen antwoord op de vraag wat je nu

onmiddellijk anders kunt doen om die versterking te versnellen. Als ik dat antwoord had, dan zouden we dat nu doen.

Mevrouw **Kathmann** (PvdA):
Minister Wiebes verklaarde dat u gewoon wilde dat er vanuit de inhoud breed verantwoordelijkheid voor Groningen werd genomen in het kabinet. Dat heeft u vandaag zelf ook gezegd. Maar minister Wiebes verklaarde dat u ook zei: dat moet niet één minister doen, want die is dan zo vertrokken. Ik parafraseer een beetje; dit waren niet exact zijn woorden. Hij zei dat u zei: die is dan zo weg, die is dan zo vertrokken. In hoeverre speelde dan de mogelijke politieke afrekening ook een rol ...

De heer **Rutte**:
Zo heb ik het nooit gezien, hoor.

Mevrouw **Kathmann** (PvdA):
... in de keuze om het breed te beleggen?

De heer **Rutte**:
Hoezo? Dat dan Wiebes vertrokken is op Groningen?

Mevrouw **Kathmann** (PvdA):
Nee, ik bedoel gewoon dat het handig is om het breed te beleggen omdat, als dit op de schouders van één minister valt ...

De heer **Rutte**:
Nee, sorry, dat is echt geen overweging. Hier en daar werd ook beweerd: o, Vijlbrief is zeker benoemd zodat hij kan sneuvelen als het misgaat met de enquête. Nou nee, hij is de laatste die sneuvelt. Wat kan hij er verder aan doen? Hij doet zijn best om het op te lossen. Nee, dat is echt niet aan de orde.

Mevrouw **Kathmann** (PvdA):
Mijn collega mevrouw Van der Graaf hield u zojuist voor dat in de verhoren in de afgelopen weken naar voren is gekomen dat Groningers overal voor hebben moeten vechten. Dat hebben veel mensen ons hier voorgehouden. Waar heeft u voor gevochten?

De heer **Rutte**:
Ik heb vanaf het begin geprobeerd om, wat ik eerder al zei, het terugschroeven van de gaswinning, de schadeafhandeling en de versterking

in goede banen te leiden. Ik weet niet of ik dat met de term "vechten" moet omschrijven. Dat lukt niet allemaal. Sommige dingen lukken beter, sommige dingen lukken niet goed. De Groningers hebben moeten knokken. Dat zie ik. Dat is ook de reden waarom we bijvoorbeeld hebben gezegd dat de NAM eruit moest. We hebben gezegd: het CVW doet fantastisch werk, maar is te nauw met de NAM verbonden. We hebben gezegd: er moet een meer publieke uitvoering komen. Dat hebben we ook gedaan omdat dat gevoel in mijn beleving ook heel sterk samenhangt met een overtuiging dat de NAM te machtig was en daarmee financiële belangen te dominant waren. Dat bracht volgens mij ook een gevoel van strijd met zich mee. Bij het stilvallen van het schadeprotocol en vervolgens het stuwmeer was het ook strijd: de zwarte bladzijde. Daar gaat het volgens mij nu beter, behalve voor de 1.300 die we nog moeten oplossen en die langer liggen.

Mevrouw **Kathmann** (PvdA):
Dan wil ik toch ook nog even met u terug naar die coalitieonderhandelingen. Mijn collega de heer Kwint gaf al heel duidelijk aan: u heeft daar geen verschoningsgrond. Daar kunt u zich niet op beroepen. U staat ook onder ede. Dus eigenlijk bent u dan verplicht om te antwoorden. Daarbij vraag ik me ook gewoon af of u niet ook vindt dat Groningers gewoon het recht hebben om te weten wat er daar gebeurd is. Daarom wil ik u toch nog een keer vragen: heeft het verhogen van het budget op tafel gelegen bij de coalitieonderhandelingen, ja of nee?

De heer **Rutte**:
Volgens mij niet. Volgens mij niet. Nee. Ik zou het ook gek vinden als het daar op tafel had gelegen. Dat zei ik net ook. Waarom vind ik dat gek? Het besluit om die woningverbeteringssubsidie te doen, was een besluit dat het kabinet had genomen in overleg met de regio. Dat was onderdeel van de bestuurlijke afspraken en daar hoort een budget bij. De discussie ging over de vraag of het budget genoeg was. De overtuiging op dat moment was dat het budget dat men in gedachten had, genoeg zou zijn. Dat bleek een fatale fout te zijn. Stel dat je dan in de formatie had gezegd: we gaan dat budget verhogen. Daarbij gaat het niet over een bestuurlijk besluit om dat te gaan doen, maar alleen maar over een budget dat hoort bij een bestuurlijk besluit. Dat vind ik niet iets voor een formatie. Je moet dat het kabinet verwijten, niet de formerende partijen. Dat zou mijn opvatting zijn. Daar zit de fout, niet bij de formatie.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
We komen tot een afronding van dit verhoor, maar we hebben nog een aantal vragen. In het huidige coalitieakkoord is opgenomen dat de gaswinning in Groningen conform plan zo snel als mogelijk wordt afgebouwd omdat de veiligheid van de Groningers vooropstaat. In hoeverre weet u zeker dat door de gewijzigde omstandigheden niet alsnog extra gas uit het Groningenveld gewonnen zal worden?

De heer **Rutte**:
Niet. Het is een last resort. Ik ben het totaal eens met wat Hans Vijlbrief daar gisteren over heeft gezegd. Ik zag dat terug in de media. Dit is in het uiterste, uiterste geval. Dat kan zijn als er daadwerkelijk een probleem ontstaat met de leveringszekerheid waaraan ook een direct veiligheidsvraagstuk zit in Nederland of in een van de buurlanden.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
We hebben aan het begin van het verhoor gesproken over vertrouwen. We hoorden dat u al in 2013 hebt aangegeven dat u daar alles aan zou doen. Ik vroeg u daarnaar. Toen gaf u aan dat aan te willen pakken door eerst meer te willen weten, om daarna verstandige besluiten te kunnen nemen. Veel getuigen in de verhoren geven aan dat dat vertrouwen nog ver te zoeken is. Vertrouwen komt te voet en gaat te paard. We hebben hier heel veel paarden in Groningen gezien. Mensen, ook jonge mensen en kinderen, verliezen het vertrouwen in de autoriteit. Dit staat voor iets veel groters. Hoe kijkt u hierop terug en wat wilt u er nog aan doen om dat vertrouwen van mensen te herstellen?

De heer **Rutte**:
Ik koppel dat echt los van 2013. Ik vind wat we toen deden verdedigbaar. Dat heb ik net uitgelegd in het verhoor. Ik vind het echt een te verdedigen positie dat we toen zeiden: we weten te weinig, er is te veel discussie tussen deskundigen en we moeten precies weten hoe het zit. Met de rest van uw betoog ben ik het helemaal eens. Het vertrouwen is weg; dat heb ik net ook gezegd. Het vertrouwen is in Groningen -50, -100. Wat niet werkt, is nu tegen Groningen zeggen: vertrouw ons. Het enige wat we kunnen doen, is proberen, met vallen en opstaan, samen met Groningen te zorgen dat vooral die versterking nu zo snel mogelijk "vorankommt", in goed Nederlands. We moeten ervoor zorgen dat dat gaat lukken. We moeten er ook voor zorgen dat er een goede oplossing komt voor de groep mensen met langlopende zaken rond schadeherstel, en voor de achterstand die er daarbij nog is. Dat

is nu volgens mij het eerste wat we moeten doen, zodat mensen zien: er is licht aan het einde van de tunnel. Dan hoop ik dat mensen daarna zeggen: het was allemaal niet goed, maar het is in de jaren daarna verder verbeterd. Ik ga daar echter nu niet om vragen. Dat vertrouwen is terecht laag.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
We zien dat veel mensen in Groningen lange tijd het gevoel hebben gehad niet gezien te zijn, niet gehoord te zijn. Minister Wiebes kreeg tijdens de periode dat hij minister was te horen dat mensen in Groningen zich geen onderdeel meer voelen van Nederland. In Groningen klinkt ook vaak de vraag of u de minister-president bent voor alle Nederlanders. Bent u dat?

De heer **Rutte**:
Ja. Dat is in ieder geval mijn ambitie. Anderen moeten bepalen of ik dat ben. Dat is hoe ik mijn ambt invul; het kan alleen als ik het voor iedereen ben. Ik ben het niet alleen voor mensen die in het westen wonen, of voor mensen die VVD stemmen, of voor mensen die op een van de coalitiepartijen stemmen, maar ik wil ook premier zijn voor mensen die SP stemmen, of Partij voor de Dieren of PVV. Het raakt mij enorm als dat gezegd wordt. Het heeft verder geen zin om daarin te blijven hangen. Dat moet mij motiveren -- en dat doet het ook -- om met de anderen ervoor te zorgen dat we de problemen oplossen. Dat is de enige manier. Precies dit aspect is denk ik ook een lesson learned. Ik heb die net niet genoemd, anders werd het te lang. Dit kan alleen met de mensen samen. Ik merkte in de gesprekken ook dat veel mensen het gevoel hebben dat hun de regie uit handen is genomen. Ze denken: anderen beslissen het voor me en waar ben ik zelf? Dat kan alleen worden opgelost als je het met de mensen samen doet.

De **voorzitter**:
De commissie is uitgevraagd. Dank voor uw medewerking.

De heer **Rutte**:
Dank.

De **voorzitter**:
Ik verzoek de griffier om u en uw steunverlener naar buiten te geleiden.

Morgenochtend om 10.00 uur hebben wij een verhoor met de heer Kockelkoren, de huidige Inspecteur-generaal der Mijnen.

Sluiting 19.10 uur.